Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie

MARS *et* HISTORIA

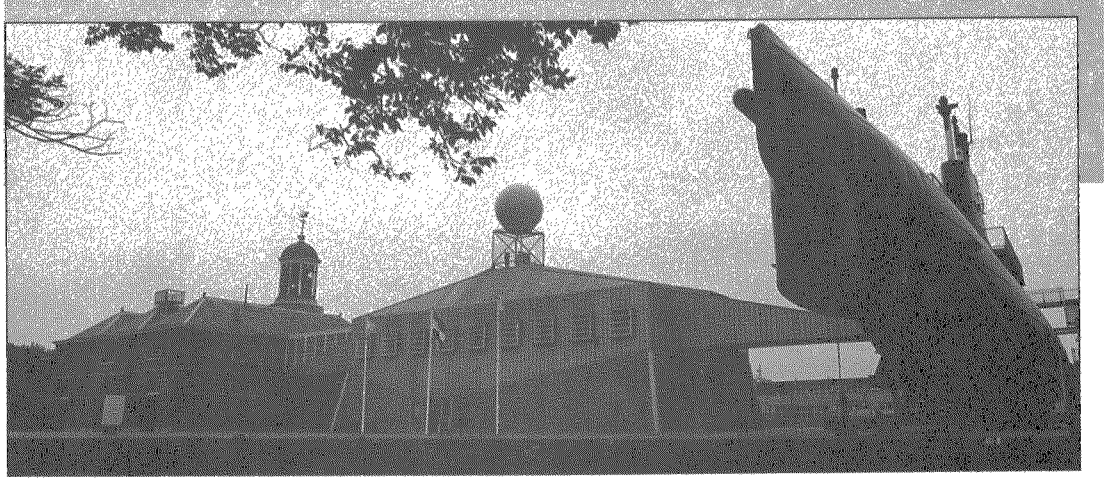

31e Jaargang nummer 2 - juli/september 1997

MARS et HISTORIA

De "NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE", opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

BESCHERMHEER:
Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

ERELEDEN:
M. Botma, drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller.

BESTUUR:

Voorzitter: drs J. Nuis
Graaf Willem de Oudelaan 187
1412 AS Naarden
035-6946037.

Vice-voorzitter: drs R. de Winter
Koolwitjehof 29
3124 BH Schiedam
010-4709516 (thuis)
070-3188632 (kantoor)

Secretaris: W.L. Plink
Midachten 53
8162 CK Epe
0578-612138.

Penningmeester: mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485.

Eindredacteur: T.L.D. Postma,
Kalfjeslaan 123
2623 AD Delft
015-2612663.

Leden: J. van den Berg, B.C. Cats,
J.A.H. Engelman, drs J.P.C.M. van Hoof.

Adviseur: F.J. van Lier.

OP DE OMSLAG:
Marinemuseum te Den Helder

Colofon

LIDMAATSCHAP:
Kosten: *f* 55,-/jaar
(buitenland: *f* 70,-/jaar) te storten op rek.nr. 65.82.12.125 van de ING-bank te Waddinxveen of op giro 2940790 t.n.v. de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie.

LEDENADMINISTRATIE:
mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485

REDACTIE:
Voorzitter: T.L.D. Postma.
Leden: J.A.H. Engelman,
drs M. van der Hoeven, H. Muller.

REDACTIEADRES:
Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft
015-2612663

ADVERTENTIES:
Voorbeeld tarief:
kwart pagina per jaar (vaste tekst): *f* 250,- ; invoegen bedrukt A4 per keer: *f* 200,-.
Inlichtingen bij penningmeester.

DRUK:
"Pro Patria", Zwijndrecht.

ISSN - 0928-5156

REEDS VERSCHENEN NUMMERS / ENVELOPPEN / JUBILEUMNUMMER
Te bevragen bij J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, 0182-534283

ARCHIEF OUDE NUMMERS:
Marechaussemuseum
Weeshuiswal 9, 4116 BR Buren
0344-571256

MARS-tussenbericht

Omdat nog niet alle informatie voor het najaarsprogramma voorhanden is,
kan Marsberichten 1997-II helaas niet tegelijk met Mars et Historia nummer 3 uitkomen.
Om u toch de gelegenheid te bieden kennis te nemen van en deel te nemen aan twee
interessante activiteiten op militair-historisch gebied deze éénmalige extra uitgave.

Noteert u alvast in uw agenda dat op 22 november aanstaande de Algemene Ledenvergadering
zal plaatsvinden op de vertrouwde lokatie: het Militaire Luchtvaartmuseum te Soesterberg.

27 september 1997
MILITARIA-SYMPOSIUM

Op zaterdag 27 september, vanaf ca. 10.00 uur tot ongeveer 16.00 uur, vindt in restaurant De Biltsche Hoek te De Bilt het al eerder aangekondigde militaria-symposium plaats, dat de volgende onderdelen omvat:

- Majoor b.d. B.C. Cats houdt een lezing over het nut en de noodzaak van emblemen. Ook zal hij aandacht schenken aan het ontwerp-proces van een nieuw embleem, tot en met het goedgekeurde ontwerp.
- De heren H. Verbaan en A. van Lunteren bespreken, na een korte inleiding over de Rijksmunt, het proces van ontwerp via gipsmodellen naar het moederstempel.
  Lunch en ruilbeurs.
- De heer R. van der Vos, werkzaam bij de Koninklijke Van Kempen en Begeer, geeft inzicht in het proces van moederstempel tot eindprodukt.
- De heer ing. R.C. Kuenen tenslotte verhaalt over variaties in emblemen, ontstaan door het tijdsverloop en het inschakelen van verschillende bedrijven bij de produktie van emblemen.

Al met al biedt deze dag door zijn gevarieerde en interessante presentaties een unieke gelegenheid om meer kennis te vergaren over het "voortraject" van emblemen.

Voor leden van Mars et Historia geldt een all-in prijs van *f* 40,- voor deze dag. U kunt zich aanmelden door dit bedrag over te maken op gironummer 5007178 t.n.v. ing.R.C. Kuenen te Breda, onder vermelding van "symposium" en uw naam en adres. Enige tijd voor het symposium krijgt u dan een informatiepakket thuisgestuurd. Overigens: vol is vol!!

De ruilbeurs is bedoeld om verzamelaars en bedrijven hun overtallig materiaal aan te laten bieden.
De kosten zijn *f* 10,- per strekkende meter tafel.
Omdat de beschikbare ruimte beperkt is, is voor de aanmelding haast geboden.

Indien u nog vragen heeft kunt u 's avonds contact opnemen met Rob Kuenen, (076) 565 51 59, of met Kees Westbroek, (0184) 68 17 05.

ZIE OOK OMMEZIJDE

4 oktober 1997
"ACHTERVELD - HET DORP BIJ DE VALLEISTELLING"
Themadag van de Documentatiegroep '40-'45

Deze dag zal het dorp Achterveld tot onderwerp hebben.
Gids is de heer J.M. Schouten, die een geweldige kennis van zijn woonplaats heeft.
's Morgens wordt een wandeling door het dorp gemaakt, waarbij de conferentiezaal in de katholieke kerk wordt bezocht.
Hier zijn in april 1945 de besprekingen gehouden over de voedselhulp aan het Westen.
Ook zijn hier de inleidende besprekingen voor de capitulatie te Wageningen gehouden.
De zaal, waarin diverse voorwerpen aan deze besprekingen herinnneren, is op 4 oktober speciaal geopend.
Tijdens de rondwandeling zullen namens de Documentatiegroep '40-'45 bloemen worden geplant bij het monument voor de militaire en burgerslachtoffers.

Na de koffietafel worden de stellingen bij het Valleikanaal bezocht.
Hierbij zal de 81-jarige ex-sergeant Vink van 16 R.I. aanwezig zijn, die hier in de meidagen van 1940 gevochten heeft.
Ter plaatse zal door beide gidsen uitgebreid uitleg gegeven worden.
In de stelling zijn nog verschillende Nederlandse en Duitse bunkers bewaard gebleven.
Ook zijn na 57 jaar de Nederlandse loopgraven aan de Asschatterkade nog duidelijk aanwezig.
De wandeling is ongeveer twee kilometer over ongelijk terrein.

Programma:

10.00 - 10.30 uur	Ontvangst met koffie in Restaurant Buitenlust, Hessenweg 337, Achterveld. Inleiding door de heer Schouten.
10.30 - 12.00 uur	Wandeling door Achterveld. Bezoek aan de conferentiezaal. Herdenking bij het monument.
12.30 - 13.30 uur	Koffietafel.
13.30 - 16.30 uur	Verplaatsing per bus naar de buurtschap Asschat. Wandeling door de Valleistelling. Op de heen- en de terugweg wordt gestopt bij diverse plaatsen waar in 1940 gevechtshandelingen zijn geweest.
16.30 uur	Terug in Achterveld.

Voor deze themadag zal een excursiegids worden samengesteld.

Leden van Mars et Historia kunnen ook deelnemen aan deze dag, voor een prijs van *f* 42,50 p.p.
U kunt zich aanmelden door dit bedrag vóór 15 september over te maken op gironummer 1202043 t.n.v. W. Boersma te Ede, onder vermelding van "excursie '40-'45" en uw naam en adres.
Hiervoor krijgt u de koffie bij aankomst, de lunch, de busrit, de rondleidingen en de excursiegids.
Het maximum aantal deelnemers is 47, het minimum 37.
Deelname is in volgorde van ontvangst van betaling door de heer Boersma.
U krijgt alleen bericht als de excursie is volgeboekt of door te weinig deelnemers niet doorgaat.

Indien u nog vragen heeft kunt u contact opnemen met W. Boersma, (0318) 63 96 33.

ZIE OOK OMMEZIJDE

Inhoud

Van torentje tot totaalmuseum 2

In Memoriam H.F. Fabri 3

In Memoriam J. Albarda 4

W.L. Plink
Traditiecommissie Krijgsmacht 19 augustus 1946 - 19 augustus 1996 5

drs. M.E. Peters
Hendrik van Weerden Poelman, naamgever van een jubilerend fonds 9

luitenant kolonel b.d. E.H. Brongers
Crashes in Wijnandsrade (Zuid-Limburg) 15

mr. C.J.M. Kramers
De militaire attachés 24

ing. R.C. Kuenen
"De nu bekende vervalste baretemblemen, waar herkent u ze aan?" 29

J.W.L. Heesakkers
"Vechtwagens naar voren!" (deel II) 34

L. Schuitemaker
Officierstraktementen in de 19e eeuw 42

H.F. Fabri †
Aanvulling op "17 november 1913: de omvangrijkste vaandeluitreiking in Nederland" 46

dr. R. de Graaf
Boekenwijzer 50

W.L. Plink
Militaire Musea: Het Nationaal Tinnen Figuren Museum te Ommen 52

drs. J.P.C.M. van Hoof
Reactie op "Bataafse vloot in 1795 door Franse huzaren veroverd. Een hardnekkig misverstand!" 53

drs. J.P.C.M. van Hoof
Boekbespreking: De IJssellinie 1950-1968 54

T.L.D. Postma
Boekbespreking: Drijvende stuwen voor de landsverdediging. Een geschiedenis van de IJssellinie 55

drs. M. van der Hoeven
Militariade 55

Opgave nieuwe leden 56

VAN TORENTJE TOT TOTAALMUSEUM

De lezers van Mars et Historia die ooit het Marinemuseum in Den Helder bezochten, zullen zich deze instelling herinneren als een bescheiden verzameling van scheepsmodellen en schilderijen, ondergebracht in het pittoreske, maar kleine arsenaal voor brandbare stoffen, "het Torentje". Die tijd is voorbij!
Nadat in 1994 de voormalige driecylinder-onderzeeboot ex-*Hr.Ms. Tonijn* aan de collectie werd toegevoegd, nam het bezoekersaantal sterk toe. Inmiddels komen er circa 85.000 bezoekers per jaar.
Het museum kreeg een nieuw onderkomen, dat het torengebouw met de Dolfijn verbond. In dit onder architectuur van Gunnar Daan gebouwde pand wordt de bezoeker ontvangen, vindt de museummedewerker zijn of haar kantoor en wordt de collectie onder optimale condities geconserveerd.
De viering van het "Peter de Grote-jaar" werd door het museum aangegrepen om een grote expositie te organiseren, die tot 27 september 1997 is te bewonderen. "Een maritieme droom. Tsaar Peter de Grote en de Russische Marine" toont schilderijen van Russische meesters, scheepsmodellen en sculpturen uit het Central Naval Museum in Sint-Petersburg. Dit museum is in 1709 door Peter de Grote opgericht.
Tegelijkertijd werd, na een sluiting van meer dan acht maanden, het geheel gerenoveerde monumentale torengebouw heropend. Hier is de vernieuwde vaste presentatie van de geschiedenis van de Nederlandse marine ondergebracht. In de *Admiraliteitszaal 1488 - 1815* maakt de bezoeker in vogelvlucht kennis met de voorganger van de Koninklijke Marine. Aan de hand van zeehelden, zeeslagen en zeekastelen komen admiraliteitscolleges en Engelse Oorlogen tot leven en wordt de bezoeker de Koninklijke Marine ingeleid.
In de expositiezaal *De kroon op het anker 1815 - 1874* worden verschillende thema's onder de loep genomen: van hout naar pantser, van zeil naar stoom, zwaar geschut en natuurlijk de Atjeh-oorlog!
Alle hens in beweging 1874 - 1940 luidt de titel van de zaal waarin de gevolgen van de wapen- en scheepstechnische revolutie voor het personeel en de militaire positie van Nederland op het internationale toneel belicht worden.
De herinrichting van de exposities *Strijd voor de Vrijheid 1940 - 1945* en *Wederopbouw en Vredesoperaties 1945 - heden* begint dit najaar, na afloop van de tentoonstelling . "Een maritieme droom. Tsaar Peter de Grote en de Russische Marine".
Op 11 juli werd de jongste aanwinst van het Marinemuseum, de mijnenveger ex-*Hr.Ms. Abraham Crijnssen*, als museumschip geopend. De unieke geschiedenis van dit schip, dat gecamoufleerd als tropische eiland in maart 1942 door de Japanse linies heen naar Australië wist te ontsnappen, zal ongetwijfeld vele bezoekers inspireren en bijdragen aan het vergroten van de affiniteit van de Nederlandse bevolking met de Koninklijke Marine. Ook u bent van harte welkom!

HENRI FRITS FABRI

Het bestuur deelt met groot leedwezen mede dat op 15 juni van dit jaar het bestuurslid Frits Fabri is overleden in de leeftijd van 65 jaar.
In de aankondiging van de familie Fabri stond "Heel bijzonder, heel gewoon, gewoon een heel bijzondere man." Dat was Frits. Niet alleen voor zijn gezin, maar voor alles waar hij voor stond en waar hij bij betrokken was. En dat was heel veel. Frits was in zijn leven een actieve persoon met een grote voorliefde voor veel facetten van de militaire historie en traditie. Naast het lidmaatschap van onze vereniging was hij ook secretaris van de Traditiecommissie Koninklijke Landmacht en daarvoor ook van de Traditiecommissie Krijgsmacht. Dit naast vele andere liefhebberijen waar weinigen van weten, zoals de motorsport, die hij tot kort voor zijn overlijden beoefende. Frits was een veelzijdig man, die in onze vereniging veel heeft betekend, met name in het bestuur en in de redactie van Mars et Historia. Zijn aandeel bij het tot stand komen van Mars, en de vele goede adviezen, hebben voor een belangrijk deel bijgedragen aan de uitgave van een blad van goede kwaliteit. De redactie is dan ook dankbaar een bijdrage van Frits, die hij vlak voor zijn heengaan voltooide, te kunnen plaatsen. In het bestuur was hij een persoon waaraan men niet zo maar kon voorbijgaan, al was het omdat hij vaak zijn adviezen ook nog met zijn eigen typische humor wist te brengen: Frits was iemand naar wie geluisterd werd. Frits was al geruime tijd ziek, maar wilde daar eigenlijk niet aan toegeven. Het kostte hem moeite om ongeveer drie maanden geleden aan de voorzitter te schrijven dat hij om gezondheidsredenen uit het bestuur wilde treden. Dat had dan moeten geschieden in de algemene ledenvergadering van dit jaar. Het is niet zo ver gekomen: Frits is in het harnas gestorven. De vereniging is hem veel verschuldigd voor alles wat hij voor de vereniging heeft gedaan. Dat hij ruste in vrede.

Het bestuur

JOHANNES ALBARDA

Tot zijn grote spijt deelt het bestuur mee, dat op 13 juni jongstleden op 90-jarige leeftijd is overleden Hans Albarda.
Hij was mede-oprichter van de vereniging en heeft vanaf de oprichting vele jaren als vice-voorzitter mede het gezicht van de vereniging bepaald. Tot een half jaar voor zijn overlijden was Hans nog afdelingscorrespondent van onze vereniging voor militaire gedenktekens en monumenten. Hij was bij elke activiteit van de vereniging aanwezig, totdat het verlies van zijn gehoor en van zijn gezichtsvermogen hem dit onmogelijk maakten. Hans Albarda was in één woord te karakteriseren: aimabel. Ook voor de jongere leden was hij altijd aanspreekbaar. Hij was bereid zijn kennis en ervaring met iedereen te delen. Als hij voor andermans interessegebied iets leuks ontdekte, nam hij het mee.
Hans Albarda heeft ook gepubliceerd. De Kleine Alkenserie Onze Koninklijke Landmacht is het bekendste werk van zijn hand op militair-historisch gebied. Daarnaast heeft hij geschreven over gedenktekens en monumenten, op zowel militair als civiel terrein.
De vereniging heeft in Hans Albarda een markant lid verloren. Moge hij in vrede rusten.

Het bestuur.

W.L. Plink

TRADITIECOMMISSIE KRIJGSMACHT

19 AUGUSTUS 1946 - 19 AUGUSTUS 1996

De Traditiecommissie Krijgsmacht heeft enige relaties met onze vereniging, vandaar dat in dit artikel aandacht wordt geschonken aan de commissie, die in 1996 50 jaar bestond. Omstreeks 1938 bestond er een Genootschap voor Militaire Traditie en Uniformkunde. Dit genootschap bestond uit ruim honderd leden uit leger- en marinekringen en uit de burgermaatschappij. De zakelijke leiding berustte bij een uit negen personen bestaand bestuur, tevens optredend als commissie van advies. Immers uit de statuten bleek dat naast het verspreiden van kennis van de traditie en uniformkunde, het verzamelen van gegevens dienaangaande en het opwekken van de algemene belangstelling op dit gebied, min of meer ook de doelstelling van de Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie. Het secretariaat van het genootschap was gevestigd in het gebouw van de Hogere Krijgsschool te 's-Gravenhage.

Het genootschap bestond (weer) in 1945 en heeft, zoals blijkt uit de summiere archieven van de beginjaren van de Traditiecommissie, gecorrespondeerd met de Minister van Oorlog. Het is niet geheel duidelijk of het genootschap de aanzet heeft gegeven tot de oprichting van de Traditiecommissie of alleen ten tijde van de oprichting heeft geadviseerd. Overigens was het genootschap op verzoek van de Minister vertegenwoordigd in de Traditiecommissie door de kolonel van de Generale Staf P. Forbes Wels. Het genootschap zelf is omstreeks 1946 opgeheven, waarschijnlijk omdat het zijn taak voortgezet zag in een officiële commissie. Wel hebben oud-leden van het bestuur waaronder een van de oud-voorzitters van de Traditiecommissie, Brigade Generaal der Artillerie Titulair J.K. de Roo van Alderwereld, in 1966 meegewerkt aan de oprichting van de Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie "Mars et Historia", zodat de militaire historie ook voor anderen meer toegankelijk werd. Door een ander lid van het bestuur van het voormalige genootschap, luitenant generaal bd Jhr E.J.M. Wittert, werd in 1939 een boek uitgegeven *Militair ceremonieel*. In het slotwoord van dit boek doet hij met een warm pleidooi voorstellen voor het instellen van een permanente commissie bij Defensie. Hierin zouden zitting moeten hebben ter zake deskundige personen: een gewezen officier van de landmacht, één van de zeemacht, één van het koloniale leger, een historicus, een uniformkundige, een militair schilder tevens heraldicus, een paardenman, een deskundige op muzikaal gebied, enz. Maar de schrijver vond dat kennelijk toch wat te veel in aantal personen en beval daarom een kleine commissie aan van drie tot vijf personen voor de algemene leiding waarbij de directeur van het Krijgskundig Archief als een onmisbaar element in de centrale commissie moest worden beschouwd.

Het genootschap kan niet worden aangemerkt als de voorganger van de Traditiecommisie, maar heeft toch een adviserende rol gespeeld bij de oprichting van deze commissie bij het Ministerie van Oorlog. Het genootschap kan wel min of meer worden aangemerkt als een voorganger van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van

de Militaire Historie. Uit geen enkel stuk blijkt of het genootschap, dan wel de eerste voorzitter van de Traditiecommissie, in 1945 ook contact heeft gehad met het Ministerie van Marine voor een oprichting van een traditiecommissie in interdepartementaal verband.
Bij Ministeriële Beschikking van de Minister van Oorlog van 19 augustus 1946, Militair kabinet, Bureau 2, nr. 917 (Landmachtorder 1946 nr. 286) werd "een commissie tot handhaving der tradities der Koninklijke Landmacht" ingesteld, kortweg genoemd de Traditiecommissie. Deze ressorteerde rechtstreeks onder de Minister van Oorlog.
De instelling geschiedde om te voorkomen dat bij de toenmalige heersende "anglomane" stromingen het Nederlandse karakter van het leger in de verdrukking zou komen. Er moest een dam worden opgeworpen tegen de buitenlandse tradities. Tot de Koninklijke Landmacht behoorden toen ook nog de luchtstrijdkrachten en de Koninklijke Marechaussee. Met name de land- en de luchtstrijdkrachten waren naar Engels model opgeleid en de neiging bestond om ook Britse tradities over te nemen. Ook stond voor de geest dat in 1814, toen uit vernieuwingszucht de legerleiding had verzuimd het nieuw gevormde leger te laten aansluiten bij het Staatse leger, de tradities en krijgsverrichtingen van het Staatse leger in het leger van na 1814 niet meer voortleefden.
De eerste voorzitter van de Traditiecommissie was kolonel van de Generale Staf M.R.H. Calmeyer, een in die tijd markant officier, die pas zijn voorzitterschap als luitenant-generaal bd in 1956 neerlegde wegens zijn aanvaarding van het lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Helaas zijn de archieven van de TCK uit die periode vrij summier zodat niet vastgesteld kan worden wat de activiteiten van de commissie onder zijn voorzitterschap waren.
De commissie bestond uit officieren van de landstrijdkrachten en van de luchtstrijdkrachten. Verder maakten op ad hoc basis de directeuren van de wapen- en dienstvakinspecties deel uit van de commissie. Al in een vroeg stadium verzocht Z.K.H. Prins Bernhard in zijn functie van inspecteur-generaal van de Koninklijke Landmacht om betrokken te worden in de werkzaamheden van de commissie zodat er bij de vergaderingen van de commissie altijd een toehoorder uit zijn Staf aanwezig was. Ook de secretaris generaal heeft enige tijd een toehoorder in de commissie gehad.
De werkzaamheden betroffen in eerste instantie de tradities in het algemeen. In 1954 werd de commissie ook belast met het toezicht op de vervaardiging van vaandels en standaarden. De voordrachten voor het toekennen van vaandelopschriften voor belangrijke krijgsverrichtingen geschiedden toen nog door het Bureau Onderscheidingen en pas later werd dit een aangelegenheid van de Traditiecommissie. In 1955 behoorde ook het goedkeuren van ontwerpen van vaandels en vlaggen tot de taak van de commissie. Er zijn perioden geweest dat de commissie ook bemoeienis had met uniformen, doch dat gaf soms aanleiding tot enige tegenstand bij de luchtstrijdkrachten, die naar een zelfstandigheid als krijgsmachtdeel toegroeiden. Er is sprake geweest van de omvorming van de commissie naar een Traditie- en Uniformcommissie, dit is niet gebeurd, echter er kwam wel een specialist op uniformgebied in de commissie. Alhoewel Z.K.H. Prins Bernhard het volle vertrouwen had in de commissie, wenste hij dat, voordat enige beslissing omtrent uniformering werd genomen, hij in de gelegenheid gesteld zou worden aan de voorstellen zo nodig zijn zienswijze te verbinden. Bij de vaststelling van kleding voor vrouwelijke militairen (MILVA) mocht een vrouwelijk officier incidenteel aan de vergaderingen deelnemen.

De luchtmacht streefde in 1955 ook naar een eigen traditiecommissie op ministerieel niveau, echter dit is pas veel later gerealiseerd binnen dat krijgsmachtdeel. In 1957 werd door de luchtmacht weer een poging gedaan om een eigen commissie op te richten waarbij er ook een voorstel was om een traditiecommissie voor de Koninklijke Marine op te richten. In 1958 resulteerde dat in een voorstel om te komen tot één traditiecommissie voor het Ministerie van Defensie, dat net was ontstaan uit de samenvoeging van het Ministerie van Marine en het Ministerie van Oorlog.
Op 28 januari 1959 werd Ministeriële Beschikking nummer 213.925 uitgegeven, hierin werd besloten: "Op te heffen de huidige Traditiecommissie en in te stellen de Traditiecommissie Krijgsmacht." De voorzitter ging als voorzitter over en de archieven moesten van de eerstgenoemde commissie worden overgedragen. De huidige Traditiecommissie Landmacht, opgericht 24 oktober 1963, is derhalve géén voortzetting van de opgeheven commissie. De commissie bestond uit twee vertegenwoordigers van de Koninklijke Landmacht met inbegrip van de voorzitter, twee vertegenwoordigers van de Koninklijke Luchtmacht en twee vertegenwoordigers van de Koninklijke Marine. Voorts werd de commissie uitgebreid met een door Prins Bernhard als inspecteur-generaal der Koninklijke Marine, der Koninklijke Landmacht en der Koninklijke Luchtmacht aan te wijzen officier uit zijn staf. ("naar welgevallen een officier òf van de Koninklijke Marine, òf van de Koninklijke Landmacht, òf van de Koninklijke Luchtmacht"). De commissie werd overigens in 1982 uitgebreid met een vertegenwoordiger van de Koninklijke Marechaussee, terwijl ook de voorzitter (een vlag- of opperofficier buiten dienst) niet meer een vertegenwoordiger was van enig krijgsmachtdeel.
De Traditiecommissie werd belast met het adviseren van de minister ten aanzien van alle maatregelen die genomen zouden kunnen worden om het voortbestaan van de tradities van de krijgsmacht te bewerkstelligen. Voorts werd de commissie belast met het toezicht op het vervaardigen van vaandels en standaarden met inbegrip van de daarop aan te brengen opschriften en daaraan te bevestigen cravattes en van vlaggen. Daarnaast werd de commissie belast met het bezoeken van de militaire verzamelingen en het bezien of deze verzamelingen aan haar doel beantwoordden en het doen van voorstellen aangaande het beheer, hierover moest de minister en de chef van de betrokken staf schriftelijk worden geïnformeerd. Deze laatste taak was nieuw.
Het aantal historische verzamelingen en traditiekamers breidde zich gestaag uit tot een aantal van ruim veertig, zodat de commissie een voor omvangrijke taak werd gesteld. Niet alleen eenheden als regimenten en korpsen, hadden een eigen verzameling maar ook kazernes als Fort Isabella en de Cort Heijligerskazerne kregen een traditiekamer. Ook reünisten van niet meer bestaande eenheden als de voormalige regimenten Wielrijders kregen bij defensie een gastvrij onderdak voor hun verzameling.
Het secretariaat werd enige jaren vervuld door een officier uit het Comité Verenigde Chefs van Staven (nu Defensiestaf geheten) en ging later over naar een officier aan te wijzen door de inspecteur-generaal der Krijgsmacht uit zijn staf. Aan de commissie werd in 1984 de Directeur van het KNLWM als adviseur toegevoegd. Sinds vijf jaar treedt, als gevolg van de toenemende werkzaamheden van de commissie, bij de commissie ook een officier buiten dienst als adviseur op waarbij hij de taak vervult van tweede secretaris. Om professioneel op te kunnen treden is, naast de directeur van het KNLWM de directeur van het Militaire Luchtvaartmuseum als één van de vertegenwoordigers van de luchtmacht in de com-

missie aanwezig. Ook de Directeur van het Marinemuseum maakt als vertegenwoordiger van de marine deel uit van de TCK. Sinds een paar jaar is de tweede vertegenwoordiger van de marine een vrouw werkzaam bij het Mariniersmuseum der Koninklijke Marine. De commissie beschikt derhalve over een ruime deskundigheid op museaal gebied.
De taken waarmee de commissie zich tegenwoordig bezig houdt betreft een breed scala aan onderwerpen variërend van de controle op het blazen van het Nederlandse dodensignaal (taptoe) bij officiële dodenherdenkingen, het al dan niet restaureren van de baldakijn van HM de Koningin, het vastleggen van onderscheidingen en de draagwijzen ervan, het geven van adviezen met betrekking tot het al dan niet in de vaart houden van de Koninklijke sloep, de grondwetswijziging met een andere rol van de Vorst/Vorstin als Oppergezagsdrager van de Nederlandse strijdkrachten, het bewaken van de vuurwapenwetgeving in verzamelingen, enz. enz. Een volledige opsomming van alle werkzaamheden is in dit kader niet relevant.
Bij het uiteenvallen van het Warschaupact onderging de Nederlandse krijgsmacht een reorganisatie, die leidde onder meer tot een vermindering van eenheden. Dit had tevens een verkleining van het aantal verzamelingen ten gevolge, echter geenszins een vermindering van de werkzaamheden van de commissie. Dit vindt enerzijds zijn oorzaak in het feit dat, analoog aan de Delta wetgeving van WVC voor de Rijksmusea, ook ruim aandacht wordt geschonken aan het behoud van het militair cultureel erfgoed, hetgeen een hoog professionalisme vereist bij de traditiekamers en historische verzamelingen. Anderzijds groeit het besef dat militaire verzamelingen er niet alleen zijn voor de militairen van de eenheid, maar dat zij open moeten staan voor een breed publiek. Onder de huidige voorzitter, brigade generaal der mariniers Mr W. Hekman, wordt een beleid opgezet waarbij het behoud van cultureel militair erfgoed ruime aandacht krijgt. De commissie heeft ook in de toekomst nog veel werk te verzetten in het belang van de tradities, zowel in museaal opzicht als ten aanzien van vaandels en standaarden en veel andere tradities die door de krijgsmachtdelen worden gedeeld. Met betrekking tot het onderwerp vaandels en standaarden is de commissie intensief bezig om tot een eensluidend beleid voor alle krijgsmachtdelen te komen waarbij de herbezinning met betrekking tot de criteria voor het toekennen van vaandel- en standaardopschriften een hoge prioriteit heeft. Het is echter nog te vroeg om hierover enige publikaties te plaatsen.

Excursie naar Texel

drs. M. Peters

De auteur, Martin Peters (Emmen, 1970) studeerde geschiedenis in Groningen en is sinds 1995 verbonden aan de Sectie Luchtmachthistorie, Staf Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten te 's-Gravenhage.

HENDRIK VAN WEERDEN POELMAN, NAAMGEVER VAN EEN JUBILEREND FONDS

25 september 1997 wordt stilgestaan bij het feit dat precies vijftig jaar geleden de Stichting Het Van Weerden Poelman Fonds werd opgericht. Het Van Weerden Poelman Fonds (VWPF) is een onafhankelijke organisatie die in het leven is geroepen om medewerkers van de Koninklijke Luchtmacht (KLu), oud-luchtmachtmedewerkers of hun nabestaanden een helpende hand te bieden bij financiële noodsituaties. Het VWPF heeft de mogelijkheid tot het geven van geldelijke steun als blijkt dat bij persoonlijke financiële noodsituaties de reguliere sociale of ziektekostenverzekeringen niet toereikend zijn, of in bijzondere gevallen die niet worden gedekt door verzekeringen. In de vijftig jaar van haar bestaan heeft de Stichting Het Van Weerden Poelman Fonds al in ruim 6.000 gevallen hulp kunnen bieden.

De initiatiefnemers van het VWPF besloten in 1947 om aan het financiële steunfonds de naam te verbinden van een bekende persoonlijkheid uit de kringen van de Nederlandse militaire luchtvaart. Een man die bekend stond om zijn sociale bewogenheid en collegialiteit. Iemand waar men terecht kon met persoonlijke problemen en behalve een luisterend oor vaak ook een uitweg voor de moeilijke situatie vond, niet zelden omdat hij uit eigen zak financiële steun verstrekte: majoor-vlieger Hendrik van Weerden Poelman, die in 1945 het leven had verloren bij een verkeersongeval.

Kapitein Hendrik van Weerden Poelman, van 1930 tot 1939 commandant van de Jachtvliegtuigafdeeling.

Hendrik van Weerden Poelman: jeugd en militaire vorming

Hendrik van Weerden Poelman werd op 21 oktober 1890 geboren in het West-Javaanse Serang, ongeveer 100 kilometer westelijk gelegen van Batavia. Het militaire leven kreeg Hendrik met de paplepel ingegeven. Zijn vader, Johannes van Weerden Poelman, was in 1875 als foerier in de Indische Archi-

pel aangekomen. Hier wist hij zich op te werken tot officier, maar na te zijn afgekeurd besloot hij in 1904 met zijn gezin terug te keren naar Nederland. De toen dertienjarige Hendrik van Weerden Poelman zal op dat moment onmogelijk hebben kunnen bevroeden dat hij twintig jaar later op spectaculaire wijze naar zijn geboortegrond zou terugkeren.
Na aankomst in Nederland volgde Hendrik in Groningen nog enkele jaren onderwijs. Hij diende zich daarna te beraden over zijn toekomst, maar de in een militaire omgeving grootgebrachte Hendrik nam al spoedig het besluit in de voetsporen van zijn vader te treden. Op 1 juli 1907, een jaar na het overlijden van zijn vader, meldde Hendrik van Weerden Poelman zich vrijwillig voor de militaire dienst. Hij begon zijn militaire carrière als volontair bij het Instructie Bataljon te Kampen. In aansluiting op de korporaalsopleiding volgde hij er de Hoofdcursus, waarna hij in 1913 als tweede luitenant werd ingedeeld bij het 9e Regiment Infanterie.
Rond 1910 raakte Van Weerden Poelman gefascineerd door een nieuw, spectaculair fenomeen: de luchtvaart. Zijn belangstelling ging met name uit naar het gebruik van vliegtuigen voor militaire doeleinden, iets wat in de Eerste Wereldoorlog voor het eerst op grote schaal gebeurde. De ambiti-

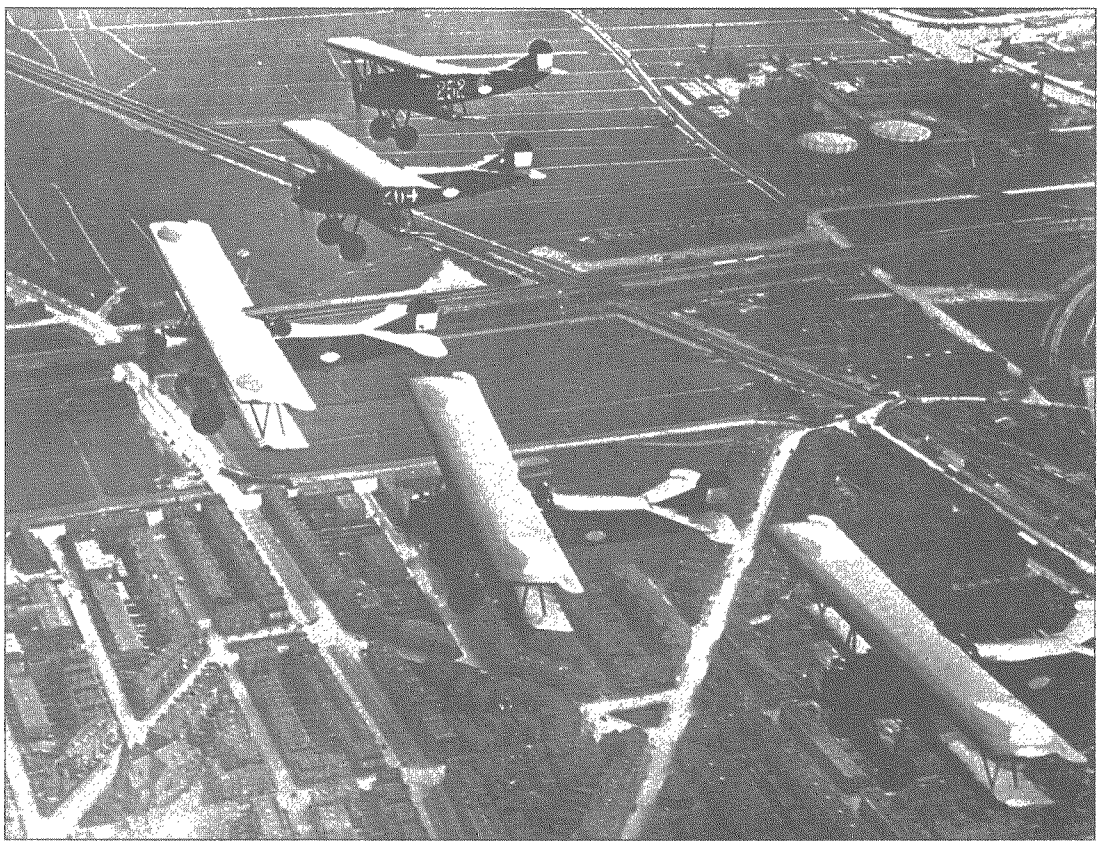

De Vijf vingers aan één hand in volle glorie. In het begin van de jaren twintig oogstte dit demonstratieteam onder leiding van kapitein W.C.J. Versteegh vele successen bij diverse vliegwedstrijden. Linksonder vliegt "duim" Van Weerden Poelman.

euze jongeling was vastbesloten de ontwikkelingen op dit gebied van nabij mee te maken en derhalve meldde hij zich in maart 1917 bij de nog geen vier jaar daarvoor opgerichte Luchtvaartafdeeling (LVA) van de Koninklijke Landmacht.
Teneinde zijn wens in vervulling te laten gaan diende hij eerst op het Vliegkamp Soesterberg de opleiding tot militair vlieger te volgen aan de vliegschool van eerste luitenant-vlieger W.C.J. Versteegh. Onder de bezielende leiding van "Baas" Versteegh toonde Van Weerden Poelman zich een uitmuntende leerling. Hij nam op 2 februari 1918 zijn militair brevet voor vliegenier in ontvangst en werd vervolgens, in de rang van eerste luitenant, officieel geplaatst bij de LVA.[1]

Militair vlieger

In het laatste jaar van de mobilisatieperiode 1914-1918 was Van Weerden Poelman als gebrevetteerd vlieger in dienst van de LVA actief. Vanaf de vliegstrip op de Kemperheide voerde hij patrouillevluchten uit langs de Duits-Nederlandse grens in het kader van de neutraliteitshandhaving. Na de mobilisatie meldde hij zich weer op Soesterberg. Versteegh, commandant van de vliegschool, legde zich in deze jaren ondermeer toe op het escadrillevliegen, een destijds nieuw verschijnsel in de militaire luchtvaart. Het vliegen in escadrilles, gesloten formaties, vereiste een grote vliegtechnische begaafdheid.
Versteeghs fascinatie voor deze nieuwe techniek resulteerde in het oprichten van een demonstratieteam, bestaande uit vijf vliegtuigen, waarmee hij regelmatig optredens zou verzorgen in het land. Hij selecteerde voor zijn escadrille vier van de beste vliegers van Soesterberg, onder hen Van Weerden Poelman. Gevlogen werd in Fokker D-VII's, lichte en wendbare tweedekkers. In Nederland oogstte het demonstratieteam van Versteegh veel succes, wat leidde tot het besluit de stap over de grens te wagen. In augustus 1923 nam het vijftal deel aan een internationale vliegwedstrijd in Göteborg. Tijdens voorbereidende vluchten raakte een Deense journalist zo onder de indruk van het team, dat hij het vijftal vergeleek met "vijf vingers aan één hand", omdat het leek alsof ze aan elkaar vastzaten en één geheel vormden. Onder de naam die de journalist hen had gegeven traden ze in Zweden aan en wonnen met grote overmacht de wedstrijd. Bij hun terugkeer in Nederland werden de Vijf Vingers aan één Hand als ware helden ontvangen. Er volgden nog talrijke optredens in binnen- en buitenland, maar het succes van Göteborg bleef nadien ongeëvenaard.

Naar Batavia met de H-NACC

Met ingang van 25 juli 1924 werd Van Weerden Poelman tijdelijk vrijgesteld van zijn werkzaamheden bij de LVA om deel te nemen aan de vliegtocht Nederland - Nederlands-Indië. Deze voor de luchtvaart historische onderneming was georganiseerd door het comité Vliegtocht Nederlands-Indië, waarin onder andere KLM-directeur A. Plesman en oud-opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, generaal C.J. Snijders, zitting hadden. Het comité deed een beroep op Van Weerden Poelman om, samen met gezagvoerder A.N.J. Thomassen Ó Thuessink van der Hoop en boordwerktuigkundige P.A. van den Broeke, als tweede vlieger aan de monstertocht deel te nemen.
Voor de missie werd gebruik gemaakt van een éénmotorige Fokker F-VII met de registratie H-NACC, het eerste grote verkeersvliegtuig dat Fokker had gebouwd. Bij het vertrek op 1 oktober 1924 van Schiphol dachten de bemanningsleden voor de 16.000 kilometer lange vlucht een kleine drie weken nodig te hebben. Hun optimisme werd niet bewaarheid. Reeds op de derde reisdag, boven Bulgarije, sloeg het noodlot toe. Van Weerden Poelman zou

daarover in een brief aan het thuisfront berichten:

"Nauwelijks echter een kwartier de hoogvlakte op, of daar zag ik plotseling de thermometer water op 100 graden staan. Geen stoom te zien. Even beraadslaagd wat of de oorzaak kon zijn; misschien wel thermometer defect."[2]

Na een redelijk geslaagde noodlanding in een drassig en hobbelig weilandje nabij Philippopel, het huidige Plovdiv, werd de schade opgemaakt. Met de thermometer bleek niets aan de hand te zijn. Dat kon echter niet worden gezegd van de gebarsten radiateur, met een verbrande motor als triest resultaat. Het vervolg van de onderneming stond op losse schroeven, maar een sterk meelevende achterban maakte de voortzetting toch mogelijk. Het populaire tijdschrift Het Leven had een inzamelingsactie georganiseerd onder zijn lezers, waarop royale respons kwam. Met de opbrengst werd de aanschaf van een fonkelnieuwe motor voor de Fokker alsmede het transport naar Bulgarije bekostigd. Nu stond niets een voorspoedig vervolg van de missie meer in de weg: op 23 november 1924 landde de H-NACC in Batavia.[3]
De vliegtocht Nederland - Indië betekende niet alleen één van de hoogtepunten in de carrière van Van Weerden Poelman, ook voor de mondiale burgerluchtvaart was het een mijlpaal. Deze vlucht maakte de weg vrij voor het commercieel exploiteren van de luchtverbinding tussen Europa en het Verre Oosten voor postvluchten, zoals de KLM die zes jaar na de landing van de H-NACC in Batavia ging uitvoeren.

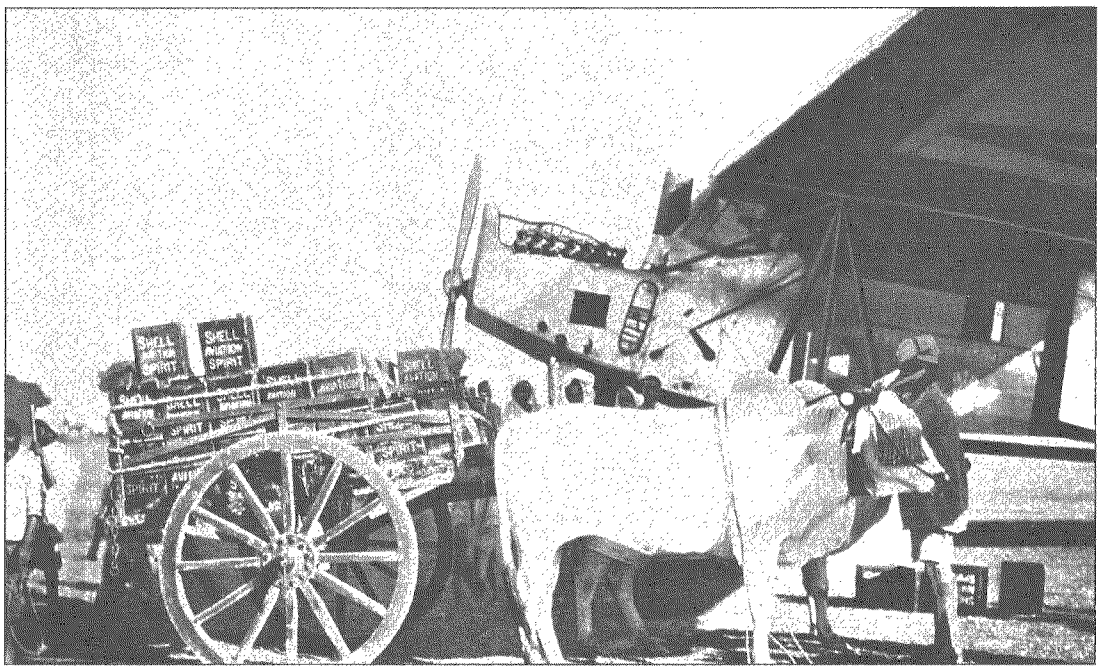

Even bijtanken in Allahabad, India. Van Weerden Poelman maakte als tweede vlieger deel uit van de driekoppige bemanning die in 1924 met een Fokker F-VII als eerste de vliegtocht Nederland - Nederlands-Indië per vliegtuig volbracht. Er was voor gezorgd dat langs de 16.000 kilometer lange route voorraden brandstof, olie en reserveonderdelen aanwezig waren. (de foto is gereproduceerd uit het boek Door de lucht naar Indië, zie noot 3)

Terug op Soesterberg

Per 1 mei 1925, amper twee weken na de triomfantelijke terugkeer uit Nederlands-Indië, pakte Van Weerden Poelman de draad weer op als vlieger bij de LVA te Soesterberg. Hij trad bij zijn leermeester en vriend Versteegh in dienst als instructeur aan diens Vliegschool. Van Weerden Poelman stond in hoog aanzien bij zijn cursisten, niet alleen door zijn vliegtechnische begaafdheid maar ook door zijn engagement met het vak. "Een commandant in de beste zin: door moed, strikte eerlijkheid en rechtvaardigheid, vakkennis, en iedereen inspirerend tot volstrekte toewijding aan zijn taak", zoals één van zijn leerlingen hem later zou omschrijven.[4]

Evenals zijn mentor Versteegh eerder had gedaan, formeerde Van Weerden Poelman aan het eind van de jaren twintig een eigen demonstratieteam. Het Nederlandse volk onthaalde het escadrille-Van Weerden Poelman als De Tweede Vijf Vingers. Het kon echter qua succes niet tippen aan de originele Vijf Vingers.

Reorganisatie en verhuizing

Rond 1930 onderging de LVA een grootscheepse reorganisatie. Die was hoognodig, aangezien de bestaande structuur niet meer voldeed aan de eisen des tijds. Het voornaamste probleem was de te grote discrepantie tussen de LVA-organisatie in vredestijd en de structuur in een oorlogssituatie, waardoor niet soepel en snel kon worden omgeschakeld. Bovendien was de LVA met haar toenmalige organisatie niet in staat adequaat te anticiperen op ontwikkelingen in de vliegtuigtechniek en op de tactische mogelijkheden van vliegtuigen die zich in de jaren twintig voordeden. De nieuwe opzet werd van kracht op 1 februari 1930.

Eén van de nieuwe organen in de gemoderniseerde LVA-structuur was de Jachtvliegtuigafdeeling (Ja.V.A.). De Ja.V.A. werd in het leven geroepen om vliegers na afronding van de opleiding aan Versteeghs Vliegschool te specialiseren, iets wat in de oude situatie nauwelijks gebeurde. Van Weerden Poelman werd, in de rang van kapitein, aangesteld als commandant van de Ja.V.A. Overigens bleef hij onverminderd doorgaan met zijn activiteiten als vlieginstructeur.

Met het oog op de toenemende internationale spanningen in de tweede helft van de jaren dertig besloot het ministerie van Defensie in 1936 het zwaartepunt van de Nederlandse luchtverdediging zoveel mogelijk te verplaatsen binnen de Vesting Holland. Vanuit militair-strategisch oogpunt was het niet langer verantwoord de LVA-vloot op Soesterberg geconcentreerd te houden. In verband hiermee verhuisde de Ja.V.A. onder leiding van Van Weerden Poelman in mei 1936 van Soesterberg naar Schiphol. Een eerste hoognodige stap op weg naar een gedecentraliseerde organisatie van de luchtvloot was gezet.

Einde vliegercarrière en achter het bureau

Op de nationale luchthaven Schiphol zette kapitein Van Weerden Poelman zijn functie van Ja.V.A.-commandant voort. Zijn drukke bezigheden weerhielden hem er niet van nog zoveel mogelijk vlieguren te maken, zoals het een vlieger in hart en nieren betaamt. Maar aan zijn vliegerloopbaan kwam abrupt een einde op 1 november 1938, toen Van Weerden Poelman niet meer door de medische keuring kwam. Hij werd afgekeurd wegens een te slecht gezichtsvermogen. "Teveel zonder vliegbril gevlogen in die begintijd en er kwam vaak roet of koolstof naar binnen uit die oude rotatiemotoren", voerde Van Weerden Poelman aan als verklaring.[5]

Het einde aan zijn 21-jarige vliegerloopbaan betekende geenszins het einde van zijn militaire carrière. Hij bleef immers commandant-Ja.V.A., in principe een kantoorbaan. Twee dagen voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog vond in Nederland de

Kapitein-vlieger Van Weerden Poelman stapt uit een Fokker D-XVI. Ondanks zijn drukke werkzaamheden als commandant van de Ja.V.A. op Schiphol probeerde hij toch zoveel mogelijk vlieguren te maken.

algemene mobilisatie van de strijdkrachten plaats. De oorlogsorganisatie voorzag in het activeren van een extra Ja.V.A.. Het totaal kwam daarmee op vier, want reeds in april 1939 waren er twee Ja.V.A.'s bijgekomen. De tot majoor bevorderde Van Weerden Poelman kreeg de verantwoordelijkheid over de operationele inzet van de Jachtvliegtuigafdelingen, in zijn functie van commandant van de Staf Jachtgroep van het Eerste Luchtvaartregiment.

Oorlogsperiode

Vanachter zijn bureau kon Van Weerden Poelman niet deelnemen aan daadwerkelijke krijgshandelingen in de meidagen van 1940. Na de capitulatie verging het hem aanvankelijk als het gros van de Nederlandse officieren. Hij tekende de verklaring waarin het Nederlandse officierskorps afzag van illegale activiteiten gericht tegen de Duitsers. Toen bleek dat velen zich hier niet aan hielden, besloten de Duitsers alsnog de officieren in krijgsgevangenschap te nemen. Op 15 april 1942 werden ruim 2.000 officieren, onder wie Van Weerden Poelman, afgevoerd naar het gevangenkamp Langwasser bij Neurenberg. In augustus 1942 volgde het transport naar Stanislau in Polen. Van Weerden Poelman verliet dit kamp in september 1943 en keerde terug naar Nederland. Na een verblijf van vijf maanden werd hij wederom in krijgsgevangenschap afgevoerd. De oorzaak van die opvallende onderbreking is niet met zekerheid te achterhalen, waarschijnlijk was hij ziek geworden en werd hem verpleging thuis in Nederland toegestaan. Na de bevrijding kwam Van Weerden Poelman, samen met de andere officieren, op 31 mei 1945 terug in Nederland.

Tragisch einde

Bij de terugkeer van de officieren uit Duits krijgsgevangenschap was in Nederland reeds de periode van wederopbouw begonnen. De vorming van een nieuwe krijgsmacht nam daarbij een belangrijke plaats in. De militaire luchtvaart moest na de oorlog van de grond af aan worden opgebouwd. Voor Van Weerden Poelman was daarbij echter geen hoofdrol weggelegd. Hoogstens had hij zijn expertise en ruime ervaring in de militaire luchtvaart nog kunnen aanwenden voor een adviserende rol. Zover zou het evenwel niet meer komen. Op 19 oktober 1945, twee dagen voor zijn 55e verjaardag, kwam Van Weerden Poelman om het leven bij een noodlottig verkeersongeval even buiten zijn woonplaats Lochem. Hij liet een vrouw en drie kinderen achter.

Twee jaar na zijn overlijden werd de naam Van Weerden Poelman verbonden aan een organisatie die de herinnering aan de ruimhartigheid en grote sociale bewogenheid van deze legendarische persoonlijkheid uit de Nederlandse militaire luchtvaartgeschiedenis levend houdt: de Stichting Het Van Weerden Poelman Fonds.

Bovenstaand artikel is een bewerking van het eerste hoofdstuk uit de publicatie 50 jaar Het Van Weerden Poelman Fonds 1947-1997, van de hand van dezelfde auteur en uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Stichting Het Van Weerden Poelman Fonds.
De uitgave is te bestellen bij de Sectie Luchtmachthistorie, Postbus 20703, 2500 ES, 's-Gravenhage, en kost *f*. 17,50.

De bij dit artikel gebruikte afbeeldingen zijn afkomstig uit het foto-archief van de Sectie Luchtmachthistorie, Staf Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten te 's-Gravenhage.

NOTEN:

[1] Zie voor een gedetailleerde beschrijving van de opleiding tot militair vlieger aan de vliegschool van Versteegh het artikel van R. de Winter, *Het ontstaan van de militaire vliegeropleiding. De eerste generatie Officieren-Vlieger* in het jubileumnummer van Mars et Historia, nr. 3 (1996)

[2] R.W.C.G.A. Wittert van Hoogland, *Een halve eeuw militaire luchtvaart,* 's-Gravenhage 1963, 69.

[3] De eerste vliegtocht Nederland - Indië staat uitvoerig beschreven in het door Van der Hoop zelf geschreven boek *Door de lucht naar Indië,* dat in 1925 is verschenen.

[4] Zo verklaarde A. Viruly in het artikel van W. Brandt, *Met éénmotorige Fokker in zeven weken naar Batavia,* De Telegraaf, 24 augustus 1974.

[5] H.J. van Overvest, *Botsing boven Haarlemmermeer. Een botsing en een afscheid* in: Avia, 38 (1982) nr. 8, 313-314.

• • • • • • • • •

luitenant-kolonel b.d. E.H. Brongers

CRASHES IN WIJNANDSRADE (ZUID-LIMBURG)

Bovenstaande titel vereist wellicht enige toelichting. Nadat ik in mei 1984 bij het NATO hoofdkwartier AFCENT te Brunssum werd geplaatst, vond ik een woning in het dorp Wijnandsrade, thans behorend tot de gemeente Nuth. De plaatselijke heemkundevereniging verzocht mij in 1994 onderzoek te verrichten naar hetgeen er tijdens de Tweede Wereldoorlog in Wijnandsrade was gebeurd. Er bleek zich daar meer te hebben afgespeeld dan men voor een toch wat afgelegen dorp zou verwachten. Het resultaat werd onder meer vastgelegd in een boek dat in 1995 door de genoemde heemkundevereniging werd uitgegeven. Het onderzoek had zich mede gericht op twee Britse bommenwerpers, die in september 1940 resp. september 1944 binnen het grondgebied van de toenmalige gemeente Wijnandsrade neerstortten. Door contacten met overlevende bemanningsleden en familieleden van de omgekomen luchtmachtmilitairen, ontstond een gedetailleerd beeld van wat zich vóór, tijdens en na de beide rampen afspeelde.

De eerste crash

In de voor de Britten kritieke periode van wat wordt genoemd *De Slag om Engeland* had de Royal Air Force (R.A.F.) uiteraard de handen vol aan de verdediging van het Britse eiland. De bombardeervloot bleef echter doelen in Duitsland en de bezette gebieden aanvallen, ook om het moreel van het thuisfront hoog te houden. Dergelijke operaties waren in die periode nog klein van omvang. Bij één van die vluchten werden de bewoners van het in Zuid-Limburg nabij Nuth gelegen dorpje Wijnandsrade voor het eerst met de luchtoorlog geconfronteerd. Dat gebeurde in de nacht van 2 op 3 september 1940. Op last van *Bomber Command* van de R.A.F. waren vanaf de basis Hemswell in Lincolnshire acht tweemotorige bommenwerpers van het type *Handley Page Hampden* opgestegen, alle van No. 144 Squadron. Doel was het bombarderen van de petrochemische Leunafabrieken te Ludwigshafen, op de linker Rijnoever.

Als laatste startte om 21.25 uur Britse tijd de *Hampden* met het nummer P4370. Het toestel had een vierkoppige bemanning, bestaande uit vlieger *Pilot Officer* (tweede luitenant) R.S.A. Churchill, navigator *Pilot Officer* I.C. Kirk en twee radiotelegrafisten, tevens boordschutter, de sergeanten A.C.H. Edmeads en A.E. Walker.

De route werd zodanig gekozen dat bekende, door veel luchtafweergeschut verdedigde, plaatsen als Antwerpen, Brussel, Luik en Aken werden vermeden. Aanvliegend tussen Aken en Luik op een hoogte van ongeveer 3350 meter zag men in de verte zoeklichten de lucht aftasten: één helwitte bundel met daaromheen een aantal zwakkere. Ze schenen aanvankelijk in westelijke richting, terwijl de *Hampden* een noordoostelijke koers volgde. Niet ver van Maastricht, zwenkte plotseling het sterke zoeklicht en ving de Britse bommenwerper in zijn bundel. Ook de andere zoeklichten richtten zich nu op het vliegtuig. Met wilde vliegbewegingen trachtte *Pilot Officer* Churchill aan het licht te ontsnappen; helaas zonder succes. Ondertussen bleef de luchtafweer zwijgen. Dat was geen goed teken, want doorgaans gebeurde dat slechts indien er nachtjagers in de lucht waren! De vrees werd bewaarheid, want plotseling riep sergeant Walker "Er zit een Messerschmitt op onze staart!", waarop Churchill schreeuwde: "Schiet die bastaard dan neer!"

Beide boordschutters openden met hun mitrailleurs het vuur op de aanvallende Duitse jager, een *Messerschmitt-109* die, naar later bleek, werd gevlogen door *Feldwebel* Paul Gildner. Het vuur van de Duitser was echter nauwkeuriger en doodde al bij de eerste aanval zowel Edmeads als Walker. De geur van kruit vulde het vliegtuig en de plotselinge, zwenkende vliegbewegingen van de piloot deden ook *Pilot Officer* Kirk naar zijn mitrailleur grijpen. Maar vóór hij dat kon doen kreeg hij een schampschot op zijn hoofd. Churchill zei later dat hij hem had horen roepen: "Ik ben getroffen". Kirk raakte korte tijd buiten bewustzijn, maar kwam spoedig weer bij zijn positieven. In zijn later opgemaakt verslag schreef hij onder meer:

"Onze *Hampden* slingerde stuurloos door de lucht. Veronderstellend dat ik de enige overlevende was, probeerde ik mij door de nauwe toegang een weg naar de cockpit te banen om de besturing over te nemen. Ik stootte mijn hoofd aan iets en raakte wederom bewusteloos. Dat moet niet langer dan enkele ogenblikken zijn geweest. Ik kwam bij in een kluwen van verwrongen metaal en kabels. Ik trachtte mij met behulp van mijn voeten uit de warboel terug te trekken. Ik moest beslissen tussen overleven of sneuvelen. Met mijn mitrailleurkolf vernielde ik alles wat ik kon: instrumenten, bommenrichttoestel enz. en gooide alle papieren, codeboeken en mijn wapen naar de achterkant

van de romp. Dat was namelijk de meest kwetsbare plaats van een neerstortend vliegtuig. Neerstorten was nu voor de P4370 onvermijdelijk geworden. Ik gespte mijn parachute om, opende het ontsnappingsluik en dook in de luchtstroom van de propellers, waar ik in volledige duisternis terecht scheen te komen. Mijn parachute opende zich nog net op tijd om me in de kruin van een boom te laten belanden."

Hoe was het ondertussen *Pilot Officer* Churchill vergaan?
Volgens zijn verslag werden de beide boordschutters al bij de eerste aanval gedood. De volgende vernielde de besturingsinstrumenten en zette de linker motor en de benzinetanks in vlammen. Kogels kletterden tegen de achterzijde van de pantserplaat die hem in de rug beschermde. Het richtingsroer en de vleugelkleppen gehoorzaamden niet meer. Churchill besloot toen het toestel via het cockpitdak te verlaten. Maar ook daarbij ging er iets mis:

"Enkele seconden later zat ik muurvast, met mijn hoofd en schouder buiten het toestel. Na enig geworstel schoot het dak plotseling open en werd ik door de luchtstroom, minus laarzen, in het donker tegen de staart van de *Hampden* gezogen, waarbij ik enkele botten in mijn voet brak. Als gevolg van de klap tuimelde ik als een trapeze-acrobaat door de lucht, totdat de parachute zich met een ruk ontvouwde. Ik kan mij niet herinneren aan het touw te hebben getrokken, maar ik ben blij dat ik het heb gedaan, want ik maakte een nogal zware landing, met gesprongen trommelvliezen en een gebroken enkel."

Het zwaar getroffen vliegtuig stortte met de twee dodelijk gewonde boordschutters neer en boorde zich omstreeks 00.45 uur met een enorme klap diep in de grond. Dat gebeurde bij het toen reeds aanwezige tracé van de huidige autoweg Heerlen - Eindhoven (A76), noordoost ten oosten van Wijnandsrade. De sergeanten Edmeads en Walker waren in het vliegtuigwrak verbrand en werden tijdelijk in Wijnandsrade begraven. Bij opgraving konden ze aanvankelijk niet worden geïdentificeerd. Dat lukte pas nadat Kirk en Churchill inlichtingen hadden gegeven.
Sergeant-radiotelegrafist en boordschutter Anthony Charles Henry Edmeads was 22 jaar oud toen hij stierf. Hij was een zoon van Charles Frederick John en Alice Edmeads uit Swindon, Wiltshire in Engeland.
Sergeant-radiotelegrafist en boordschutter Albert Eric Walker bereikte de leeftijd van 24 jaar. Hij was een zoon van Albert en Lilly Walker uit Charlemont, West Bromwich, Staffordshire in Engeland.
Beiden werden op 12 september 1940 herbegraven in het militaire gedeelte van de algemene begraafplaats aan de Tongerseweg te Maastricht, waar ze tot op de huidige dag liggen (Rij 3, de graven 138 resp. 139). Een erewacht van de *Luftwaffe* bewees hen de laatste eer; een hoffelijke traditie die de Duitsers in de periode van hun overwinningen - zoals in 1940 - nog handhaafden.

We zullen thans bezien hoe het de twee overlevenden verder verging.
Pilot Officer Kirk wist zich uit de boom waarin hij terecht gekomen was los te maken en verborg allereerst zijn parachute onder een brug. In de duisternis kon hij geen levende ziel ontdekken, waarop hij besloot om navigerend op de sterren, naar het westen te lopen. Even voor zonsopgang ontmoette hij een boer die hem meenam naar zijn woning om hem daar te verzorgen. Het was de boerderij van de familie Severens, niet ver van Kasteel Rivieren. Veel tijd werd hen niet gegund. Terwijl de hulpvaardige Severens het bloed van Kirks hoofd

waste, werden ze door een Duitse patrouille verrast. Die bracht de officier naar Maastricht, waar hij langdurig door de Duitsers werd verhoord. Daarbij vernam hij ook dat de sergeanten Edmeads en Walker het ongeluk niet hadden overleefd en dat zijn collega Churchill het toestel nog tijdig had kunnen verlaten. Vervolgens werd Kirk voor geneeskundige behandeling overgebracht naar het zogenoemde Hoofdlazaret, gevestigd in het klooster van de paters Jezuïeten aan de Tongersestraat te Maastricht.
Bewaard gebleven dagrapporten van de chef-arts der lazaretten, Dr. P. Leith, geven nauwkeurig weer wat er daarna gebeurde. De volgende citaten zijn er aan ontleend; daarbij zijn de medische termen door gangbare Nederlandse woorden vervangen:

"3 september 1940 (...) Vandaag steeg de bezetting met een gewonde. Het was de *Pilot Officer* I.G. Kirk uit Aokland, Nieuw Zeeland (...) Veel vertelde deze man niet; hij was zeer gesloten en achterdochtig. Niemand vertrouwde hij ook maar iets toe van zijn belevenissen van de afgelopen nacht. Hij werd 's nachts door enkele Duitse officieren binnengebracht, waarna hij werd onderzocht door de inwonende internist, dr. Beukers. De vliegenier had een schampschot op de kruin van zijn hoofd en een lichte hersenschudding. Daar de Duitsers de zaak niet vertrouwden, werd hij voorlopig op een brancard ondergebracht in de Duitse *Nachtstube,* totdat hij in de morgen door een chirurg zou worden onderzocht.
In de loop van de dag stond de piloot nogal in de belangstelling. Vroeg in de morgen kwam al een officier van de *Flak,* die hem had neergeschoten (zo vertelde hij) met het bericht dat hij de piloot op transport moest stellen naar Eindhoven.
Inmiddels was Kirk even door de leidende chirurg gezien en ook door de neuroloog. Besloten werd de wonden uit te snijden en te hechten, hetgeen onder plaatselijke verdoving gebeurde. Gedurende de operatie werd hij bewaakt door een Duitse soldaat van de wacht. Vanwege zijn hersenschudding werd de patiënt niet transportabel geacht. Op last van de Duitsers mocht hij zich met niemand onderhouden en werd daartoe in een afzonderlijke kamer ondergebracht, waar een Duitser dag en nacht de wacht hield. Deze wachtpost moest toezien dat een en dezelfde dokter en dezelfde verpleegster hem verzorgden, liefst een verpleegster die geen Engels sprak. Ook kwamen enkele Duitse officieren gedurende de nacht naar Kirk. Zij kwamen van de *Kommandantur.* De een was een *Hilfarzt,* de ander een *Stabsarzt.* Er kwam telefoon uit Den Haag en ook uit Oberursel, dat overbrenging noodzakelijk was. Ondanks alles bleef hij dankzij zijn hersenschudding bij ons in bed.
Een tweede gewonde uit hetzelfde vliegtuig, die een verstuikte voet had en ook vandaag zou worden overgebracht naar Maastricht, hebben wij nooit gezien (...).

6 september 1940 (...) De Engelse vliegenier Kirk (...) werd vandaag afgehaald per ambulance door een zekere dokter Kraus, nadat de Duitse *Stabsarzt* onder protest hem transportabel had verklaard. Velen hadden om het bezit van deze vliegenier gestreden: Eindhoven, Den Haag, Oberursel en nu werd hij overgebracht naar een kamp in Wiesbaden, naar ik meen. Dat hij gezond en wel in Duitsland was aangekomen bleek later wel, toen hij een briefkaart naar de chef-arts schreef om hem te bedanken voor alle goede zorgen. Verder schreef hij dat hij het in Duitsland goed had (...).

7 september 1940 (...) Al heel vroeg in de morgen telefoon uit Oberursel om naar de gezondheidstoestand van de gisteren afgehaalde Kirk te informeren. De daar aan-

wezige officier, luitenant Hoffman, was over het verloop van de zaak niet te spreken en gaf als zijn mening dat men Kirk niet had mogen afvoeren (...).

9 september 1940 (...) Een Duitse vliegenier kwam vanuit Brussel voor een vriend informeren, of het mogelijk was dat zijn vriend Kirk had neergehaald. Zonder dat wij enige informatie hebben ingewonnen in Engeland, hebben wij het vermoeden dat Kirk de piloot was, of anders een vooraanstaand vliegenier. Niet alleen de belangstelling voor hem wijst in die richting, maar ook de speciale behandeling (afzondering). Dit in tegenstelling tot andere geallieerde officieren van land- en luchtmacht, die zich vrij mochten bewegen binnen het klooster en zelfs konden ontsnappen (...)".

Tot zover deze citaten. Waarom de Duitsers zo'n belangstelling voor Kirk hadden is niet duidelijk. Een krijgsgevangene van uitzonderlijke waarde kan hij niet geweest zijn. Wellicht ook heeft de arts de betekenis van de drukte rond de gewonde officier wat overschat.
Kirk was eerst naar Wiesbaden getransporteerd. Daar schreef hij de eerder genoemde briefkaart aan Dr. Leith. Later volgde overplaatsing naar het krijgsgevangenenkamp *Stalag Luft III* bij Sagan in Silezië, waar hij tot het einde van de oorlog verbleef. Hij ontmoette er ook de andere overlevende van de vliegtuigramp.

Deze laatste, *Pilot Officer* Churchill, had zich na zijn landing eveneens van zijn parachute ontdaan. Met een verstuikte voet - zijn mededeling over een gebroken enkel is onjuist - ging hij in het nachtelijk duister op zoek naar hulp. Dat kostte vrij veel tijd en eerst bij het aanbreken van de dag bereikte hij strompelend een woning, waar hij gastvrij werd ontvangen. De moeder en twee dochters hadden hem naar zijn zeggen "voedsel, drank en sympathie" gegeven en zijn voet in een bad gedaan.

Het door hem bedoelde huis lag in het tot Wijnandsrade behorende gehucht Brommelen en werd bewoond door de familie Jongen. De vader in het gezin, Jan Hubert Jongen († 1966), was 's nachts wakker geschrokken door de klap waarmee het vliegtuig neerkwam. Hij kleedde zich onmiddellijk aan en spoedde zich als eerste naar de onheilsplek, om te zien of er nog iets te redden viel. De restanten van de machine brandden als een fakkel en het geknetter van exploderende munitie was in de wijde omtrek te horen. Dichterbij komend, werd de tocht door deze explosies en de helse hitte steeds moeilijker. Op handen en voeten trachtte hij nog te naderen, maar tenslotte moest de levensgevaarlijke poging worden opgegeven. Terugkerend vond hij een trommel, die naar hij dacht touw bevatte. Vervolgens ontmoette Jongen een tweetal marechaussees van de Brigade Hoensbroek, die eveneens op weg waren naar het wrak. Ze hadden op de brug over het spoor bij Terlinden gestaan en het toestel zien neerstorten. De door vader Jongen meegenomen trommel werd door hen in beslag genomen. Deze bleek overigens geen touw, maar een band mitrailleurpatronen te bevatten.
Langzamerhand kwamen er steeds meer mensen op straat. De heer Jongen had nu geen tijd meer om zich met de zaak bezig te houden. Hij werkte op de Staatsmijn Emma, had vroege dienst en vertrok om 05.00 uur naar Treebeek.

Ongeveer een kwartier later werd er aan de voordeur van zijn huis gebeld. Mevrouw Jongen keek van boven uit een raam en zei tegen haar bijna 16-jarige zoon Jan Jozef: "Ik geloof dat er een piloot voor de deur staat!"

Ze had het goed gezien. Toen ze open deed zag ze een man in vliegeroverall. Hij had geen laarzen aan en liep op sokken. Eén enkel was sterk opgezwollen. Hoewel ze elkaar niet konden verstaan, trad moeder Jongen ogenblikkelijk handelend op. Ze bracht de strompelende vlieger naar de keuken en zette hem op een stoel. Vervolgens gaf ze haar oudste dochter Gertruda opdracht de fiets te pakken en haar man op de Staatsmijn Emma te waarschuwen. Ze moest zeggen dat hij onmiddellijk thuis moest komen omdat de tweede dochter Maria zo ziek was!
De vlieger werd daarna de trap opgeholpen om hem voorlopig op het bed van zoon Jan te laten rusten. Hierdoor kreeg ze gelegenheid om het ouderlijk bed op te maken en van schone lakens te voorzien. Ze vond dat de gastvrijheid gebood de bezoeker de beste slaapkamer te geven.

Ondertussen was vader Jongen thuisgekomen. Die wist niet zo snel wat hij met het geval aan moest en ging om raad vragen bij de hoofdonderwijzer van de Lagere School te Wijnandsrade, de heer Hendrik A. Baggen. Laatstgenoemde hoorde het verhaal aan en dacht dat het het beste was om de hen beiden bekende marechaussee Sanger in te lichten. Deze woonde in Hoensbroek. Baggen voegde er nog aan toe: "Kijk uit voor je gezin!" Deze waarschuwing had waarschijnlijk betrekking op een op 17 augustus 1940 uitgegeven bekendmaking van de *Wehrmachtsbefehlshaber* Christiansen, waarbij hulpverlening aan geallieerde vliegers werd verboden en in bepaalde gevallen zelfs met de doodstraf werd bedreigd.
Jongen deed wat hem aangeraden was en korte tijd later arriveerde de marechaussee Sanger met nog twee collega's per motorfiets bij zijn huis. De mannen gingen naar binnen, bezagen de situatie en vertrokken weer.

Voor de familie Jongen bleef de conversatie met de Britse vlieger uiteraard een lastige zaak. De Engelsman had zijn naam op een (bewaard gebleven) stukje papier geschreven: RICHARD SYDNEY ALBION CHURCHILL. Hij demonstreerde geen last van zenuwen te hebben, door er op te wijzen dat hij een hem aangeboden kopje koffie zonder trillen in zijn opgeheven hand kon houden.
Churchill vertelde later dat hij van een van de dochters een landkaart kreeg. Hij had toen het plan opgevat om met een boot de kust te bereiken en naar Engeland te ontsnappen. Zijn toehoorders begrepen slechts dat hij vroeg waar de Maas lag en of er een boot beschikbaar was. Voorts zei Churchill dat hij geprobeerd heeft om aan de familie duidelijk te maken dat hij zou vertrekken, zodra het donker werd. Hij benadrukte daarbij, dat ze niets aan de Duitsers moesten vertellen. Volgens de *Pilot Officer* was hij er door de taalmoeilijkheden kennelijk niet in geslaagd, deze boodschap over te brengen. Vervolgens was hij weer naar bed gebracht. Bij zijn ontwaken zag hij twee Duitsers met getrokken pistool naast zijn bed.
Wat was er gebeurd? Vijandelijke militairen hadden inmiddels de omgeving afgezocht. Daarbij liepen ze ook een keer om het huis van de familie Jongen, zonder aan te bellen of iets te vragen.
's Middags omstreeks 15.00 à 15.30 uur kwamen tenslotte de door de marechaussees ingelichte Duitsers de officier-vlieger ophalen. Hij werd van zijn bed gelicht en ondersteund door twee Duitse militairen in een gereed staande open auto gehesen. Churchill meldt dat hij daarna rechtstreeks en zonder stoppen naar het hospitaalblok van een krijgsgevangenenkamp te Oberursel nabij Frankfurt is gebracht. Daar werd hij enkele dagen zonder succes ondervraagd. Van het internationale Rode Kruis vernam hij officieel dat zijn beide boord-

schutters gesneuveld waren en dat *Pilot Officer* Kirk in leven was. Tenslotte belandde ook hij in het krijgsgevangenenkamp *Stalag Luft III*, waar hij Kirk weer ontmoette. Beiden kregen tijdens hun gevangenschap te horen dat zij bevorderd waren tot *Flight Lieutenant* (eerste luitenant).
Op 24 maart 1944 nam Churchill deel aan de grote ontsnappingspoging die als *The Great Escape* de geschiedenis zou ingaan. Via een gegraven tunnel ontsnapten ongeveer 70 man. Slechts een drietal slaagde er in om uiteindelijk Engeland te bereiken. Daarbij was ook Bob van der Stok, bijgenaamd "Oorlogsvlieger van Oranje". Vijftig man werden door de vijand achterhaald. Tegen alle oorlogsregels in werden ze door de *Gestapo (Geheime Staats Polizei)* op wrede wijze verhoord en tenslotte terechtgesteld. Churchill behoorde tot de weinigen die na zijn arrestatie in het krijgsgevangenenkamp kon terugkeren. Waarom hij werd gespaard weten we niet. Er is wel verondersteld dat zijn naam hem het leven heeft gered. Wellicht hebben de Duitsers iets bijzonders in hem gezien en de mogelijkheid niet uitgesloten dat hij familie was van de Britse premier Winston Churchill.
Zowel Churchill als Kirk keerden na hun bevrijding door het Sovjetleger behouden in Engeland terug.

De tweede crash

Ruim vier jaar na het neerstorten van de *Hampden* kwam wederom een Brits toestel bij Wijnandsrade neer. Het dorp was toen al enkele dagen door de Amerikanen bevrijd. In die tijd vonden de bombardementen op Duitsland op grote schaal plaats.
In de nacht van zaterdag 23 op zondag 24 september 1944 was onder meer de stad Neuss het doel van niet minder dan 549 zware bommenwerpers van de types *Lancaster* en *Halifax*. In totaal verloren de geallieerden in die nacht 20 *Lancasters* en 2 *Halifaxes*. Die laatste twee kwamen in de provincie Limburg terecht: één bij Wijnandsrade; de andere bij het gehucht Moesel nabij Weert.
Het toestel dat bij Wijnandsrade neerstortte was een *Handley Page Halifax III* van Nr. 10 Squadron met het serienummer MZ57-4W. Om 19.25 uur Engelse tijd was het opgestegen vanaf de *Melbourne-base* in Engeland. Commandant en vlieger was *Flying Officer* G.R.G. Kite van de Royal Canadian Air Force (RCAF). Ook zijn navigator, *Pilot Officer* G. Chorley was een Canadees. De overige leden van de zevenkoppige bemanning behoorden tot de R.A.F. Dat waren de *Flight Sergeants* (sergeanten-majoor) H.J. Maling (bommenrichter en 2e navigator), A.G.T. Saunders (radiotelegrafist), V. Simmonds, F.P. Mannion (beiden boordschutter) en *Sergeant* J. McGiveron (boordmecanicien).
Na aan het bombardement op Neuss te hebben deelgenomen, werd het toestel op de terugvlucht in de omgeving van Krefeld al spoedig aangevallen door een *Messerschmitt-110* nachtjager. Deze werd gevlogen door *Hauptmann* (kapitein) Ernst-Wilhelm Modrow, die in deze nacht twee bommenwerpers neerhaalde. Hij was een "expert" die in totaal 33 nachtelijke overwinningen op zijn naam zou krijgen.
In de Halifax had men de Duitse belager niet gezien. Dat is verklaarbaar, want in 1943 was voor de *Messerschmitt-110* nachtjager een speciale bewapening ontworpen, die *Schräge Musik* werd genoemd. Deze bestond uit twee naar boven vurende 2 cm snelvuurkanonnen die onder een hoek van 70 tot 80 graden achterin de cockpit waren aangebracht. Dat maakte een aanval op de onderzijde en in de dode hoek van de geallieerde nachtbommenwerpers mogelijk.
De *Halifax* werd zodanig getroffen dat Kite zijn bemanning opdracht gaf het vliegtuig zo snel mogelijk te verlaten. Men bevond zich toen nog boven door de Duitsers bezet gebied. Zelf bleef hij op zijn plaats om te

trachten een noodlanding te maken achter het nabijgelegen Amerikaanse front. Tijdens het dalen raakte de machine echter enkele boomtoppen, plofte neer en brandde zich als het ware in de grond nabij de boerderij Brommelerhof, op ongeveer 2 kilometer ten oosten van Wijnandsrade. Op dat moment bevond zich naast Kite ook de radiotelegrafist Saunders nog in het toestel. Beiden kwamen om het leven. Alle overige bemanningsleden konden zich met hun parachutes redden.
In de Brommelerhof, bewoond door de familie Snijders, hoorde men het lawaai van het neerstortende vliegtuig. Mevrouw Snijders had eens voorzichtig uit een raam gekeken. Kennelijk aan de verkeerde zijde van het huis, want ze zag op dat moment niets bijzonders. De volgende morgen, aldus de heer C.J.M. Snijders, was de omgeving door Amerikaanse militairen afgezet. De beide gesneuvelden waren al geborgen. Het waren *Flying Officer* George Robert Graham Kite, 22 jaar en zoon van George R. en Janette B. Kite in Rapid City, Manitoba in Canada, en voorts *Flight Sergeant* Alexander Gray Thomas Saunders, eveneens 22 jaar en zoon van Thomas T. en Jemina Saunders uit Baillieston, Lanarkshire in Schotland.
Ze rusten op de militaire begraafplaats te Leopoldsburg in België, in de graven 7.E.19 en 7.E.20.
Hoewel de bommenwerper in de bevrijde zone was neergekomen, kwamen de uit de machine gesprongen bemanningsleden allen in door de Duitsers bezet gebied terecht. De staartschutter, *Flight Sergeant* Mannion, beschreef zijn belevenissen als volgt:

"Na ons doel Neuss te hebben gebombardeerd, keerden we terug. Kort daarna was er een hevige knal in de richting van de voorzijde van het vliegtuig en een andere achter mijn positie in de achterste mitrailleurkoepel. Het moet zeer ernstig zijn geweest, daar George Kite onmiddellijk bevel gaf om uit het toestel te springen. Zijn exacte woorden klinken nog in mijn oren: "Hé jongens, er uit!" Vervolgens hoorde ik George heel kalm praten en antwoord geven op een vraag van de navigator Chorley. Hierna hielden de stemmen op en ik kreeg geen antwoord over de intercom. Ik had moeilijkheden met het openmaken van de deuren in de achterste mitrailleurkoepel; ze klemden. Na wat voor mij een eeuwigheid scheen, slaagde ik er in de koepel te laten draaien en de deuren te openen. Ik dacht toen de laatste man aan boord te zijn, deed mijn parachute om, ontdeed mij van mijn helm, sprong uit de koepel en verloor vallende mijn vliegerlaarzen. Ik weet niet waar de anderen landden, maar ik bereikte de grond bij een dorp of gehucht, waarvan ik mij de naam niet herinner, maar ik geloof dat die begon met de letter W. Er stond tamelijk veel wind en het was zeer donker. Het was een moeilijke landing waarbij ik letsel aan mijn knie en rug opliep; ik heb daar sinds die tijd voortdurend moeilijkheden mee."

Flight Sergeant Maling bevond zich geheel vóór in het toestel. Ook hij vermeldt het kalme gedrag van de vlieger George Kite, die hen al veilig door 32 operationele vluchten had geleid. Voorts schreef hij:

"De uiterste linker motor stond in brand en ik herinner mij een of twee kleine explosies ergens beneden in de romp (...) Ik maakte het luik in de neus van het toestel open en was de eerste die er uit sprong. Alex Saunders, onze telegrafist, stond vlakbij mij en ik veronderstelde dat hij mij zou volgen. Mijn enige gedachte op dat moment was dat er buiten ongeveer 500 viermotorige vliegtuigen waren en dat ik op mijn weg omlaag 2000 propellers uit de weg moest gaan!"

Gelukkig maakten de propellers geen gehakt van hem en even later landde hij veilig in een suikerbietenveld. Overigens was het voor zowel Mannion als Maling de eerste maal van hun leven dat zij een parachutesprong maakten! Alle overlevenden werden door de Duitsers gevangen genomen. *Flight Sergeant* Frank Mannion vertelt hier zijn verdere belevenissen:

"Ik werd krijgsgevangen gemaakt en opgesloten in de kelder van een gebouw bij het dorpsplein. Hoog in een wand bevond zich een traliewerk, precies boven straatniveau. Door te bukken konden de mensen mij zien, maar ik het plein niet. Er kwam veel lawaai uit een kelder naast de mijne. Eerst dacht ik dat het een grote hond was, maar later bleek het een varken te zijn. Ik was nog in het bezit van mijn "Royal Air Force Ontsnappingspakket" dat achter de voorzijde van mijn battledress was opgeborgen en niet was opgemerkt. Er was een kleine opening tussen de vloer en de wand en ik slaagde er in de map met vreemd geld enz. uit het pakket te halen en in de holte te laten verdwijnen. Dikwijls vraag ik mij af wat er mee gebeurd is. Terwijl ik in de kelder was, kwam een afdeling Duitse pantsertroepen het plein op en een oudere officier kwam binnen om mij te zien; ik denk uit nieuwsgierigheid. Hij was heel vriendelijk en aardig. Daarna bracht men mij onder gewapend escorte met een legervoertuig naar Krefeld en per trein naar Düsseldorf. Daar werd ik op een vliegveld in een beveiligde cel gestopt. De volgende nacht werd ik weer vervoerd en terwijl we door Düsseldorf reden, loeiden de luchtalarmsirenes. Mijn bewakers brachten me in een schuilkelder met vele burgers. Ik droeg mijn uniform en men kon duidelijk zien wie ik was, maar gelukkig scheen niemand dat op te merken (...). Enkele dagen later ontmoette ik H.J. Maling en we brachten samen de rest van de oorlog door..."

Het toestel bij de Brommelerhof werd op de 25e september vrijgegeven. Een ieder die dat wilde kon er bij en het eventueel "slopen". Van dat laatste werd een grondig gebruik gemaakt. Zo werden de motoren door een oud-ijzerhandelaar uit Spekholzerheide meegenomen. De heer Snijders had onder meer twee wasmanden vol mitrailleurpatronen, die eerst enkele maanden later door militairen werden opgehaald. Op de Brommelerhof bevinden zich thans nog een wiel en een driebladige propeller van de verongelukte Halifax.

BRONNEN

Brongers, E.H.:
Wijnandsrade in de Tweede Wereldoorlog;
Wijnandsrade 1995.
Jongen, J.J.:
Verslag van oorlogsherinneringen in Wijnandsrade;
niet uitgegeven; z.j.
Leith, dr. P.:
Dagrapporten Hoofdlazaret Maastricht,
1940.
Pütz, R.:
Duel in de wolken - de luchtoorlog in de gevarendriehoek Roermond - Luik - Aken;
Amsterdam 1994.
Walker, M.:
His last raid, 2/3 Sept. 1940; studie;
Tividale, Warley; niet uitgegeven; z.j.

Voorts:

- Brieven van en interviews met F.P. Mannion te Glessop, H.J. Maling te Braintree en M. Walker te Trividale (alle Verenigd Koninkrijk).
- Correspondentie met P. Luijten te Maastricht en G.J. van Meegen te Eijsden.
- Interviews met J.J. Jongen en C.J.M. Snijders te Wijnandsrade.

mr. C.J.M. Kramers

DE MILITAIRE ATTACHÉS

In alle hoofdsteden zijn militair attachés te vinden. Ze zijn geen diplomaat, maar wel altijd aan een diplomatieke missie verbonden, en ze genieten diplomatieke voorrechten. Zelfstandige militaire attachés bestaan niet. In de jaren zestig wilde het Nederlandse ministerie van Defensie een officier naar Vietnam detacheren. Dit kon echter pas nadat aldaar een ambassade was geopend.
Er zijn meer van deze *technische attachés* verbonden aan onze ambassades, zoals van de ministeries van Landbouw, Financiën en Sociale Zaken. De militaire, marine- en luchtmachtattaché valt echter meer op, en dat niet alleen vanwege de nestel in karmozijnrood en goud (of zilver) aan de linkerschouder van het uniform.
Het instituut van de militair attaché bij de diplomatieke missies van de grote Europese naties is in de negentiende eeuw geleidelijk ingevoerd. In 1844 heeft Spanje als eerste deze nieuwe functie in een officieel besluit vastgelegd.

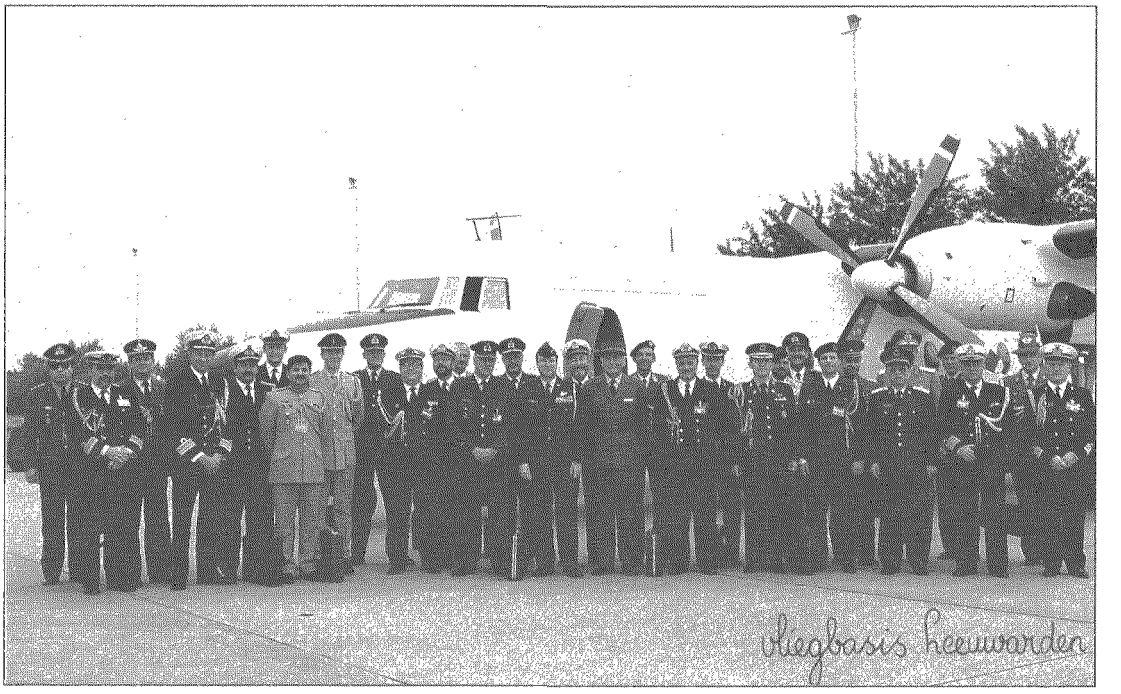

Buitenlandse militaire attachés te Leeuwarden 1990

De taak en plaats van de militair attaché

De taak van een militair attaché omvat het rapporteren van inlichtingen van militaire aard, het vertegenwoordigen van de strijdkrachten van zijn zendstaat in het buitenland en de behartiging van de belangen van in de ontvangende staat aanwezige militairen van de strijdkrachten van de zendstaat. Ook de verkoop van produkten van de nationale bewapeningsindustrie verdient de aandacht van de attaché.

Militaire attachés dienen in de regel twee heren. In het belang van hun carrière is hun eigen baas, de minister van Defensie, natuurlijk het belangrijkste. In de meeste landen geldt echter dat de attaché ondergeschikt is aan de ambassadeur, die hij op de hoogte moet houden van belangrijke zaken. Ook moet de Nederlandse militair attaché het hoofd van de missie inzage geven in zijn rapportage. Het is echter niet zo, dat de ambassadeur instructies uit Den Haag voor een technisch (dus ook militair) attaché zonder meer terzijde kan leggen.

(Uitzonderingen op bovenvermelde hoofdregel waren onder anderen de militaire attachés van het voormalig Oostenrijk-Hongarije; zij ressorteerden uitsluitend onder hun militaire superieuren. Ook de Amerikaanse attachés hebben niet veel te maken met het State Department.)

In de loop van de jaren bleken de uitgezonden ambtenaren van andere ministeries niet tevreden met de titel *attaché,* en werden vaak *ambassaderaad.* De militairen deden hier niet aan mee, hun militaire rang was en is voldoende.

De huidige Nederlandse reglementen voor diplomaten en hun militaire postgenoten verschillen op één belangrijk punt. In 1950 zei het *Reglement voor de Buitenlandse Dienst* nog dat wie gehuwd was, bij plaatsing in het buitenland door zijn echtgenote moest worden vergezeld. Dat hoeft inmiddels niet meer. De militair attaché moet echter nog altijd gehuwd zijn én zijn vrouw naar de standplaats meenemen.

Het is in de loop der jaren twee keer voorgekomen dat een militair attaché overging naar de diplomatieke dienst van Buitenlandse Zaken. Generaal Pabst was als kapitein militair attaché geweest, waarover hierónder méér. Vervolgens was hij vanaf 1923 tot aan zijn dood in 1942 gezant in Tokio.

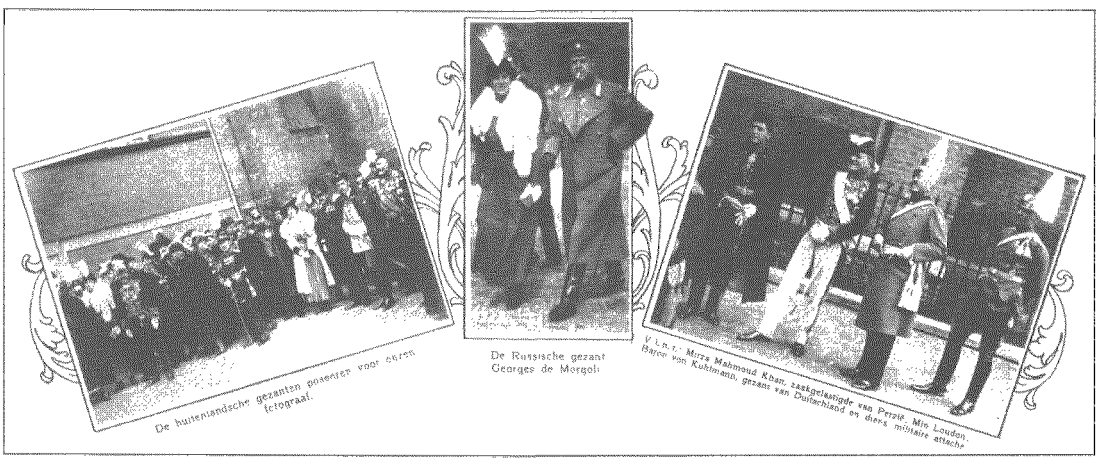

Prinsjesdag 1916

links: de Franse en Japanse militiare attachés tonen hun ruggen aan de vertegenwoordigers van Oostenrijk-Hongarije
midden: de Russische gezant in militair uniform
rechts: de Perzische zaakgelastigde, Minister Loudon, de Duitse gezant in militair uniform en zijn miliair attaché

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd reserve-majoor jhr. Van den Brandeler militair attaché in China, waarna hij in dienst trad van Buitenlandse Zaken.
Overigens, geen enkele staat is verplicht een uitgezonden militair attaché te accepteren. Evenals het geval is met hoofden van diplomatieke en consulaire missies regelt het in 1961 gesloten Verdrag van Wenen inzake diplomatiek verkeer de toelating van militaire, luchtmacht- en marine-attachés. Hun namen moeten van tevoren zijn meegedeeld aan de regering van het ontvangende land. Die heeft de keus het agrément al dan niet te verlenen.

De Nederlandse militaire attachés
De eerste in de Staatsalmanak vermelde Nederlandse militair attaché was kolonel-titulair jhr. C.H.F. van Capellen. Hij kwam in 1861 naar Parijs en bleef in functie tot hij, 77 jaar oud, in 1886 overleed. In actieve dienst had hij de rang van ritmeester bereikt, waarna hij de functies van adjudant en kamerheer van de Koning vervulde. Zijn taken als militair attaché zijn mij niet bekend. Ik vermoed dat zijn attachéschap een onbezoldigde erebaan was.
Bij Koninklijk Besluit van 13 februari 1869, nummer 21, werd luitenant-ter-zee der 2e klasse M. Rochussen buiten bezwaar van de schatkist benoemd tot militair attaché in Londen. Dit gebeurde op gezamenlijk advies van de ministers van Marine en Buitenlandse Zaken. `Zij schreven aan de Koning dat Rochussen om gezondheidsredenen ontslag uit de zeedienst had gevraagd. Rochussen was adjudant van de minister van Marine geweest, en had in die tijd te kennen gegeven eventueel als militair attaché tewerkgesteld te willen worden, waar dan ook en zonder salaris. (Andere landen hadden al betaalde militair attachés benoemd, maar dit vond Nederland te kostbaar.) Beide ministers adviseerden de Koning hierop in te gaan, om zo in een dikwijls gevoelde behoefte te voorzien. Informatie over het Britse zeewezen was zeer gewenst. Ondanks de ijver en welwillendheid van het gezantschap en de consuls terzake beschikten de bewindslieden graag over iemand die bekend was met marine-aangelegenheden.
Overigens vonden de ministers het nodig in het KB vast te laten leggen dat betrokkene met deze benoeming niet de status van diplomaat verkreeg.

De eerste Nederlandse officier, die voor rijksrekening in het buitenland werd tewerkgesteld, was de kapitein van het KNIL J.C. Pabst. Deze werd in 1906 in Tokio geplaatst en een jaar later mede geaccrediteerd in China. Japan had graag een militair attaché in Batavia gehad, maar omdat daar geen diplomatieke missies waren gevestigd was dat uitgesloten. Wel kwam op korte termijn een Japans militair attaché naar Den Haag.
In 1911 drong luitenant-generaal Snijders, de toenmalige chef van de generale staf, er bij de regering op aan militaire attachés uit te zenden naar enkele Europese hoofdsteden. Dit kreeg pas zijn beslag na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Officieren werden geplaatst in Bern, Parijs, Londen en Berlijn. De attaché in de Duitse hoofdstad werd tevens in Wenen geaccrediteerd. In 1920 werd de titularis in Parijs tevens benoemd in Brussel. Alle betrokkenen waren benoemd door de ministers van Buitenlandse Zaken en van Oorlog c.q. Marine. Pas in 1936 werden bij een nieuw KB weer militair attachés benoemd. Indien betrokkenen nog niet waren gepensioneerd behielden zij, naast hun attachéschap, hun normale taak in Nederland. Ze konden dus niet in het buitenland wonen. Zo bracht kapitein van de generale staf Sas, militair attaché in Berlijn, elke maand een bezoek aan zijn standplaats. Pas in 1939 vestigde hij zich metterwoon in de Duitse *Reichshauptstadt*.

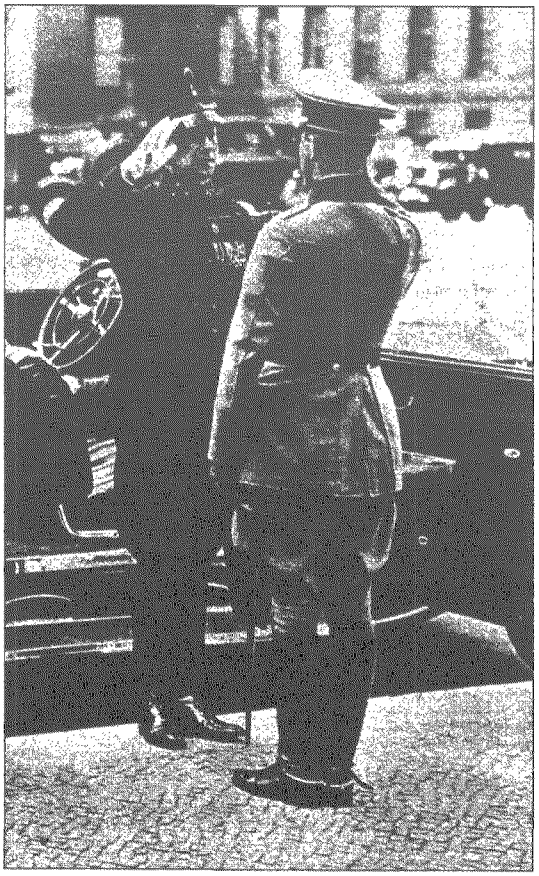

Kapitein Sas, militair attaché Berlijn 1937

Sinds de Tweede Wereldoorlog heeft Nederland veel meer militairen op de diplomatieke posten dan in de jaren ervóór.
Bij de souvereiniteitsoverdracht aan Indonesië in 1949 werd de vestiging van een belangrijke Nederlandse militaire missie in de jonge staat overeengekomen. De samenwerking tussen de militairen van beide landen verliep veel beter dan die van de civiele autoriteiten. Deze gunstige stand van zaken duurde niet lang, want in 1959 werden de diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Indonesië verbroken. Pas in 1968 kwam weer een Nederlands militair attaché naar Djakarta. In 1974 besloot minister van Defensie Vredeling geen geld meer beschikbaar te stellen voor deze functionaris, waarna Buitenlandse Zaken de volledige kosten op zich nam.
Toen Suriname in 1975 onafhankelijk werd, kwam ook daar een militair attaché. Na de staatsgreep in 1980 hadden Bouterse c.s. naar verluidt reden die functionaris dankbaar te zijn. Kolonel Valk zou hen met hulp en raad hebben bijgestaan. Valk's opvolger trof het minder, na een jaar werd deze man door Suriname uitgewezen. In Nederlandse ogen had hij echter niets misdaan.

Militaire waarnemers

Het was in de negentiende eeuw gebruikelijk dat militaire autoriteiten bij krijgsverrichtingen, manoeuvres en andere evenementen niet alleen de in hun land geaccrediteerde militaire attachés uitnodigden, maar ook militaire waarnemers uit andere landen.
Zo nam in 1868 een Nederlands officier deel aan de Britse expeditie tegen Abessinië, waar *negus* Theodorus een Brits gezant en de consul-generaal had ontvoerd.
Uit het Tokiose legatie-archief blijkt dat in 1873 de Japanse regering heeft verzocht twee officieren te mogen doen deelnemen aan de expeditie van het Indische leger naar Atjeh. Zowel de regering in Den Haag als de gouverneur-generaal in Batavia verklaarden dat de officieren welkom waren. Anderzijds werden ook Nederlandse militaire waarnemers door Japan uitgenodigd.
Tijdens de Tweede Boerenoorlog heeft Nederland militaire waarnemers met de titel van attaché naar de Zuidafrikaanse republiek en de Oranje Vrijstaat gezonden, om de krijgsverrichtingen te volgen. De eerste twee waren luitenants van het Indisch leger, waarvan er één gewond raakte en daarna in het hospitaal overleed. Later bevond zich daar ook luitenant Thomson van het Nederlandse leger, die in 1914 als majoor tijdens een officiële detachering in Albanië om het leven zou komen.

Ook zonder officiële waarnemers hield ons leger zich in het buitenland zo goed en kwaad als het ging op de hoogte. Officieren in burger maakten fietstochten in buitenlandse grensgebieden. Ook anderen hielpen een handje: de heer Boon, gezantschappssecretaris in Brussel, ging er in zijn vrije tijd op uit om de Belgische stellingen langs het Albertkanaal te bekijken. Zijn informatie werd vakkundig aangevuld door de behulpzame Duitse militaire attaché, die volledig op de hoogte bleek te zijn.

Geen spionage

Door het aanvaarden van een militair attaché op zijn grondgebied geeft een ontvangende staat te kennen tot op zekere hoogte bereid te zijn een deel van zijn geheimen prijs te geven. De attaché heeft immers mede tot taak informatie te vergaren. Hij moet dit wel via legale weg doen. Krijgt hij een opdracht die hiermee strijdig is, moet hij dat de opdrachtgever laten weten. Deze moet dan op andere wijze de informatie zien te krijgen, liefst zonder dat de officiële vertegenwoordiger weet hoe.
De latere generaal Fabius was in de Eerste Wereldoorlog belast met de leiding van de sectie GS 3 van de Generale Staf. In 1921 schreef hij over de militair attachés:

"Zeer ten onrechte worden zij dikwijls beschuldigd misbruik te maken van vertrouwen om op die wijze achter militaire geheimen te komen. Dit is natuurlijk wel eens voorgekomen, doch het blijven uitzonderingen en het verkregen succes is in den reegel niet groot, omdat het uiterst moeilijk is een geheimen dienst te organiseeren, zonder zich en daarmede het gezantschap en het eigen land te compromitteeren.
"Een militair attaché, die zich zijner positie bewust is, zal het wel nalaten met agenten, die toch evengoed onder valsch mom hem direct of indirect kunnen bespieden, in verbinding te treden.
De zoo gevreesde spionagedienst behoort buiten de militaire attachés om te gaan en vormt een dienst, die vanaf eigen bodem moet worden georganiseerd en geleid".

LITERATUUR:

- Beauvais, A.P., *Attachés militaires,* 1936
- Vinke, A.J., *De militair attaché,* (scriptie)
- Voigts, Alfred, *The military attaché,* 1967
- *De militaire attaché 1907-1923,* Militaire Spectator, 1989, pag. 360 e.v.

Excursie naar Texel

Ing. R.C. Kuenen

"DE NU BEKENDE VERVALSTE BARETEMBLEMEN, WAAR HERKENT U ZE AAN ?"

"Mars et Historia" kent onder haar leden niet alleen historici, maar ook veel verzamelaars. Wat zij ook verzamelen, of hoe lang ze dat al doen, er zullen nog steeds exemplaren ontbreken, maar dat is juist net het aantrekkelijke van verzamelen. Juist omdat het bijna ondoenlijk is een verzameling ècht compleet te krijgen. Zelfs bij gevorderde verzamelaars zullen sommige moeilijke verzamelobjecten ontbreken.
Om bij exposities of in de collectie zelf deze plaatsen in ieder geval voor het oog te kunnen vullen, werden er dan soms goedgelijkende kopieën gemaakt. Deze kopieën worden ook wel replica's genoemd. Het gebruik van replica's als "gatenvullers" is een bekend verschijnsel en zal ook wel in de toekomst gebruikt blijven worden.
Een replica-embleem is soms van een goedkoper materiaal zoals messing, tin of plastic, maar kan ook een speciaal bijgemaakt embleem zijn. Omdat er weinig ècht goede documentatie is met goede scherpe afbeeldingen, zijn slechts weinig verzamelaars bekend met sommige originele emblemen.
Om maar een paar voorbeelden te gebruiken, noem ik hier het bruine aluminium baretembleem Stoottroepen, het baretembleem met de letter B voor de adjudanten van Z.K.H. de Prins der Nederlanden, het houten baretembleem 'Paradox', de geborduurde schouderemblemen CADI, plaatselijke staf of kurassiers, en de mouwemblemen voor de militaire missies (Berlijn, Indonesië, Suriname).

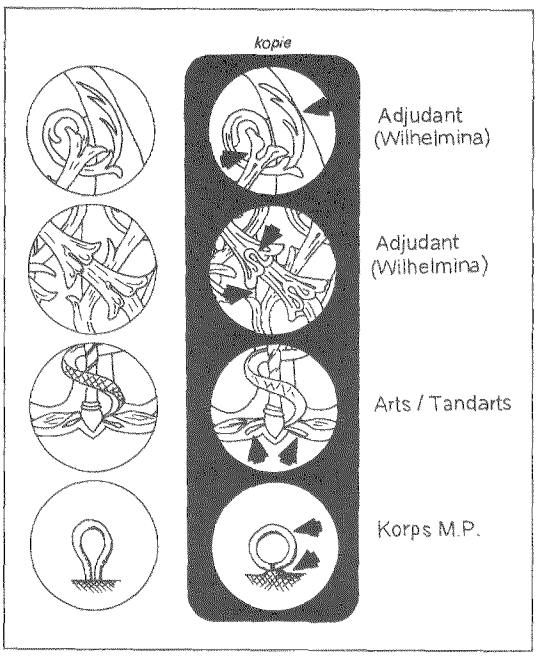

Er bestaan veel bijgemaakte emblemen. Van sommigen is duidelijk te zien dat het om replica's gaat óf is de prijs zodanig dat u voor dat geld een replica móet verwachten. Waren de replica's in het verleden echter goed te herkennen, met de huidige technieken worden ze steeds beter en dus moeilijker van echt te onderscheiden. Indien deze replica's moedwillig als origineel verkocht worden is er echter sprake van vervalsingen. Omdat juist vanwege de huidige stand van de techniek zeer goede replica's gemaakt worden, en die meestal (moedwillig) als origineel verkocht worden, veeg ik beide emblemen voor het vervolg van dit artikel op één hoop. In dit artikel zal ik het alleen over de wat duurdere baretemblemen hebben.
Het gaat dan met name om de volgende baretemblemen:

- *adjudanten van H.M. Koningin Wilhelmina, in goud- en zilverkleurig metaal,*
- *adjudanten van Z.K.H. de Prins der Nederlanden, in goudkleurig metaal,*
- *Korps Militaire Politie (in Nederlands-Indië), in zowel goud- als zilverkleurig metaal,*
- *officieren van gezondheid (arts, dierenarts), in goudkleurig metaal,*
- *tandartsen en apothekers, in zilverkleurig metaal.*

In de volgende opsomming zal elke aanmaak apart genummerd worden, voor een eenduidige benaming.

1e aanmaak replica adjudanten (W en B)
Net na de oorlog zijn de nieuwe baretemblemen ontworpen en vervaardigd. Echter niet alle ontworpen baretemblemen zijn ook daadwerkelijk ingevoerd. Sommige kwamen niet verder dan het beproevingsstadium. Over het algemeen bestaat er dan weinig vraag naar zo'n embleem. Door het publiceren over deze emblemen wordt er een vraag gecreëerd. Een bekend voorbeeld zijn de baretemblemen voor adjudanten van het koningshuis, met de letter W (Wilhelmina) en B (Bernhard). Deze baretemblemen gaven de functie weer, en niet een wapen- of dienstvak, en werden daarom niet ingevoerd. Het embleem met de W is in twee uitvoering beproefd, namelijk in goudkleurig messing (70/30 zoals ook in granaathulzen gebruikt wordt) en in een vernikkelde uitvoering. Door het boekje "De wapenemblemen van het Nederlandse Leger" van B.C. Cats en C. Coenders uit 1968, ontstond er een grotere vraag naar deze niet ingevoerde baretemblemen. Omdat ze slechts beproefd zijn is de oplage van de originele baretemblemen echter zeer klein. Om toch voor gatenvullers te zorgen, heeft de heer F. van Gelder uit Kedichem deze emblemen bij laten maken. Zowel de "B" als "W" zijn in goudkleurig metaal bijgegoten, naar het voorbeeld van een origineel exemplaar. Deze spuitgegoten exemplaren zijn ook voorzien van ombuigpennen. Op een aantal punten wijkt dit embleem af van het origineel:
- de ombuigpennen zijn ook gegoten en zijn niet met tin gesoldeerd. Zelfs indien men het embleem rood gloeiend stookt zijn deze ombuigpennen niet te verwijderen,
- de afbeelding van het embleem is een minder scherp, en het oppervlak is vaak niet vlak. Het oppervlak vertoont kleine "putjes". Als excuus wordt soms de brand bij Koninklijke Begeer gebruikt.

Hoewel er wel een grote brand geweest is, is dit argument echter niet juist!,
- de randen van het embleem zijn meestal niet gaaf , als gevolg van het spuitprocédé,
- de kleur van het embleem kan door het gebruik van een niet zuivere samenstelling soms een rodere glans hebben. Soms lijkt het echter qua kleur zeer goed op het originele materiaal. De kleur alleen is dus niet voldoende!,

De beste aangeboden vervalsingen van dit embleem zijn gepolijst voor een vlak oppervlak. Door goed te kijken is het verschil meestal nog wel te zien, met name bij de overgang van de vlakke gesp naar de hogere gelegen delen. Op deze plaatsen is het moeilijk om goed te polijsten. Omdat het origineel nooit ingevoerd of gedragen is, zijn afgepoetste baretemblemen toch ook al verdacht. De spuitgegoten baretemblemen worden over het algemeen alleen als replica verkocht. Er zijn mij geen zilverkleurige exemplaren bekend van deze aanmaak.

2e aanmaak replica adjudanten (W)
De in kleine oplage aangemaakte spuitgegoten baretemblemen konden niet in de vraag voorzien. In een oud artikel in Mars et Historia werd destijds al aangegeven dat de gegoten kopie ook ooit zeldzaam zou worden. Daarom werd naar een produktiemethode gezocht om betere kopieën te leveren

tegen een goedkopere prijs. Deze serie replica's van adjudanten van het koningshuis betrof alleen het W baretembleem. Deze baretemblemen zijn niet gegoten maar geslagen. Omdat men niet beschikte over het originele stempel is er een nieuwe gemaakt. In deze stempel zitten (gelukkig) verschillende afwijkingen, t.o.v. het origineel. Om deze reden is deze replica goed te herkennen.
De verschillen t.o.v. het origineel zijn:
- het materiaal is tombak, en geen granaathulzen messing. De goudkleurige replica emblemen zijn origineel afgewerkt met een matte goudkleurige laag. De zilverkleurige emblemen zijn verchroomd, in plaats van vernikkeld,
- de uitlopers van de W raken de rand van de gesp,
- de openingen op de kelkvormige bladen op de W zijn veel te breed,
- de bevestiging van de replica is door middel van opgesoldeerde spitse ombuigpennen. Er zijn handelaren die deze spitse ombuigpennen los solderen en zelf vervangen door goede ombuigpennen. De spitse ombuigpennen zijn namelijk iets te smal in vergelijking met het origineel.
Let bij deze replica dus niet alleen op de kleur of de bevestiging. Met name de kenmerken van de bijgemaakte stempel zullen de vervalsingen onderscheiden. Dit geldt ook voor de latere replica's!

3e aanmaak replica adjudanten (W)
De derde serie replica's is identiek aan de tweede serie. De bevestiging is echter met 2 oogjes zoals toen gebruikelijk was voor de gewone baretemblemen. De goudkleurige emblemen hebben een hoogglans goudkleurige laag. De zilverkleurige emblemen zijn verchroomd.

4e aanmaak replica adjudanten (W)
De vierde (huidige) serie replica's zijn identiek aan de 3e serie. Het verschil bestaat hieruit dat de bevestiging vervangen is door de z.g. NATO-sluiting. Deze serie is aangemaakt aan het eind van de 80-er jaren. De 3e en 4e serie replica's worden vervaardigd in opdracht van T. de Bruin, een handelaar uit Oosterhout.

1e aanmaak replica arts (goud) en tandarts (zilver)
Qua afwerking en bevestiging komt deze overeen met de 2e aanmaak replica adjudanten. De tandarts is de verchroomde uitvoering van de arts. Ook deze stempel is bijgemaakt. Hierbij zijn ook kleine verschillen ontstaan, in vergelijking met het origineel. De meest opvallende verschillen zijn:
- de uiteinden van de twee takjes onder aan de esculaap. De originele zijn spits, de replica heeft stompe uiteinden,
- de zilverkleurige replica's zijn allemaal verchroomd. Van het originele zilverkleurige baretembleem bestaan zowel vernikkelde als verchroomde exemplaren.
- de bevestiging van de replica is door middel van opgesoldeerde spitse ombuigpennen. Er zijn handelaren die deze spitse ombuigpennen los solderen en zelf vervangen door goede ombuigpennen. De spitse ombuigpennen zijn iets te smal in vergelijking met het origineel. Het origineel bestaat ook in een uitvoering met twee oogjes.
Let bij deze replica dus niet alleen op de kleur of de bevestiging. Ook hier kun je op grond van de kenmerken van de bijgemaakte stempel de vervalsingen onderscheiden.

1e aanmaak replica Korps Militaire Politie (goud en zilver)
De originele baretemblemen zijn aangemaakt door de firma Cordesius in Batavia-Centrum. Het embleem is geslagen waardoor een scherpe afbeelding ontstaat. Voor de achterzijde is echter geen contra-stempel gebruikt waardoor die vrij vaag is. De repli-

ca's zijn in tegenstelling tot het origineel gegoten. Toch lijkt het embleem bedrieglijk goed. De emblemen worden bijgemaakt in Harlingen en zijn in 1996 voor het eerst opgedoken, mogelijk bestaan ze al iets langer. Zowel de goud- als zilverkleurige uitvoering zijn in 1996 door een handelaar uit Apeldoorn op de markt gebracht als origineel. Het duidelijkste verschil met het origineel is:

- dat de oogjes later cirkelvormig op het baretembleem bevestigd zijn. Op het origineel zijn de oogjes van rood koper, en zijn ze druppelvormig. Bij de replica zijn onder de oogjes nog bobbels zichtbaar van het gieten,
- Bij de overgang tussen gesp en hoger gelegen delen zijn oneffenheden (ook na poetsen of polijsten) nog vrij goed zichtbaar; het metaal is niet mooi vlak.

Indien de prijs van voornoemde emblemen laag is, worden ze terecht als "gatenvuller" verkocht. Indien deze replica's als origineel verkocht zijn is dat oplichting, en zijn ze veel duurder. Indien u deze vorm van oplichting meemaakt hoor ik dat graag van u. Ook raad ik u aan aangifte te doen. Indien meer mensen dat doen, zijn er zeker stappen te ondernemen.
Als indicatie geef ik hierbij enkele prijzen:

Adjudanten van H.M. Koningin Wilhelmina,
origineel fl. 600,- kopie fl. 30,-

Adjudanten van Z.K.H. de Prins der Nederlanden,
origineel fl. 750,- kopie fl. 90,-

Korps Militaire Politie,
origineel fl. 300,- kopie fl. 60,-

Officieren van gezondheid, tandartsen, apothekers
origineel fl. 275,- kopie fl. 50,-

Deze prijzen zijn slechts richtlijnen! Voor de originele emblemen ben ik voor de prijs uitgegaan van emblemen waar niet aan gesoldeerd is, en die nog 4 ombuigpennen hebben (Korps MP 4 oogjes, arts en tandarts eventueel 2 originele oogjes). Betaal voor beschadigde emblemen echter niet te veel. Let op voor 'vriendenprijzen' en "echtheidsgaranties". Bij twijfel over de echtheid kunt u beter eerst enkele onpartijdige collega-verzamelaars raadplegen.

Naast de voornoemde emblemen wil ik hier nog kort enkele andere emblemen noemen.

1e aanmaak replica geborduurde Humanistisch Raadsman
In de collectie Coenders zat naast een origineel ook een geborduurde replica baretembleem van de Humanistisch Raadsman. Hiervan zouden vijf (replica) exemplaren bestaan, naast de enkele originele exemplaren. De enige replica die ik ook gezien heb, is door een handelaar uit Apeldoorn bewust als origineel verkocht.
Het verschil zit in de kleur van de ondergrond en de fijnheid van het embleem. De kleur van het origineel is blauw/groen. De replica is meer groen. Verder is de afbeelding van de replica smaller/fijner.
Helaas heb ik geen replica voor handen om af te beelden.

1e aanmaak replica geborduurde Vechtwagens
Door een Indië-verzamelaar uit Den Haag is, voor een collega Indië-verzamelaar, een replica van dit baretembleem bijgemaakt in het begin van de 50-er jaren. Dit is waarschijnlijk een van de weinigen. Ze zijn daarna (bijna) nooit meer opgedoken.

Bijgegoten emblemen
In Harlingen worden door een handelaar veel gegoten vervalsingen gemaakt. Voorbeelden hiervan zijn het Korps Militaire

politie, en recentelijk ook de Pantserafweerartillerie, de Rabbijn in de 2-delige uitvoering, Uitrustingstroepen, en mogelijk nog enkele andere dure emblemen. De emblemen zijn allemaal massief (in plaats van geslagen), zijn minder scherp en hebben een minder glad oppervlak. Dit laatste kan door poetsen verdoezeld worden, maar de massieve gesp niet!

Stukjes huisvlijt
Het is bekend dat er baretemblemen zelf gemaakt zijn. Zo maakte een verzamelaar uit Arnhem een baretembleem **Kapelmeester.** Deze is gemaakt uit het schouderembleem in combinatie met de Rabbijn baretgesp, en als origineel op de markt gebracht. Als ik me goed herinner ook door een handelaar uit Apeldoorn. Op deze manier worden ook **KMA** baretemblemen bijgemaakt en door een collega-handelaar uit Apeldoorn verkocht! Er zijn enkele baretemblemen **plaatselijke staf** gemaakt uit mangaan. Deze zijn gemaakt naar het boekje van Cats en Coenders, en bevatten ook dezelfde fout als de daarin afgebeelde tekening. De tekening geeft een goede indruk van het origineel, maar bevat bewust fouten! Ook zijn er baretemblemen gemaakt als aardigheidje. Een voorbeeld zijn de baretemblemen van de adjudant b.d. Dellebare. Hij maakte bijvoorbeeld het baretembleem **NBC genieofficier.** Dit exemplaar is tweemaal voor een afscheid gebruikt, en bevindt zich in de collectie van de auteur. Ook binnen de **EOD** (EOCKL) is sprake van een zelfgemaakt baretembleem. Binnen de **PAAT-eenheden** (pantser anti tank) werden in het verleden wel baretemblemen gemaakt uit de combinatie van het veldartillerie baretembleem met de punt van een geweerkogel. Al dit soort emblemen moeten als creatief vakmanschap worden beschouwd, en ook als zodanig behandeld. Ze hoeven dus geen vervalsing te zijn, maar zijn meer een curiosa, die soms ook daadwerkelijk gedragen zijn! Laat u echter geen grote verhalen op de mouw spelden met torenhoge prijzen.

Bijgeslagen emblemen
Soms worden emblemen bijgemaakt met het juiste materiaal, de juiste stempel en de juiste bevestiging zodat deze als zodanig niet te herkennen zijn. Dit gebeurt bijvoorbeeld met de Rabbijn en de Humanistisch Raadsman. Soms worden er al bij de originele produktie extra emblemen geslagen die dan later op de verzamelaarsmarkt verkocht worden, zoals het kleine baretembleem Jagers in de niet-ingevoerde luchtmobiele proefuitvoering. Deze kleine emblemen zijn in 8 uitvoeringen aangemaakt bij twee verschillende bedrijven. Slechts van één bedrijf zijn alle vier de emblemen opgedoken.

Dit artikel behandelt de mij nu bekende vervalsingen. Omdat vervalsers (nu) ook weten waar ze op moeten letten, zullen er zeker nog andere en mogelijk ook betere vervalsingen opduiken. Dit artikel is dan ook een hulpmiddel bij de nu bekende vervalsingen. Ik hoop te voorkomen dat deze vervalsingen later ooit als origineel, proefmodel of iets dergelijks door zullen gaan.

Een ander artikel over vervalsingen werd geplaatst in de Beurskalender 1997 van de Stichting Samenwerkende Militaria Verzamelaars (SMV). Dat is geschreven door Ed van Engeland, en behandelt enkele vervalste Nederlandse medailles.

Mochten er bij u nog wensen zijn over vervolgartikelen of heeft u vragen, dan kunt u mij daarvoor altijd benaderen.
Het adres staat achterin het blad bij het correspondentschap voor de militaire emblemen.

J.W.L. Heesakkers

VECHTWAGENS NAAR VOREN!

Het verhaal van de Marmon-Herrington tanks in koloniale dienst, deel 2.

West-Indië

Na de val van Oost-Indië stonden onze rijksgenoten in Suriname en de Antillen er geheel alleen voor. Hun defensie was tot dat moment nog steeds ver beneden peil. De geallieerde bondgenoten waren dan ook terecht zeer bezorgd over de beveiliging van de strategisch belangrijke olieraffinaderijen op Aruba en Curaçao en de bauxietaanvoer uit Suriname.

De gouverneurs van Suriname en de Antillen weigerden pertinent de legering van extra Amerikaanse troepen op hun grondgebied, maar namen zich voor een grotere inspanning te leveren bij de defensie van hun gezagsgebied.(1)

Vanaf het begin van de oorlog had men echter continu te maken gehad met een enorm tekort aan wapens en materieel. Nu was er na de capitulatie van Oost-Indië een grote hoeveelheid materieel beschikbaar gekomen, die niet meer op Java afgeleverd had kunnen worden. Direct verzochten beide gouverneurs aan de *Netherlands Purchase Commission* (NPS) kenbaar te maken wat men zoal zou kunnen verkrijgen uit de door de Oost bestelde, maar daar niet meer afgeleverde, hoeveelheden materieel, om hiermee de Nederlandse troepen in hun gebiedsdeel uit te kunnen rusten.

De NPC gaf aan de gouverneurs te kennen een diversiteit aan wapens en materieel, waaronder gepantserde voertuigen, te kunnen leveren, en verzocht beide heren een lijst samen te stellen van het benodigde materieel en deze in te leveren.(2)

Suriname

De gouverneur van Suriname, Kielstra,

Reparatiewagen met twee leden Prinses Irene Brigade

plaatste (na overleg met zijn territoriaal commandant, majoor-KNIL Vink) als eerste een order, namelijk voor dertien lichte tanks van het type CTLS-4 TA ter verdediging van zijn gebiedsdeel. Deze voertuigen zouden als *Compagnie Vechtwagens* (twaalf stuks en één reserve), samen met enkele gemotoriseerde eenheden, de *Mobiele Colonne* moeten gaan vormen en ingedeeld worden bij het Territoriaal Commando Suriname. (Deze eerste voertuigen waren dus enkel en alleen bestemd voor inzet in Suriname) De NPC verzocht het gouvernement daarop om een officier en een onder-

officier beschikbaar te stellen voor het volgen van enkele trainingen en instructielessen bij de fabrikant. Aansluitend werden luitenant Van Os van Delden, tevens adjudant van de gouverneur, en sergeant Toren naar de Marmon-Herrington-fabriek gestuurd. Zij ontvingen daar respectievelijk de opleiding "bediening en rij-instructie" en de opleiding "technische opbouw en onderhoud."
Op 1 maart 1942 was een transport vermeende N.S.B.'ers in Paramaribo gearriveerd, bewaakt door een detachement mariniers onder commando van de van Java afkomstige eerste luitenant der mariniers H.P. Arends. Na ontscheping van de geïnterneerden vertrok het schip naar Curaçao, waarbij de mariniers aan boord bleven. Zij zouden de troepen op het eiland gaan versterken en dienden ter vervanging van het detachement mariniers onder commando van luitenant der mariniers Q. Groenewegen, dat in 1940 aan Suriname was afgestaan. Vanwege het gevaar door Duitse onderzeeërs te worden getorpedeerd week het schip echter uit naar New York, waar het op 10 maart aankwam. Op verzoek van gouverneur Kielstra zijn toen 20 van de 30 mariniers teruggezonden naar Suriname. Aldus de officiële bronnen.
Een andere, twee maal bevestigde, versie zegt dat de mariniers al bij hun vertrek, zonder dat ze het zelf wisten, met een geheime missie naar de V.S. zijn verscheept. In elk geval kregen luitenant Arends en de korporaals Weerts en De Waard net als hun KNIL-collega's een gespecialiseerde training bij Marmon-Herrington. De overigen kregen enkel summiere rij- en onderhoudsinstructies.
Ondertussen kregen de in Suriname gelegerde mariniers onder luitenant Groenewegen allen een rijopleiding op een vrachtwagen. Tegelijkertijd werden op het terrein van de sociëteit Halikibe, gelegen aan de Surinamerivier, enkele quonsethutten en oude loodsen, afkomstig van de oude suikerplantage "Rust en Werk", opgebouwd. Niemand wist op dat moment wat er stond te gebeuren.
Na enkele weken kwamen de mannen terug ui de V.S., gevolgd door de eerste CTLS-4 TA tanks (tweede helft april 1942; de laatste levering vond laats in juli van dat jaar).
De in kratten verpakte tanks werden dor de mariniers op de kade uitgepakt en direct naar Halikibe gereden, alwaar ze, samen met luitenant Van Os van Delden en sergeant Toren, de overige mariniers kennis lieten maken met en uitleg gaven over de ontvangen tanks. Halikibe werd daarmee de basis van de compagnie vechtwagens. In de Keizerstraat kreeg men een dependance, die ingericht werd als onderdelenmagazijn.
Inmiddels hadden de gouverneur en de uit Engeland gearriveerde kolonel Meijers (beroemd en berucht) het idee geopperd om een eenheid te vormen die te zijner tijd zou kunnen deelnemen aan de bevrijding van de bezette gebieden. Deze eenheid werd de *Expeditionnaire Macht* genoemd. Voor zo'n eenheid werden zwaardere tanks noodzakelijk geacht, en een vervolgorder werd geplaatst voor drie- en viermans tanks.(3)
Het geheel zou het *Bataljon Vechtwagens* gaan vormen, en zou bestaan uit twee compagnieën, waarvan de eerste door luitenant Arends gecommandeerd zou worden en de tweede, nog te formeren, door luitenant Groenewegen. Deze zwaardere tanks waren dus niet bestemd voor de verdediging van Suriname, maar zouden worden gebruikt door een nog te formeren Surinaamse eenheid die ingezet zou worden bij de bevrijding van Nederlands Oost-Indië. De mariniers zouden de kern van dit bataljon gaan vormen, en aangevuld worden met personeel van de Prinses Irene Brigade, Surinaamse vrijwilligers en dienstplichtig personeel.
Inmiddels waren bij Zanderij, zo'n 49 kilometer van Paramaribo verwijderd in het

binnenland, twee terreinen ten behoeve van de vechtwagens aangelegd. Het eerste was het *Hollands Kamp*, ook wel aangeduid als het *Mariniersbivak*. Het tweede terrein werd het *Bosbivak* genoemd en vormde het oefenterrein voor de zware wapens.
Het personeel van de vechtwagens was verspreid gelegerd over de diverse kampementen in Paramaribo en bij Zanderij. Op Halikibe werd instructie gegeven in wapen- en motorkennis. Tevens fungeerde dit kampement als opslagterrein voor de niet operationeel zijnde tanks. Het Bosbivak werd druk gebruikt, voornamelijk voor rijlessen en oefeningen in de diverse beschikbare terreinen als de jungle, de savanne en de moerassen.
Door een gebrek aan 37 mm-munitie werden, vooral in het begin, alleen schietoefeningen gehouden met de tankmitrailleurs. Hiervoor werd een tank ontdaan van zijn koplampen en dergelijke, en als bewegend doel gebruikt. Ook werden tijdens zulke oefeningen de bemanningen getraind in het rijden onder vijandelijk vuur. Al snel werden deze oefeningen van hogerhand verboden vanwege een te hoog munitieverbruik.
Na de rijopleiding met succes te hebben doorlopen ontving de deelnemer een *tankbrevet*. Veel stelde dit niet voor, want men had bijvoorbeeld nog nooit geoefend in het tactisch gebruik van tanks of in een groter operationeel verband, maar de trotse bezitter kreeg er wel een extra toeslag op zijn soldij voor. Tijdens deze opleiding ontving iedereen dezelfde algemene cursus, met als gevolg dat er geen specialismen werden aangeleerd. In de operationele dienst was iedereen dan ook opgeleid voor dezelfde taken. Men was de ene dag chauffeur en de dag daarop tankcommandant. Dit systeem van een algemene opleiding en een wisselende functie kwam de geoefendheid en inzetbaarheid niet ten goede.
In het Mariniersbivak waren circa acht CTLS-4 TA en zes CTMS-1 TBI tanks gestationeerd. Hieruit werd een eenheid geformeerd, uitgerust met zes CTLS-4 TA lichte tanks, die aangewezen werd als beveiligingsdetachement voor de op Zanderij ingerichte vliegbasis van de US Army Air Force. Elke tank had hierbij zijn eigen vaste plaats rond het vliegveld, die men 's-morgens betrok en 's-avonds weer ontruimde. (Dit was ongetwijfeld de nauwste en enige samenwerking tussen Amerikaanse en Nederlandse troepen.) Overigens werden wel met enige regelmaat, ook 's-nachts, alarmoefeningen gehouden om de paraatheid te testen. Eens per maand werd het detachement afgelost door de collega's uit Paramaribo.

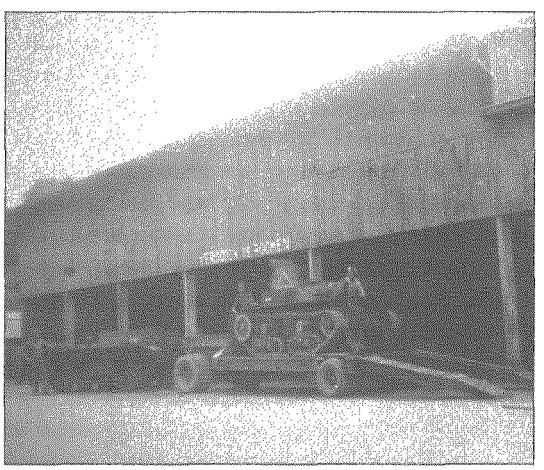

Lichte CTLS-4 TA op de oplegger
In de loods de vier-mans MTLS -1 GI4

De laatste CTMS-1 TBI tanks werden in 1943 afgeleverd, en nog in datzelfde jaar arriveerden, kort voor het vertrek van de mariniers naar de VS, de eerste zware MTLS-1 GI4 tanks. Slechts enkele mariniers en militairen van de Prinses Irene Brigade, waarvan de eersten al in 1943 terugkeerden naar Groot-Brittannië, hebben nog kennisgemaakt met deze uitvoering.
Deze viermanstank was, vanwege zijn hoge gewicht, gebonden aan Paramaribo en

directe omgeving. De bruggen in Suriname waren namelijk niet berekend op een dergelijk gewicht (4), zodat dit ijzeren ros slechts beperkt inzetbaar was. Zoals al eerder vermeld waren deze voertuigen niet bedoeld voor inzet in Suriname, maar voor gebruik door de Expeditionnaire Macht.
Toen men het idee van een Expeditionnaire Macht noodgedwongen liet varen besloot men dat de tank alsnog ingedeeld zou worden bij het territoriaal commando in Suriname. De bruggen, en waar nodig weggedeelten, zouden dusdanig versterkt worden dat de MTLS-1 GI4 ook daar ingezet zou kunnen worden. In 1944 was deze klus geklaard, en werd de zware tank volledig operationeel.
Toen in het najaar van 1943 de laatste mariniers naar de VS vertrokken waren, en ook de eerste leden van de Prinses Irene Brigade aanstalten maakten naar hun collega's in Groot-Brittannië terug te keren, ontstond er een personeelstekort. Hierdoor vond de operationele status van de geplande tweede compagnie geen doorgang. Het aldus ontstane "halfbataljon" werd dan ook reeds in augustus 1943 gereorganiseerd en omgedoopt in *Compagnie Vechtwagens*.
Het heterogene personeelsbestand van mariniers, Brigadisten, KNIL-militairen en Surinaamse vrijwilligers werd na deze personele aderlating door de instroom van inheemse militairen, waaronder dienstplichtig personeel (Schutterij), en enig KNIL-kader van meer homogeen karakter.
Het bevel kwam door het vertrek van Arends en Groenewegen voor korte tijd in handen van de reserve-eerste luitenant F. Kouwenhoven, Engelandvaarder en tijdelijk gedetacheerd bij het KNIL. Toen deze later ook naar de VS werd gezonden voor een opleiding werd hij opgevolgd door luitenant KNIL D.B.W. van Ardenne. Het was onder bevel van Van Ardenne dat in 1944 de MTLS-1 GI4 voor het eerst buiten de directe omgeving van Paramaribo werd ingezet.
Ondanks een ruim voldoende voorraad 37 mm munitie werd uit bezuiningsoverwegingen maar sporadisch met het kanon geschoten. In tegenstelling tot de voldoende aanvoer van brandstof en munitie was het met de onderdelenvoorraad voor de drie- en viermanstanks bijzonder slecht gesteld. Hoewel er voor de lichte CTLS-4 TA tanks onderdelen voorradig waren, had men voor zijn grotere broers geen onderdelen aangekocht. De oorzaak hiervan was dat er bij de levering van de eerste CTLS-4 TA tanks ook een onderdelenlevering plaatsvond. De onderdelen waren besteld door het KNIL op Java, maar konden daar niet meer worden afgeleverd door de val van Oost-Indië. Daarom werden de onderdelen samen met de door Suriname bestelde tanks in Paramaribo afgeleverd. Het was dus puur geluk dat men wel in het bezit is gekomen van een partij onderdelen voor de lichte tanks.
Bij het afsluiten van de contracten betreffende de CTMS en MTLS in 1940 was niets afgesproken omtrent de levering van reservedelen. Deze zouden later, los van het leveringscontract, worden besteld. Het is niet verwonderlijk dat men op Java nog geen onderdelen had besteld, omdat het er begin 1942 nog niet naar uitzag dat de tanks op korte termijn zouden worden geleverd. Het is echter onverklaarbaar dat men in Paramaribo wél de tanks bestelde, maar uit financiële overwegingen géén bestelling plaatste voor de bijbehorende reservedelen. Dit ging geheel in tegen de adviezen van zowel de NPC als van luitenant-kolonel der genie ir. Tierie, die deze zaak besprak tijdens zijn inspectiereis door Suriname.
Pas bij een opgetreden defect werd het benodigde onderdeel besteld, of het werd verkregen door kannibalisatie van een niet-operationele tank.
Het in augustus 1943 tot compagnie gereorganiseerde bataljon beschikte in juli over 24 CTLS-4 TA, veertien CTMS-1 TBI en dertien MTLS-1 GI4 tanks. Zoals eerder ver-

meld waren de laatste slechts beperkt inzetbaar. Daarmee kwam men op het gebied van het materieel dicht in de buurt van het geplande bataljon. Dat zou immers gaan bestaan uit twee compagnieën, elk uitgerust met twaalf CTLS-4 TA, acht CTMS-1 TBI en zes MTLS-1 GI4 tanks. Maar helaas!
De compagnie was zelf verantwoordelijk voor onderhoud en reparatie van de voertuigen. Slechts in uitzonderlijke gevallen kon men een beroep doen op de werkplaatsen van de in Paramaribo gevestigde Curaçaosche Handels Maatschappij, die beter was geoutilleerd voor het zwaardere werk.
De fabrikant van de tanks heeft weinig ondersteuning gegeven, er is slechts één maal een ingenieur van Marmon-Herrington naar Suriname gekomen om te helpen.
Ondanks een intensief gebruik op de savanne met zijn fijne schurende zand, in de modderige moerassen en in de dicht begroeide jungle, waar de CTLS zelfs werd ingezet bij de aanleg van wegen en paden rond Zanderij, had men weinig last van storingen. Onvoorstelbaar, temeer als men zich realiseert dat de monteurs minimaal waren getraind en dat de bemanningen nooit een degelijke tankopleiding hebben gekregen.
Eind 1944 werden de CTMS en de MTLS tanks niet langer noodzakelijk geacht voor Suriname, en men wilde ze verschepen naar de troepen in Australië. Door gebrek aan scheepsruimte vond dit geen doorgang. De voertuigen werden daarom begin 1945 vooralsnog in Suriname opgeslagen.
De opvolger van de inmiddels naar Australië vertrokken Van Ardenne, luitenant-KNIL W.K Brederode, werd belast met het onderhoud van de opgeslagen tanks. Van de lichte CTLS tanks waren nog maar zes operationeel, de andere twintig werden in reserve geplaatst. In 1945 werd besloten alle voertuigen te verkopen als schroot. Zover kwam het echter niet, dit besluit werd snel ingetrokken. De ontwikkelingen in Oost-Indië waren hier debet aan.
In 1946 werd de Compagnie Vechtwagens definitief ontbonden. Brederode bleef echter met een klein onderhoudsteam verantwoordelijk voor de voertuigen. In september werden zeventien CTLS-4 TA tanks verscheept naar Java. Daar werden ze in ontvangst genomen door het Depot Pantsertroepen, maar zijn niet meer operationeel geworden.
Tot in 1947 heeft men geprobeerd de CTMS en MTLS tanks te slijten aan de troepen op Java. Vanwege het gebrek aan bijbehorende onderdelen wilde men ze echter niet. De tanks waren geen Amerikaans standaardmaterieel, waardoor het zeer moeilijk en kostbaar zou zijn om reservedelen te verkrijgen.
Daarna werd getracht de tanks te verkopen. Omdat er een groot aanbod was van modernere (overtollig) geallieerd materieel, dat vaak gratis ter beschikking was, bleek niemand geïnteresseerd.
Uiteindelijk werd besloten de CTMS en MTLS tanks een mobilisatiebestemming te geven. In geval van oorlog zouden ze als kazemat gebruikt kunnen worden. Voorlopig werden de voertuigen in opslag gezet op de terreinen van Halikibe en het Hollands Kamp, in de open lucht of in een open loods.

Kleur en opschriften

De tanks waren in een donkergroene kleur gespoten, en droegen aan weerszijden van de romp een kleine Nederlandse vlag. Hierin was een nummer geschilderd in Romeinse cijfers. Later werden deze vervangen door de beter bekende Arabische cijfers.
Op de tankkoepel werden als pelotonsherkenningsteken figuren aangebracht als een ruit, een cirkel, een vierkant en een driehoek. Deze tekens waren vermoedelijk geel of oranje.
De mariniers voorzagen hun tanks van heldhaftige benamingen, met bijbehorende tekeningen. Na hun vertrek is dit gebruik

vermoedelijk gestopt. In geval van een gewapend conflict zouden deze afbeeldingen op de tanks immers een te gemakkelijk doelwit vormen.

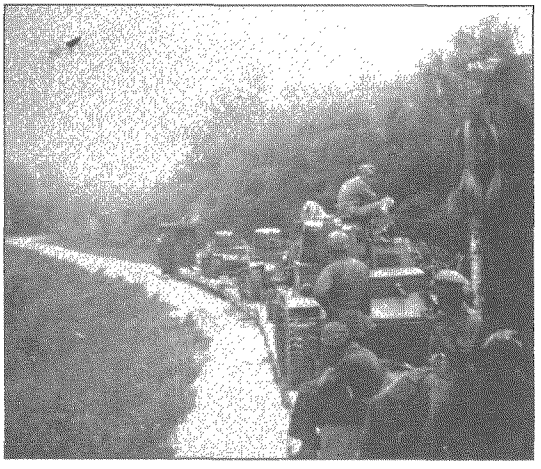

CTLS tanks op weg naar oefenterrein

De Antillen

Evenals zijn collega in Suriname bestelde de gouverneur van de Antillen, Wouters, een diversiteit aan wapens om zijn troepen te voorzien van de broodnodige wapens en uitrusting. Onder meer bestelde hij tanks en White M3A1 *Scoutcars*.

Op 28 april 1942 leverde het Amerikaanse vrachtschip *Cuba* de eerste lichte CTLS-4 TA tanks af in Willemstad. Begin april 1943 arriveerde de eerste CTMS-1 TBI op Curaçao, gevolgd door twee andere op 10 april. Eén hiervan werd doorgestuurd naar Aruba.

In oktober werden nog eens twintig CTLS-4 TA's aangeboden door de NPC, maar men had geen interesse en wees het aanbod af.

Het onderhoud van de tanks viel onder verantwoordelijkheid van de gemilitariseerde burger Schumacher (soms vermeld als Schoenmaker), die daartoe een korte training zou hebben gevolgd bij de fabrikant.

Op 25 januari 1943 stuurde Marmon-Herrington, op verzoek van de Nederlandse autoriteiten, twee monteurs naar Curaçao in verband met enkele helaas onbekende klachten. Daarna heeft de fabriek ir. Dolph Bills naar de Antillen en Suriname gestuurd voor het aanbrengen van een modificatie aan de motor. Helaas is ook hiervan niet precies bekend waar het om ging.

In tegenstelling tot Suriname ontvingen de Antillen niet automatisch onderdelen. Men bestelde zelf onder andere tankkompassen en *gunsights*, maar ook hier mondjesmaat.

Het grootste probleem met deze tanks op de Antillen was de grote slijtage aan de rupsbanden door de harde grond van Aruba en Curaçao. Verder waren ook hier weinig problemen die aan een gebrek aan kwaliteit van de tanks te wijten zouden kunnen zijn.

Op Curaçao zouden uiteindelijk zeven CTLS en twee CTMS tanks in dienst worden genomen. Zij werden gestationeerd in het kamp Suffisant, waar ze als verkenningspeloton deel uitmaakten van de *NTS*. De afkorting staat voor *Nederlandse Troepen Suffisant*, vermoedelijk een onofficiële benaming, gebruikt in de volksmond. De NTS, onder commando van kapitein der mariniers L. Langeveld, bestond uit drie compagnieën infanterie en de voormelde verkenningseenheid. Deze verkenningseenheid, uitgerust met tanks en enkele jeeps (en vermoedelijk een White M3A1 *Scoutcar*) stond onder bevel van luitenant Hubert van Weijnsbergen, bijgenaamd "De Gaulle". Van Weijnsbergen en zijn tweede man, sergeant Schols, waren afkomstig van de Prinses Irenebrigade. De manschappen waren voornamelijk Antilliaanse militairen, maar ook enkele Surinamers en leden van de Prinses Irenebrigade.

Men reed geregeld beveiligende patrouilles naar de diverse baaien die Curaçao rijk is, en hield schietoefeningen op de vlakte van Hato, het gebied tussen de kust en het vliegveld.

Op Aruba arriveerden in totaal zes CTLS tanks en één CTMS. Ze werden gestatio-

neerd in de oude politiepost in Oranjestad, onder bevel van tweede luitenant der mariniers J.E. Budelman. Het personeel bestond uit negen mariniers, minimaal één op de Antillen geplaatst lid van het Korps Politietroepen en enkele Arubaanse vrijwilligers.

Kleur en opschriften

Ook hier zien we de donkergroene kleur van het KNIL, zoals gebruikt in Oost-Indië. De vergelijking met Suriname houdt hier op. Zo ontbreken de Nederlandse vlaggen aan weerszijden van de romp.
Links op de achterzijde voerde het voertuig een oranje driehoek, rechts het civiele kenteken. Op de rompvoorzijde bevond zich rechts het voertuignummer. Mogelijk waren er verschillen in de opschriften zoals gevoerd op Aruba en Curaçao. Ik heb die helaas niet kunnen achterhalen.

NOTEN:

(1) Nu was men in West-Indië niet zozeer bevreesd voor de invloed die de Amerikanen zouden hebben op de inheemse bevolking. Veeleer was men beducht voor een blijvende overheersing of machtsovername door de VS. Dit was niet geheel ten onrechte. In 1940, na de val van Nederland, waren hoge Amerikaanse ambtenaren en officieren voorstander van een Amerikaanse bezetting van Suriname om de aanvoer van bauxiet veilig te stellen.

(2) De Amerikaanse regering had in maart 1942, na de val van Java, alle Nederlandse tegoeden bevroren, schepen in beslag genomen en de lopende bestellingen geblokkeerd. Na diverse protesten van de ambassade in Washington en de regering in ballingschap werd al snel alles weer vrijgegeven, echter niet het militaire materieel. Dit werd overgenomen door de VS. Men kwam overeen dat de NPC alles mocht bestellen wat nodig werd geacht voor de verdediging van West-Indië. Dit zou geleverd worden uit de overgenomen bestellingen.

(3) In totaal werden aan Suriname 26 CTLS-4 TAC en TAY's, 28 CTMS-1 TBI's en 19 MTLS-1 GI4's geleverd.
Volgens C.J.O. Dorren, auteur van onder andere *De geschiedenis van het Nederlandse Korps Mariniers 1665 - 1945*, werden aan Suriname twintig MTLS-1 GI4's geleverd. Een oud-marineman wees mij erop dat de officiële marinebiografieën een aantal van negentien noemen. Onderzoek naar het juiste aantal was dus gewenst.
De laatste twee compagniescommandanten en enkele oud-onderofficieren noemden allen, onafhankelijk van elkaar, het aantal van negentien tanks. Een ex-officier gaf mij fotokopieën van twee inventarisatielijsten betreffende de geleverde voertuigen en zware wapens, opgenomen zomer 1944 en begin 1945. Beide lijsten vermelden negentien MTLS-1 GI4's.
Eén officier gaf zelfs een verklaring voor het verschil. Inderdaad werden twintig MTLS-1 GI4's besteld én afgeleverd. Eén daarvan is direct (of in ieder geval kort daarna) met een ander schip vertrokken met onbekende bestemming. Vermoed wordt dat de tank naar Australië is verscheept voor beoordeling door het leger aldaar. Australische militaire autoriteiten hebben dit niet kunnen bevestigen, maar het evenmin ontkend.
Dorren heeft zich waarschijnlijk gebaseerd op de bestellings- en afleveringsdocumenten.

(4) Hetzelfde probleem, zij het in mindere mate, had zich eerder voorgedaan bij de indienstneming van de CTMS-1 TBI. Deze tank kon pas het binnenland in naar Zanderij nadat het brugdek van de ophaalbrug bij Beekhuizen was versterkt.

Onderhoudsploeg o.l.v. luitenant W.K. Brederode, 1945 - 1946

BIJLAGE

Schema Compagnie Vechtwagens in juli 1943. (*)

- Commandogroep (Staf), bestaande uit
  *drie CTMS-1 TBI tanks
  *één Dodge Command Car (1/2 ton?)
  *Ford jeeps
  *Indian motorfietsen
- Verkenningspeloton, bestaande uit drie groepen, elk uitgerust met
  *vier Ford jeeps, bewapend met Browning/ Colt watergekoelde .30 mitrailleurs
  *Indian motorfietsen
- Drie pelotons Vechtwagens, elk uitgerust met
  *twee CTLS-4 TA tanks (plus één reserve)
  *drie CTMS-1 TBI tanks (plus één reserve)
  *één Ford jeep
  *drie Indian motorfietsen
- Logistiek:
  *foerier
  *wapenkamer
  *radiomagazijn
- Onderhoudsgroep, bestaande uit
  *BOS-magazijn (Benzine, Olie, Smeermiddelen)
  *onderdelenmagazijn

In de organisatie waren verder de volgende voertuigen ingedeeld:

*circa acht Ford/Marmon-Herrington 11/2 ton 4x4 trucks
*twaalf benzinetrailers
*één Ford tankdestroyer, die ontdaan van bewapening als rijdend "laadplatform" dienst deed
*één Marmon-Herrington TBS-45 rupstractor met trailer als bergings- en transportcombinatie voor de tanks

(*) Door de voortdurende wijzigingen in zowel personeelssterkte als het aantal voertuigen was de organisatie voortdurende anders. Met de hulp van de laatste twee officieren, beide in juli 1943 bij de compagnie ingedeeld, is het gelukt een overzicht te maken van de organisatie op dat moment.

L. Schuitemaker

OFFICIERSTRAKTEMENTEN IN DE 19E EEUW

In de levensbeschrijvingen van officieren, die in de vorige eeuw in ons leger dienden, kan men zinnen aantreffen als: "Hij doorliep de ritmeestersrangen" of "Hij werd bij Koninklijk Besluit van 20 april 1846 bevorderd tot kapitein der 2e klasse". Met dit soort formuleringen wordt de indruk gewekt als zouden er op de hiërarchieke ladder tussen eerste luitenant en majoor enkele sporten zijn ingenomen door kapiteins en ritmeesters waartussen een soort gezagsverhouding bestond.

Alvorens ons tot de 19e eeuw te bepalen, willen wij eerst teruggaan tot de *Legersamenstelling* van 1753, waarin wij bij sommige infanteriecompagnieën zowel een kapitein als een kapitein-commandant aantreffen. Die dubbele bezetting vloeide voort uit het feit dat reeds sedert het begin van het Staatse Leger de kolonels, luitenant-kolonels en (sergeant)-majoors in het regiment een eigen compagnie bezaten, waaruit zij als een soort koppelbaas-avant-la-lettre de revenuen trokken. De traktementen van de regimentsofficieren waren daarop afgestemd. Een luitenant-kolonel ontving dan ook maar *f* 80,- per maand. Tot 1753 telde een dergelijke maand 32 dagen, daarna werd het traktement verhoogd door de maand op 30 dagen te stellen. Voorts kreeg hij als kapitein-eigenaar van een compagnie *f* 150,- soldij per *heerenmaand* van 42 dagen, zodat hij in totaal ongeveer *f* 2.600,- per jaar verdiende. Het feitelijke commando van de compagnie berustte bij de kapitein-commandant, die hiervoor een soldij van *f* 75,- per 42 dagen ontving. De positie van deze kapitein-commandant was derhalve een geheel andere dan die van de ritmeester-commandant uit de periode 1813-1843, waarmee wij ons straks zullen bezighouden.
In tegenstelling tot heden, nu aan de hand van rang en diensttijd of leeftijd het toekomende maandsalaris in één oogopslag uit een tabel kan worden afgelezen, waren de traktementsstructuren in de vorige eeuw veel gecompliceerder. Het zou te ver voeren hierop in details in te gaan, doch een aantal hoofdpunten dient te worden genoemd.
In de eerste plaats waren de bruto traktementen, die in een jaarbedrag werden uitgedrukt, veelal de vergoedingen voor het houden van één of meer dienstpaarden inbegrepen. Daardoor had men bij de artillerie reeds drie traktementen, namelijk één voor de veldartillerie, waarbij de subalterne officieren een dienstpaard dienden te bezitten, een voor de rijdende artillerie, afgestemd op twee paarden en tenslotte een voor de onbereden of vestingartillerie, waar de subalterne officieren - in later jaren door hun bereden collega's wat denigrerend als "stoepers" betiteld - hun diensten te voet verrichten.
Ten tweede kende men verschillende "basistraktementen", waarbij onder meer voor de technische wapens, als artillerie en genie, hogere bedragen golden dan voor de infanterie en cavalerie. Op deze wijze kwam men bij de traktementsherziening van 1881 (KB van 27 januari 1881, nr. 22), toen alle klasse-indelingen in de traktementssfeer verdwenen, tot een totaal van 17 verschillende schalen. Boven die traktementen kende men een groot aantal toelagen en toeslagen. Zo kreeg de luitenant-adjudant bij de infanterie een traktementsverhoging van *f* 100,- 's jaars, en een kapitein-adjudant *f* 200,- doch hij moest daarvoor ook een dienstpaard onderhouden. Extra toelagen, die dus niet in de traktementen waren verrekend, golden

voor officieren, werkzaam ten departemente, bij de KMA en andere onderwijsinstellingen, zoals het Instructiebataljon, 's Rijks gieterij van bronzen geschut, enz.. Officieren in het garnizoen Den Haag kregen, althans voor zover zij reeds niet uit anderen hoofde een toelage genoten, de zgn. *Residentietoelage*. Vóór 1881 was een deel van die emolumenten rechtstreeks in de traktementen verwerkt, zodat men soms de indruk krijgt dat voor elke functie - men sprak destijds van betrekking - een afzonderlijk traktement bestond.

In 1881 werden in de traktementsschalen ook voor het eerst periodieke verhogingen voor de subalterne officieren opgenomen. Ze golden voor een tweede luitenant na 8 dienstjaren als officier, voor een eerste luitenant na 15 en 20 en voor een kapitein na 25 en 30 dienstjaren. Voordien kende men sinds 1844 voor luitenants een toeslag op het traktement: voor tweede luitenants na 10 en voor eerste luitenants na 20 dienstjaren. De verhoging bedroeg in beide gevallen *f* 100,- per jaar. Bovendien mocht een tweede luitenant met 10 of meer dienstjaren zich kleden als eerste luitenant.

Is tegenwoordig tweede luitenant een soort aanlooprang, die slechts gedurende korte tijd wordt bekleed, in de tijd waarover wij thans spreken was één derde van het totale aantal luitenants tweede luitenant en tweederde eerste luitenant.

Na 1813 bestonden er aanvankelijk afzonderlijke bepalingen voor het Noord-Nederlandse leger en de Belgische Krijgsmacht. In de daaropvolgende jaren werden beide legers verenigd en kwamen er uniforme regelingen tot stand, die in 1819 waren voltooid.

Door de vrij gecompliceerde traktementsstructuren vinden wij in de tabellen waarin de samenstelling van de verschillende staven en korpsen wordt gegeven - behalve een vermelding van de betrekkingen, rangen en graden - ook steeds het *bedrag der traktementen en soldijen per hoofd* opgenomen. Bij de cavalerie wordt dan onderscheid gemaakt tussen ritmeester en ritmeester-commandant, bij de artillerie tussen 2e kapitein en kapitein, en bij de ingenieurs tussen kapiteins der 1e en 2e klasse. Voor de ritmeesters wil ik dat onderscheid nader uiteenzetten.

Bij Koninklijk Besluit van 25 november 1818, nr. 62, werd onder meer bepaald dat de ritmeesters bij de oneven genummerde compagnieën ritmeester 1e klasse zouden zijn en bij de even genummerde compagnieën ritmeester. Trok de afdeling - destijds kende men nog geen regimenten maar afdelingen - te velde dan werden steeds twee opeenvolgend genummerde compagnieën tot een eskadron samengevoegd, waarover de ritmeester 1e klasse als ritmeester-commandant het bevel voerde. Bij de reorganisatie van 1841 verdwenen de compagnieën en waren er aanvankelijk per eskadron twee ritmeesters. In 1843 werd de betrekking van ritmeester-commandant opgeheven en restte slechts één ritmeester per eskadron. Tegelijkertijd werden alle ritmeesters ingedeeld in twee traktementsklassen, ongeacht hun betrekking.

In 1851 conformeerde de cavalerie zich aan de andere wapens en kwamen er ook voor ritmeesters drie traktementsklassen.

Bij de leger-reorganisatie van 1841 werden de kapiteins van de Generale Staf, de Infanterie, de Artillerie en de Genie voor wat betreft hun traktement betreft ingedeeld in drie klassen. Bij de Generale Staf, de Artillerie en de Genie ontving een kapitein 3e klasse *f* 1.600,-, een kapitein 2e klasse *f* 2.000,- en een kapitein 1e klasse *f* 2.400,-; bij de infanterie resp. *f* 1.400,-, *f* 1.600,- en *f* 1.800,-.

Voor de kapitein-kwartiermeester gold aanvankelijk een wat andere regeling, waarbij hij na 15 dienstjaren als kapitein een toelage van *f* 200,- kreeg en na 25 van *f* 400,-. In latere jaren werden echter ook de kapiteins-kwartiermeester in drie klassen ingedeeld.

Met de invoering van de nieuwe regeling verdwenen bij de artillerie ook de 2e kapiteins. Bij KB van 22 maart 1841 werd een tiental 2e kapiteins kapitein 2e klasse, één kapitein 3e klasse en een andere militair magazijnmeester der artillerie 2e klasse zonder nadere rangaanduiding.
Aanvankelijk werd bij de vervulling van een aantal betrekkingen bestemd voor kapiteins, enig onderscheid gemaakt in klassen. Zo waren Grenadiers en Jagers alleen maar kapiteins 1e en 2e klasse, bij de artillerie waren de compagniescommandanten bij de bereden compagnieën - de benaming batterij werd eerst bij KB van 8 mei 1867, nr. 66 ingevoerd - kapitein 1e klasse, de kapiteins-adjudant en de -(rij)instructeur 3e klasse. Na 1850 werd echter bij de diverse betrekkingen geen onderscheid meer gemaakt.
De onderverdeling van de kapiteins in klassen geschiedde simpelweg door van alle kapiteins het oudste derde deel tot 1e klasse te benoemen, het daaropvolgende derde deel tot 2e klasse en het restant tot 3e klasse.
Aanvankelijk geschiedde de verhoging in klasse per Koninklijk Besluit, zoals ook alle veranderingen in betrekking per KB werden geregeld. Na 1860 was daarvoor een Ministeriële Beschikking voldoende. In wezen kunnen wij de klasse-indeling beschouwen als een voorloper van de traktementsverhogingen op grond van dienstjaren zoals die na 1881 werden ingevoerd.
Met ingang van 1 januari 1874 werd de indeling van de kapiteins en ritmeesters in drie klassen vervangen door een indeling in twee klassen. In 1881 verdwenen deze en andere klasse indelingen. Klaarblijkelijk had men de uitgever van de Naam- en Ranglijst der Officieren, de firma Noorduyn uit Gorinchem, niet tijdig verwittigd, want in het officiersboekje van dat jaar werden de klasse indelingen nog vermeld.
In de vorige eeuw kende men niet alleen een klasse-indeling van een rang - aan het bestaan van kolonel en 2e kolonel alsmede van luitenant-kolonels en 2e luitenant-kolonels tot 1820 is voorbijgegaan - maar ook van betrekking.
Het traktement werd dan niet primair bepaald door de rang die werd bekleed, maar door de klasse van de betrekking die werd vervuld. Als voorbeeld mogen de plaatselijke commandanten dienen, wier betrekking tot 1881 in drie klassen was ingedeeld. De plaatselijke commandant der 1e klasse had de rang van kolonel en ontving, althans rond 1860, een traktement van *f* 3.000,-. Een plaatselijke commandant 2e klasse kon kolonel zijn of luitenant-kolonel, maar had in beide gevallen een traktement van *f* 2.400,-. Was hij 3e klasse dan kon hij luitenant-kolonel zijn of majoor, maar kreeg in beide rangen *f* 1.800,-.
Een soortgelijke situatie bestond bij de magazijnmeesters der artillerie, die eveneens in drie klassen waren verdeeld; de hoogste klasse met de rang van majoor of kapitein, de tweede klasse met de rang van kapitein of 1e luitenant en de derde klasse met 1e of 2e luitenants, dan wel een onderofficier die "... de graad bezat zoals voor fortificatie-opzichters der 1e klasse is aangewezen".
Een ander voorbeeld van een traktement, behorende bij een betrekking is dat van de *directeur van een militair hospitaal,* een tot de militaire administratie behorende officier, die 1e luitenant of kapitein kon zijn, maar altijd een traktement van *f* 1.200,- had, tenzij hem geen vrije woning in het hospitaal werd geboden. In dat geval ontving hij per jaar *f* 200,- meer. In 1881 kreeg deze functionaris, evenals alle andere officieren, een traktement naar rang en diensttijd en werd volgens dezelfde schaal betaald als de officieren van de plaatselijke staf. De traktementen van die groep waren met die van de administrateurs van kleding en wapening wat lager dan die van de officieren bij de infanterie.
Tot slot nog de - onwillekeurig opkomende -

vraag of de unieke Belgische rang van kapitein-commandant is terug te voeren op de periode van vóór 1830 toen het (gemeenschappelijke) leger ritmeesters-commandanten en 2e kapiteins kende. Het Koninklijk Museum van Leger en van Krijgsgeschiedenis te Brussel kon daarop geen antwoord geven, aangezien de oude archieven zijn verdwenen of vernietigd. De "graad" van *capitaine-commandant* was een gevolg van een besluit van 7 juli 1847, en verving de daarvóór gebezigde term van *capitaine de 1e classe*. Dat gold voor de cavalerie en de artillerie. Bij de infanterie werd de nieuwe graad in 1890 ingevoerd.

Literatuur:

- Hardenberg, H., Overzicht van de voornaamste bepalingen betreffende sterkte, samenstelling, betaling, verzorging en verpleging van het Nederlandse leger sedert de vrede van Utrecht in 1713 tot den tegenwoordigen tijd, Gebr. Van Cleef, Den Haag, 1861
- Hardenberg, H., Handleiding tot de kennis van de bestaande krijgsregelingen der Landmagt, Erven Doorman, Den Haag, 1869, met vervolg 1875
- Gendt, E. van, Handleiding tot de kennis van het beheer van het Nederlandse Leger, Gebr. Van Cleef, Den Haag, 1882

RANGEN.	Infanterie en hospitaal-soldaten.	Kavallerie.	Artillerie. Veld.	Artillerie. Vesting- en Pontonniers.	Artillerie. Rijdende.	Mineurs en sappeurs.	Maréchaussée.	Koloniaal werfdepôt.	
Kolonel	4000	4500	4500	4500	4500	"	"	3500	
Luitenant-kolonel kommandant.	3500	3900	3900	3900	3900	3400	"	3000	
" " pontonniers.	"	"	"	3400	"	"	"	"	
" "	3000	3400	3400	3400	3400	"	"	"	
Majoor.	2800	3000	3000	3000	3000	3000	2800	"	
Kapitein of ritmeester-adjudant-, instructeur of van het materiesel — 1e kl.	1900	2400	2300	2200	2400	"	"	"	
Kapitein of ritmeester-adjudant-, instructeur of van het materiesel — 2e "	1700	2100	2000	1900	2100	"	"	"	
Kapitein of ritmeester-adjudant-, instructeur of van het materiesel — 3e "	1600	1800	1700	1600	1800	"	"	"	
1e luitenant-adjudant of instructeur in de rijkunst.	1100	1600	1400	"	1400	1200	"	1100	
2e luitenant-adjudant.	1000	1400	"	"	"	"	"	"	
Kwartiermeester. majoor.	2200	"	2200	2200	"	"	"	"	
Kwartiermeester. kapitein 1e klasse.	1800	1800	1800	1800	1800	"	"	1800	
Kwartiermeester. kapitein 2e "	1600	1600	1600	1600	1600	"	"	1600	
Kwartiermeester. kapitein 3e "	1400	1400	1400	1400	1400	"	"	1400	
Kwartiermeester. 1e luitenant.	1100	1100	1100	1100	"	1100	"	1100	
Kwartiermeester. 2e "	900	"	900	900	"	"	"	900	
Administrateur van kleeding. kapitein.	1600	1600	1600	1600	1600	1600	"	1600	
Administrateur van kleeding. 1e luitenant.	1200	1200	1200	1200	1200	1200	"	1200	
Administrateur van kleeding. 2e "	1000	1000	1000	1000	1000	1000	"	1000	
Kapitein of ritmeester. 1e klasse.	1800	2400	2300	2200	2400	2200	2400	1800	
Kapitein of ritmeester. 2e "	1600	2100	2000	1900	2100	1900	2100	1600	
Kapitein of ritmeester. 3e "	1400	1800	1700	1600	1800	1600	1800	1400	
1e Luitenant.	1000	1400	1200	1100	1400	1100	1400	1000	
2e "	900	1200	1000	900	1200	900	1200	900	

Zie de verschillende formatiën der staven en korpsen, alsmede R. M. 1831, III. 80; 1842, I. 296; 1851, I. 168; 1852, I. 280 en 325 en 400; 1858, I. 38; 1854, I. 240; 1856, I. 67 en 74; 1860, I. 251 en 408; 1862, I. 3; 1863, I. 20; 1864, I. 12; 1866, I. 2 en 5; 1867, I. 309; 1869, I. 99, 156 en 229.

Volgens bovenstaande tabellen zijn de traktementen der kapiteins en ritmeesters bij den generalen staf, bij de kavallerie, bij de artillerie en bij de ingenieurs vastgesteld in verband met het aantal der *dienstpaarden, die zij thans verpligt zijn te houden*. Indien het aantal te houden paarden vermeerdert of vermindert, wordt voor elk paard het traktement verhoogd of verminderd met ƒ 100 's jaars. Deze regel geldt ook voor de luitenants bij het wapen der artillerie, doch de verhooging of vermindering bedraagt voor elk paard ƒ 200 's jaars. *Art.* 3, *K. besl. v.* 8 *sept.* 1852, I. 297 en *art.* 1, *K. besl. v.* 13 *sept.* 1852, I. 325.

Bij de maréchaussée bekomen de kapiteins divisiekommandanten het traktement als ritmeester 1ste klasse, de twee oudste kapiteins als 2e en de overige kapiteins als 3e klasse, *K. besl. v.* 30 *junij* 1869, I. 229.

In 1869 was het jaarlijkse bedrag der tractementen voor de officieren, ingedeeld bij de korpsen, vastgesteld conform *de nevenstaande tabel*, ontleend aan: H. Hardenberg — Handleiding tot de kennis van de bestaande krijgsregeling der Landmagt (blz. 596); voor de officieren, werkzaam bij de verschillende staven enz., golden soms wat afwijkende bedragen, verband houdende met de toeslagen behorende bij een aantal betrekkingen

H.F. Fabri †

AANVULLING OP "17 NOVEMBER 1913: DE OMVANGRIJKSTE VAANDELUITREIKING IN NEDERLAND"

Toen ik in het vorige nummer van Mars et Historia bovengemeld artikel van ons gewaardeerde lid de heer Sierksma las, kwam ik bij de passage "... omdat het staatshoofd allang zich beperkt heeft tot de uitreiking van één vaandel op een dag ...". Ik dacht toen: "Dat roept bij lezers die niet zo goed op de hoogte zijn van de organisatie van de landmacht in 1913 vragen op." Er is immers een relatie tussen de defensie-organisatie en de uitreiking van vaandels en standaarden. Waarom dertien vaandels en waarom op de 17e november? Ik besloot dit in een naschrift uiteen te zetten.

Verder lezend werd mijn aandacht getrokken door drie opeenvolgende zinnen, te weten: "... de uitreiking van elk der dertien vaandels afzonderlijk aan de adjudanten-onderofficier-vaandeldragers. Na de uitreiking werd door dezen voor de Majesteit gedefileerd." en "Het einde van dit kleine defilé ..." Als het zo is gegaan, is het zeker een bijzondere gebeurtenis! Wat Sierksma hier beschrijft, past niet in de volgorde van handelingen bij de uitreiking van een vaandel, zoals bij de landmacht traditie is. Het is sinds jaar en dag gebruik dat de regimentscommandant (in het artikel commanderend officier genoemd) het vaandel persoonlijk in ontvangst neemt, en vervolgens overdraagt aan de adjudant-onderofficier-vaandeldrager. (Waar ik in algemene zin vaandel schrijf, bedoel ik uiteraard mede de standaard van de bereden wapens.) Tot 1973 was het gebruik dat een vaandeluitreiking gevolgd werd door een defilé van alle ingetreden troepen. Mijn belangstelling was gewekt. In plaats van een onderschrift is het een artikel geworden, bestaande uit drie delen:
- de aanleiding tot de vaandeluitreiking op 17 november 1913;
- een andere kijk op de gebeurtenissen op het Malieveld op die dag en
- enkele gegevens over de toen uitgereikte vaandels.

De aanleiding

De toestand in Europa in 1911 was reden dat de minister van Oorlog, H. Colijn, de organisatie van het leger vernieuwde. Ik beperk mij tot het wapen der infanterie, omdat op 17 november 1913 uitsluitend vaandels aan infanterieregimenten werden uitgereikt. Om een indruk te krijgen wat Colijn veranderde, is enig inzicht in de oude organisatie nodig.
In 1905 bestond het Veldleger in de vredesorganisatie uit twaalf regimenten infanterie à vier bataljons. In de oorlogsorganisatie werd elk regiment uitgebreid tot zes bataljons. De twaalf regimenten waren het Regiment Grenadiers en Jagers en 1 tot en met 11 Regiment Infanterie (hierna: R.I.).
Bij K.B. van 28 maart 1913 werd een geheel nieuwe vredesorganisatie vastgesteld, waarbij het aantal infanterieregimenten werd verdubbeld. De organisatie werd vastgesteld op het Regiment Grenadiers, het Regiment Jagers en 1 tot en met 22 R.I. In de oorlogsorganisatie werden twaalf infanteriebrigades gevormd, elk bestaande uit twee regimenten infanterie à drie bataljons. Per 1 april 1913 werd gestart met de reorganisatie.

Hoe voltrok zich de verdubbeling van de infanterieregimenten? De uitvoering was simpel. Omdat de twaalf oude regimenten elk uit vier bataljons bestonden, konden - met nagenoeg hetzelfde personeel - na de reorganisatie 24 regimenten elk over twee bataljons beschikken. Het Regiment Grenadiers en Jagers werd gesplitst in het Regiment Grenadiers en het Regiment Jagers. 1 R.I. werd 1 en 12 R.I., 2 R.I. werd 2 en 13 R.I., en zo voort tot 11 R.I., dat 11 en 22 R.I. werd. Vanaf oktober 1913 werd aan alle regimenten een derde bataljon toegevoegd.
Het gevolg van deze reorganisatie was dat een groot aantal infanterieregimenten niet in het bezit was van een vaandel, namelijk het Regiment Grenadiers, het Regiment Jagers en 12 tot en met 22 Regiment Infanterie. Dit zijn de dertien in het artikel van Sierksma genoemde regimenten, waaraan door Koningin Wilhelmina op 17 november 1913 op het Malieveld in Den Haag een vaandel werd uitgereikt.

De vaandeluitreiking

Majoor-titulair G.H.J. Gijsberti Hodenpijl, in 1913 kapitein-adjudant bij het Regiment Jagers, schreef in het gedenkboek *Honderd jaren geschiedenis van de Regimenten Grenadiers en Jagers* over de gebeurtenis op het Malieveld op 17 november 1913. Ik neem de tekst integraal over. Hij schrijft:

"Nu naderde de dag, waarop ons land mocht herdenken, dat 100 jaar geleden de Fransche overheersing ophield, en ons land zijn onafhankelijkheid terugkreeg. Op dien herinneringsdag, den 17den november 1913, behaagde het H.M. de Koningin aan de, door de reorganisatie nieuw opgerichte regimenten, met groot militair vertoon op de Maliebaan, de vaandels uit te reiken.

Toen H.M. de Koningin het vaandel van het Regiment Grenadiers in de hand nam, om dat aan den regimentscommandant te overhandigen, hield zij de volgende toespraak:

"Het is mij een voorrecht u de vaandels uit te reiken op dezen heuglijken dag, waarop Nederland een eeuw geleden zijn zelfstandigheid herkreeg. Dankbaar gedenk ik de eervolle wijze, waarop zich de Nederlandsche krijgsmacht twee jaar later heeft onderscheiden, toen het Vaderland opnieuw bedreigd werd en waarop in 1831 en 1832 de eer der wapenen van ons leger andermaal werd hoog gehouden. De historie geeft ons meermalen een beeld van een worstelend, doch ten slotte zegevierend vaderland, dat zijn onafhankelijkheid naast God te danken heeft aan den gewapenden vuist van zijne dapperen ter zee en te land. Maar het is onze dure plicht onze aandacht te bepalen tot het heden, tot de toekomst. Wedijvert in offervaardigheid en plichtsbetrachting, in taaie volharding, in vastberadenheid, bovenal in geestdrift, in bezieling, waar het geldt de zaak van het Vaderland, opdat eenmaal uwe kinderen en kindskinderen met rechtmatigen trots mogen terugzien op hetgeen, waartoe gij door uw willen en kunnen door uwe krijgsmansdeugden in staat zijt geweest. Houdt in gedachtenis de fiere spreuk die uwe vaandels siert: "Ik zal handhaven", dat in hoopvol en krachtbewust zelfvertrouwen een veelbeteekenende belofte voor de toekomst bevat, voor donkere dagen, waarvan wij allen vurig hopen en wenschen, dat Nederland verschoond blijve, doch welke, mochten zij voor ons komen, u bekwaam, bereid, en gereed vinden, uwe uiterste krachten, uw leven te geven voor de verdediging van ons zelfstandig volksbestaan, van den vaderlandschen bodem, en zodoende het "Je Maintiendrai" opnieuw de vertolking zij van de dapperheid en de moed van het Nederlandsche leger. Ik besluit met een: God zij met ons! en vertrouw thans het zinnebeeld van Vaderland en Koningin aan uwe gelederen toe."

Met een wij over het veld verstaanbare stem sprak H.M. deze woorden. Toen reikte ze het Oranjevaandel aan den majoor Jhr. C.L. van Suchtelen van de Haare, tijdelijk belast met het bevel over het regiment Grenadiers, die het, in het gelid der regimentscommandanten teruggekeerd, overgaf een den adjudant-onderofficier-vaandeldrager van zijn regiment. Achtereenvolgens werden de vaandels uitgereikt, welker dragers een gelid tegenover het Koninklijk rijtuig vormden. Nadat alle regimentscommandanten hun vaandels in ontvangst hadden genomen, werd de ban gesloten[1]. Toen het 22e regiment zijn vaandel had gekregen, reed de luitenant-generaal G.A. Buhlman, commandant van het Veldleger, naar het rijtuig van H.M. en dankte haar voor de eer de regimenten bewezen en eindigde zijn toespraak met: "Leve de Koningin!", welke kreet dadelijk werd overgenomen door de troepen en de duizenden toeschouwers die het veld omzoomden en daverend dreunde het hoera tegen de ijle bomen op. Daarop volgde het defilé. De Koninklijke Militaire Kapel zette het "Turf in je ransel" in, lustig klonk Dunkler's marsch over het veld en kranig trok het regiment voorbij, in flankcolonne met sectiën. Hoog wapperde het vaandel. Bij het rijtuig daalde het ten groet - hetgeen H.M., beantwoordde met eene buiging. Daarop volgden de Jagers met hun schetterend muziekkorps. Na terugkeer der troepen vereenigden H.M. en de Prins de verschillende militaire autoriteiten, waaronder alle regimentscommandanten, aan een déjeuner.

Tot zover Gijsberti Hodenpijl. We weten nu ook waarom 17 november werd gekozen. Tussen de uitvoering van de plechtigheid in het verslag van Gijsberti Hodenpijl en de bron van Sierksma zijn verschillen aan te geven. Ik ben ervan overtuigd dat het verslag van Gijsberti Hodenpijl, hij was er immers zelf bij, de realiteit het meest benadert. Bij het lezen van de toespraak van Koningin Wilhelmina moet men bedenken dat de dreiging van een wereldoorlog - die negen maanden later ook uitbrak - groot was.

De dertien vaandels

In het K.B. van 3 november 1913 wordt aan elk van de dertien eerder genoemde infanterieregimenten niet alleen een vaandel toegekend, maar wordt ook een aantal vaandelopschriften verleend, te weten:

- Regiment Jagers: *Tiendaagse Veldtocht 1831*
- 11 R.I.: *Quatre Bras en Waterloo 1815*
- 12 R.I.: *Citadel van Antwerpen 1832*
- 13 R.I.: *Waterloo 1815*
- 14 R.I.: *Tiendaagse Veldtocht 1831*
- 16 R.I.: *Citadel van Antwerpen 1832*
- 17 R.I.: *Tiendaagse Veldtocht 1831* en *Citadel van Antwerpen 1832*
- 18 R.I.: *Quatre Bras en Waterloo 1815*
- 21 R.I.: *Waterloo 1815*

In haar toespraak refereert Koningin Wilhelmina aan deze krijgsverrichtingen. Vaandelopschriften zijn een onderscheiding, verleend door de Vorst

> "...om de herinnering levendig te houden aan de roemvolle wijze, waarop voorgangers van enige thans bestaande korpsen van het leger zich, sedert het jaar 1813, in de krijg van de hun opgelegde plichten hebben gekweten en boven andere hebben onderscheiden..."

aldus de tekst in het Koninklijk Instellingsbesluit uit 1896.
Wie zijn de voorgangers van de in 1913 opgerichte regimenten?
Zonder in details te treden in de genealogie van de infanterieregimenten het volgende: het Regiment Jagers is voortgekomen uit het Regiment Grenadiers en Jagers. Dat regiment heeft deelgenomen aan de Tiendaagse Veldtocht in 1831 en zich daarbij in het gevecht boven andere onderscheiden. Bij K.B. van 7 augustus 1896 werd het vaandelopschrift *Tiendaagse Veldtocht 1831* verleend, datzelfde opschrift werd nu dus ook aan het Regiment Jagers verleend. Het Regiment Grenadiers wordt in het K.B. van 1913 niet genoemd. Dit regiment behoudt het vaandelopschrift *Tiendaagse Veldtocht 1831* op grond van het K.B. uit 1896.
Hoe zit het met de overige regimenten? 12 R.I. is voortgekomen uit 1 R.I., en dit gaat door tot 22 R.I., dat is voortgekomen uit 11 R.I. Ook aan de voorgangers van enkele van de elf nieuwe genummerde regimenten werden in het K.B. uit 1896 vaandelopschriften verleend, te weten:
- 1 R.I.: *Tiendaagse Veldtocht 1831* en *Citadel van Antwerpen 1832*
- 2 R.I.: *Quatre Bras en Waterloo 1815*
- 3 R.I.: *Waterloo 1815* en *Tiendaagse Veldtocht 1831*
- 5 R.I.: *Quatre Bras en Waterloo 1815* en *Citadel van Antwerpen 1832*
- 6 R.I.: *Quatre Bras en Waterloo 1815, Tiendaagse Veldtocht 1831* en *Citadel van Antwerpen 1832*
- 7 R.I.: *Quatre Bras en Waterloo 1815* en *Citadel van Antwerpen 1832*
- 8 R.I.: *Citadel van Antwerpen 1832*

Het is even puzzelen, maar u kunt tot de volgende conclusie komen: 12 R.I. is voorgekomen uit 1 R.I., dat de vaandelopschriften *Tiendaagse Veldtocht 1831* en *Citadel van Antwerpen 1832* voerde. Aan 12 R.I. werd het opschrift *Citadel van Antwerpen 1832* verleend. Op deze wijze kunt u een overzicht maken tot en met 22 R.I.
Waarom niet álle vaandelopschriften zijn overgenomen is mij niet bekend. Zoals hiervóór beschreven heeft het vaandel van 1 R.I. twee opschriften, dat van 12 R.I. heeft er maar één. Vermoedelijk zijn de vaandelopschriften van de stamregimenten (voorgangers) van 1, 2, 3 en 7 R.I. niet overgenomen op de vaandels van onderscheidenlijk 12, 13, 14 en 18 R.I. Het opschrift *Waterloo 1815* op het vaandel van 3 R.I. herinnert bijvoorbeeld aan roemvolle gevechtshandelingen van een stamregiment (het 1e Bataljon Jagers), en is niet overgenomen op het vaandel van 14 R.I.
De kritische lezer heeft opgemerkt dat aan 4, 9 en 10 R.I. geen vaandelopschriften zijn toegekend. Ook aan 15 en 20 R.I. niet. Waarom dit aan 21 R.I. wèl is geschied, is mij onbekend. Misschien weet een Mars-lezer hierop het antwoord.
Blijft over 11 R.I. In 1896 waren kennelijk bij het Departement van Oorlog te weinig positieve berichten over gevechtshandelingen bekend om een voordracht tot toekenning van een vaandelopschrift bij Hare Majesteit in te dienen. In 1913 waren die omstandigheden klaarblijkelijk anders en werd aan het regiment het opschrift *Quatre Bras en Waterloo 1815* verleend. 22 R.I. moest het zonder vaandelopschrift doen.
Rest mij nog een opmerking over de vraag waar de vaandels zijn gebleven. De vaandels van 4, 5, 12, 19 en 20 R.I. zijn in mei 1940 door de respectieve regimentscommandanten verbrand. De meeste overige zijn in het bezit van het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum "Generaal Hoefer" in Delft, en enkele bevinden zich in regimentsverzamelingen.

BRON:
Historisch Museum Grenadiers en Jagers in Arnhem

[1] Onder "de ban" wordt verstaan een militaire ceremonie, waarbij op plechtige wijze door, in naam van of op last van de Koning(in) een mededeling wordt gedaan of een handeling wordt verricht. Op 21 september 1893 reikte Koningin Wilhelmina te Den Haag negen vaandels en drie standaarden uit. Over deze plechtigheid lezen we in de Nieuwe Rotterdamsche Courant onder andere:
"Wanneer H.M. de Koningin-Weduwe-Regentes het verlangen te kennen geeft, om de uitreiking te doen aanvangen, doet de gouverneur der residentie den ban openen. (...) Nadat alle vaandels en standaards zijn uitgereikt, doet de gouverneur der residentie den ban sluiten."

• • • • • • • • •

Ronald de Graaf

BOEKENWIJZER

Wim Blockmans (ed.), *Oorlog door de eeuwen heen. De wording van Europa.* HD Uitgevers en M&P Uitgevers B.V., 1993. 144 bladzijden, geïllustreerd, prijs *f* 49,50.
Een prachtboek, vooral dankzij de schitterende illustraties, waarin een aantal boeiende thema's aan de orde wordt gesteld. Voor ons land zijn met name van belang een artikel over bastions en vestingwerken (waarin Menno van Coehoorn wordt genoemd) en een artikel over het Amsterdamse Arsenaal. Het boek geeft, zij het wat encyclopedisch, een goede indruk van de oorlogvoering door de eeuwen heen.

van der Arend, *Zeven lokale baljuwschappen in Holland.* Uitgeverij Verloren, 1993. 495 bladzijden, prijs *f* 84,00.
Een baljuw was een middeleeuwse Hollandse functionaris, belast met bestuur, rechtspraak en het formeren van de krijgsmacht op lokaal niveau. Er waren na 1200 enkele grote baljuwschappen (bijv. Delfland en Schieland) en na 1300 tevens meerdere kleine. Van der Arend heeft zeven lokale baljuwschappen in zeg maar westelijk Zuid-Holland onderzocht. Hoewel zijn archiefonderzoek uitvoering is en de illustraties fraai, verzandt het boek in details en zijn thematiek en chronologie stilistisch een rommeltje.

P.M. Peucker en J.P. Sigmond (ed.), *Arie Johannes Knock, Uit lievde voor vaderland en vrijheid (Journaal 1784-1797).* Uitgeverij Verloren, 1994. 207 bladzijden, prijs *f* 42,00.
Patriot Knock, geen vriend der Oranje's, neemt dienst in het Franse leger, vecht in de Vendée en maakt de mislukte poging om de Kaap op de Engelsen te veroveren mee. Echt spannend is het allemaal niet, maar voor wie belang stelt in de organisatie van het heer en de histoire des mentalitées beslist een aanwinst.

Antheun Janse, *Grenzen aan de macht. De Friese oorlog van de graven van Holland omstreeks 1400.* Stichting Hollandse Historische Reeks, 1994. 457 bladzijden, prijs *f* 80,00.
Een in ieder opzicht (behalve militair-strategisch) formidabel boek over de Hollandse aan-

vallen op Friesland tussen 1396 en 1412. Janse laat zien hoe besluiten worden genomen, factoren afgewogen, onderhandelingen gevoerd, geldelijke middelen bijeen gesprokkeld, en aanvallen voorbereid en uitgevoerd. Op de Arkelse Oorlog na zijn oorlogen hier te lande nog nooit zo minutieus onderzocht. Bovendien leest het boek, zoals men zegt, als een trein.

A.P. van der Vlist, *Vissers en kapers. De zeevisserij vanuit het Maasmondgebied en de Duinkerker kapers (ca. 1580 - 1648).* Stichting Hollandse Historische Reeks, 1994. 326 bladzijden, prijs *f* 65,00.
Dankzij met name monnikenwerk in de Haagse archieven slaagt Van der Vliet erin aan te geven hoe zwaar de schade was die door de pro-Spaanse kapers in het genoemde tijdvak aan onze visserij werd toegebracht. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog werden alleen al uit het Maasmondgebied 889 vissersschepen buitgemaakt. Wij waren niet bij machte de kaapvaart uit te schakelen. Zelfs de expeditie naar Nieuwpoort in 1600 (!) bracht hierin geen verandering. Een spannend epos over een boeiende periode.

Matthew Strickland (ed.), *Anglo-Norman Warfare.* Boydell Press, 1992. 277 bladzijden, paperback, prijs ca. *f* 65,00 en
Ivy A. Corfis en Michael Wolfe (ed.), *The Medieval City under Siege.* Boydell Press, 277 bladzijden, gebonden, prijs ca. *f* 125,00.
Twee verzamelbundels over de middeleeuwse krijg, met dit verschil dat de ene over de vroege en de andere over de late middeleeuwen handelt. Het is verbazingwekkend hoeveel nieuwe inzichten nog over de 11e en 12e eeuw, met als hoogtepunt de verovering van Engeland door Willem de Veroveraar in 1066, konden worden verkregen. Speciaal wil ik noemen de tactiek, de logistiek (lees: plundering), de vlootoperaties en de financiering van de oorlogvoering.
Misschien wel de meest frappante hoofdstukken van The Medieval City handelen (jawel!) over de doeltreffendheid van de eerste vuurwapens en over Parker's these van de militaire revolutie na de 16e eeuw. Voor de rest komen wel Frankrijk, Engeland, Spanje en de Kruistochten aan bod, maar blijven onze middeleeuwse gewesten helaas buiten schot.

Jan de Vries en Ad van der Woude, *Nederland 1500 - 1815. De eerste ronde van moderne economische groei.* Uitgeverij Balans, 1995. 894 bladzijden, prijs *f* 110,00 en
Jonathan I. Israel, *De Republiek 1477 - 1806. Deel I, tot 1647.* Uitgeverij Van Wijnen, 1995. 686 bladzijden, prijs *f* 149,50
Twee dikke turven over misschien wel de meest roemrijke tijd van ons nationale verleden. Beide zijn overzichtswerken en standaardwerken: verplichte kost dus voor de krijgshistoricus. De Vries en Van der Woude, auteurs die hun naam in veel detailonderzoeken hebben gevestigd, brengen de pijlers in beeld waarop ons paleis van de Gouden Eeuw rustte. Voor een goed begrip van de toenmalige *grand strategy* (dat is de politieke en sociaal-economische geschiedenis) draagt dit boek de onmisbare gegevens aan.
Hoe dit beleid gestalte kreeg, ook op militair terrein tegen de Spanjaarden, beschrijft Israel in een ongeëvenaard panoramisch stuk proza. Frappant is de complexiteit van de moderne staat-in-wording op religieus en politiek gebied. Dat, ondanks alle door Israel beschreven strubbelingen, de Republiek zo machtig kon worden is een raadsel, waarvoor Van Vliet en Van der Woude in feite de economische verklaring geven!

W.L. Plink

MILITAIRE MUSEA: HET NATIONAAL TINNEN FIGUREN MUSEUM TE OMMEN

Het Nationaal Tinnen Figuren Museum (NTFM) te Ommen is geen militair museum en het bestuur wil het dat ook onder geen voorwaarde laten zijn. Toch neem ik dat museum op in de museumbesprekingen omdat het museum veel militaire elementen bevat en omdat onze vereniging ook een werkgroep miniaturen kent.
Eerst maar eens een duidelijke stelling: "Elk tinnen soldaatje is een tinnen figuur, elke tinnen figuur is niet altijd een soldaatje".
De vlag of de naam van het museum dekt ook niet de lading want behalve tinnen figuren bevat het museum een breed scala aan kleurrijke figuurtjes van tin, blik, kunststof, papiermaché of elk ander denkbaar materiaal. Zij zijn opgesteld in diorama's, als vignetten (kleine groepjes) of solitair.
Het museum bevindt zich in een van de oudste panden van Ommen, dat in 1432 gebouwd werd als tolhuis, in 1832 werd verbouwd tot stadhuis en sinds 1985 tehuis voor het museum is. Het tentoongestelde materiaal van het museum heeft een groot aantal facetten.
Hiervan vormt de collectie Wieringa een waardevol en uniek element. De grote hobby van de wiskundeleraar Wieringa uit Haarlem was het inrichten van diorama's met platte tinnen figuren, geplaatst tegen prachtige achtergronden. Twee belangrijke militaire elementen zijn het klank- en lichtspel Waterloo 1815, met ruim duizend figuurtjes op 20 m^2 en de collectie Frazer. In de verzameling van Frazer zijn bijna alle aspecten van de figurenhobby verenigd. Het museum houdt wisseltentoonstellingen die in het algemeen worden ingericht voor een jaar.
De huidige wisseltentoonstelling is *SHOGUN/DESHIMA Nederlanders in Japan 1641-1853*. Deze is geopend op 22 mei van dit jaar en te bezoeken tot mei 1998, en is in feite de reden van dit stukje in ons blad: De expositie toont acht eeuwen Japanse geschiedenis met prachtig beschilderde tinnen figuren die voorstellingen uitbeelden van het dagelijkse leven, maar ook van de onderlinge strijd tussen samoerai's in hun kleurrijke wapenrustingen.
Na 1641 werd het de Nederlanders, als enige westerlingen, mogelijk gemaakt om handel te drijven met Japan en daarbij voor Japan te fungeren als oren en ogen naar het westen. Dit gebeurde op een kunstmatig eilandje in de baai van Nagasaki, Deshima. Van Deshima is op de tentoonstelling een maquette te zien. De tentoonstelling is ingericht met het oog op de viering van 400 jaar Nederlands/Japanse contacten in het jaar 2000.

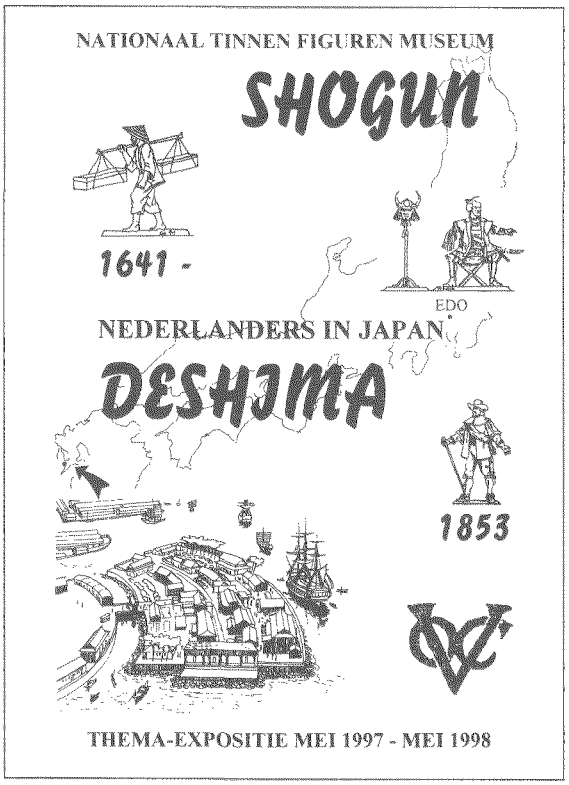

Er zijn in onze vereniging diverse ouderen die Japan tussen 1941 en 1945 op een onaangename wijze hebben ervaren, ik behoor daar ook toe. Ik ging dan ook met gemengde gevoelens naar de opening van de tentoonstelling. Bij de opening werd deze periode kort gememoreerd en op de tentoonstelling vindt men niets over deze periode terug. Het is een tentoonstelling over Japan en de tijden van beter contact met elkaar. Welke gevoelens men ook moge hebben, de tentoonstelling is vanwege zijn kleurrijke opstelling en interessante details de moeite waard om te zien.
Openingstijden: dinsdag t/m zaterdag van 10.00-17.00 uur, op zon- en feestdagen (m.u.v. 25 december en 1 januari) van 14.00 tot 17.00 uur. De toegangsprijzen zijn *f* 3,25 voor kinderen, *f* 4,25 voor volwassenen; de museumjaarkaart geeft vrije toegang; 65-plussers betalen *f* 3,75. De museumwinkel levert tinnen figuurtjes, zowel militair als civiel, in een ruime variatie.

• • • • • • • • • •

drs. J.P.C.M. van Hoof

REACTIE OP "BATAAFSE VLOOT IN 1795 DOOR FRANSE HUZAREN VEROVERD. EEN HARDNEKKIG MISVERSTAND!"

Een boeiend verhaal, dat artikel van de heer G.D. Horneman in de vorige aflevering van *Mars et Historia*, en bovendien een goed opgebouwd en fraai geïllustreerd betoog. Het wekt toch iedere keer weer verbazing hoe hardnekkig het bestaan van historische mythes is. Ik zou echter nog een enkele kanttekening bij dit artikel willen maken.
In zijn inleiding op het eigenlijke onderwerp maakt de auteur melding van de oorlog van Frankrijk tegen Engeland en de Republiek in de jaren 1793-1795 (pagina 29, 2e kolom, 2e alinea). De in de periode februari 1793 - juli 1794 gevoerde strijd betitelt hij als een aantal schermutselingen, terwijl er toen toch enkele fikse veldslagen en belegeringen hebben plaatsgevonden. De Fransen moesten zich in het voorjaar van 1793 weer tot in hun eigen land terugtrekken. Als de geallieerden - Engeland, Oostenrijk en de Republiek - toen een poging hadden gewaagd om snel naar Parijs door te stoten, dan was het revolutionaire bewind ongetwijfeld ten val gekomen. De Fransen kregen echter spoedig de wind weer in

de zeilen en stonden eind juli 1794 weer aan de grenzen van de Republiek.
Het bovenstaande doet echter niets af aan de algehele strekking van het artikel. Na lezing ervan kwam bij mij echter nog wel de vraag op of Lahure vooraf wist dat de officier die het commando over de schepen voerde, order had gekregen om te capituleren. Afgaande op wat hij in zijn memoires over het gehele gebeuren schreef, mag men aannemen dat hij niet van dit bevel op de hoogte was en dat hij er dus rekening mee moest houden dat de bemanning zich zou verdedigen. Vanuit dit perspectief moet hij zelf hebben ingezien dat de tocht over het ijs de nodige risico's inhield. Hoe het ook zij, de vanaf Alkmaar ingezette operatie droeg in alle opzichten het karakter van een bliksemactie. Het was juist deze tactiek die de Fransen in de oorlog van 1793-1795 zo veel succes opleverde, een tactiek die de geallieerden medio 1793, zoals hierboven aangegeven, verzuimden toe te passen.

•••••••••

BOEKBESPREKING
door drs. J.P.C.M. van Hoof

DE IJSSELLINIE

De geschiedenis van de Nieuwe IJssellinie (1951-1964) is dit jaar zeer nadrukkelijk in het middelpunt van de belangstelling komen te staan. Oorzaak hiervan vormde het verschijnen van twee grote publikaties over dit onderwerp. Eind mei bracht de Stichting Menno van Coehoorn het boek *Drijvende stuwen* uit, dat hierna wordt besproken. Een aantal weken daarvóór kwam de Rijksdienst voor de Monumentenzorg met het hier aan de orde te stellen werk van Erik de Reijer.
De twee boeken verschillen van opzet. Terwijl *Drijvende stuwen* wat sterker de politieke en militaire achtergronden belicht en bovendien uitgebreid ingaat op de wijze waarop de linie is tot stand gekomen en heeft gefunctioneerd, ligt bij *De IJssellinie* het accent vooral op de betonnen werken die destijds binnen dit stelsel een plaats kregen. Dat laatste is, gezien de doelstelling van de instantie die de uitgave van dit boek heeft mogelijk gemaakt, natuurlijk niet zo verwonderlijk. Elk van de hierboven bedoelde bouwsels had een specifieke functie. Zo waren er onder meer commandoposten, geschutsopstellingen, munitiebergplaatsen, observatieposten en opstellingen voor zoeklichten en radar. Opmerkelijk waren vooral de tankkazematten. Dat waren in beton gegoten rompen van uitgefaseerde tanks, waarvan de koepel, die boven het beton uitstak, van een mitrailleur of een anti-tankkanon was voorzien. Voor wie een duidelijk beeld wil krijgen van wat er zoal in het kader van de aanleg van de linie is gebouwd, is vooral Hoofdstuk 10 interessant. Dit bevat onder meer een aantal uitsneden van topografische kaarten waarop de gebouwde objecten en aangebrachte voorzieningen staan ingetekend. Dit hoofdstuk eindigt - terecht - met een gloedvol pleidooi tot behoud van hetgeen er nu nog van de linie over is, in zowel militair als waterstaatkundig opzicht. Al die restanten vormen immers een tastbare herinnering aan de periode van de Koude Oorlog. Het boek van De Reijer is mooi uitgevoerd en fraai geïllustreerd. Dat laatste geldt nog eens extra voor de reconstructietekeningen van de verschillende typen objecten. Een duidelijk minpunt vormt de weinig creatieve schrijfstijl, die, de interessante materie ten spijt, de lezer dwingt om goed bij de les te blijven.
E.C. de Reijer, *De IJssellinie 1950-1968* (Uitgegeven door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist; Zwolle, 1997), ISBN 90 400 9870 0, prijs: *f* 59,50.

BOEKBESPREKING
door Theo Postma

DRIJVENDE STUWEN VOOR DE LANDSVERDEDIGING

EEN GESCHIEDENIS VAN DE IJSSELLINIE

Het boek, uitgegeven door de stichting Menno van Coehoorn ter gelegenheid van haar 13e lustrum, schetst de inundaties van de IJsselvallei ter bescherming van Westnederland tegen de dreiging van het Sovjetblok. Tevens worden de politieke en militaire achtergronden aangegeven waardoor in de jaren vijftig een zo grote en geheime operatie als de uitvoering van de plannen "C en D" (voor Coehoorn en Deventer, red.) kon geschieden. Voor de "niet-kenner" is de publicatie een indrukwekkende openbaring, voor de kenner een verzameling van gedetailleerde achtergronden en technische feiten die voor een gedeelte zijn opgeschreven door de plannenmakers zelf. Het is te bestellen door overmaking van ƒ 49,50 op girorekening 639536 t.n.v. Stichting Menno van Coehoorn, bestellingen, Utrecht.

• • • • • • • • •

Marco van der Hoeven

MILITARIADE

Van de in de vorige militariade aangekondigde lezingenserie in het Legermuseum is het programma als volgt:
9 november 1997
"De commandovoering, vanaf Alexander de Grote tot en met de Golfoorlog" door luitenant-generaal b.d. prof. W. Loos, voormalig commandant Eerste Legerkorps en emeritus hoogleraar Militair Operationeel Management aan de Koninklijke Militaire Academie.
16 november 1997
"De ineenstorting van het Duitse Keizerlijke leger in 1918, en de mythe van de dolkstootlegende" door J.H.J. Andriessen, militair historicus.
23 november 1997
"Ieper 1917. Mythen en vragen bij de slag bij Passchendaele" door dr. W. Klinkert, docent militaire geschiedenis aan de Koninklijke Militaire Academie.

In museum 't Schildershuis in Driebergen is tot en met 30 september 1997 de expositie "Vijf eeuwen militaire hoofddeksels" te zien. De tentoonstelling is samengesteld uit de rijke collectie in het depot, waarvan om het half jaar een andere selectie wordt getoond.

In het Infanteriemuseum op de Harskamp is tot en met 31 oktober 1997 "Van piekeniers tot Dutchbat" te zien. Deze tentoonstelling is opgezet in samenwerking met De Tinnen Tafelronde en toont een historisch overzicht van de Nederlandse infanterie aan de hand van vele miniatuurfiguren.

Op 13 september aanstaande zal ter gelegenheid van het 80-jarig bestaan van de marineluchtvaartdienst en het 50-jarig bestaan van het marinevliegkamp Valkenburg een International Airshow worden georganiseerd. Het vliegkamp is die dag van 10.00 tot 17.00 uur gratis toegankelijk.

Op dezelfde dag is vanwege de landelijke Open Monumentendag ook het Legermuseum in Delft gratis toegankelijk. Er treden diverse muziek- en zanggroepen op, en er worden exercitiedemonstraties Natres 1948 gegeven. In de filmzaal draait een speciale instructiefilm.

Op zondag 21 september wordt een boekenmarkt gehouden van materiaal dat uit de collectie van de bibliotheek van het Legermuseum wordt verwijderd. De boekenmarkt vindt plaats bij de hoofdingang van het museum, van 13.00 tot 17.00 uur. De toegang is gratis.

Bij de Academic Press Leiden is het interessante boek *A relation of a voyage to the army in several letters from a gentleman to his friend in the year 1707* verschenen. In dat jaar, tijdens de Spaanse Successieoorlog, maakte de jonge Britse toerist Joseph Taylor een reis naar het geallieerde leger in de Zuidelijke Nederlanden. Het is vooral een reisverslag, maar geeft een mooi beeld van een grand tour.

Alex Krijger en Martin Elands van de Sectie Militaire Geschiedenis hebben het boek *Het korps commandotroepen 1942-1997* geschreven. Het is een mooi uitgevoerd jubileumboek, uitgegeven bij SDU, 192 pagina's en rijk geïllustreerd.

H.G. Meijer heeft samen met R. Vis zijn derde boek over onderscheidingen uitgebracht, *Het vliegerkruis, voor initiatief, moed en volharding*. Verschenen bij de Bataafsche Leeuw als officiële uitgave van de Kanselarij der Nederlandse Orden, met een omvang van 270 pagina's en een voorwoord van prins Bernhard.

In juli 1997 verscheen de aanvulling op het boek *Borstemblemen voor het camouflage gevechtspak* van afdelingscorrespondent Rob Kuenen. De aanvulling bevat ongeveer 110 nieuwe borstemblemen. De uitgave is te bestellen door het overmaken van *f* 20 op giro 5007178 t.n.v. R.C. Kuenen, Breda.

LEDENADMINISTRATIE

OPGAVE NIEUWE LEDEN:

Als nieuw lid van onze vereniging zijn in de administratie opgenomen:

Bibliotheek Arnhem, Postbus 1169, 6801 ML Arnhem
A.C.P. Debie, Beneden Beekloop 1, 5662 HH Geldrop
B.D. de Jong, Duinroos 5, 2202 DA Noordwijk
J.T.F. Kempeners, Gruttostraat 23, 6414 VX Heerlen
M.M. van Oeveren, Schuytstraat 95, 3195 SM Pernis
dr. J.P.E.G. Smeets, De Blieckstraat 143, 3572 WB Utrecht
A. Valkman, Brinkweg 5, 7691 PE Bergentheim

Het aantal leden bedroeg op 18 augustus 1997 450.

AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:

(1) a. "Krijgsgeschiedenis, korpsgeschiedenis" olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955.
b. "Middeleeuwen" olv dr R.P. de Graaf, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal, 0318-527780.

(2) "Tradities en ceremonieel" olv P. van der Burg, Park Sparrendaal 102, 3972 LC Driebergen, 0343-517588.

(3) "Uniformkunde" olv F.A.Th. Smits jr, Wilgendraaf 289, 2272 ET Voorburg, 070-3873961.
M.Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn, 055-3661706.

(4) "Ridderorden en onderscheidingen" olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, 0478-582992.

(5) "Militaire emblemen" olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, 035-6913563.
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage, 070-3886566.
ing R.C. Kuenen, Middachtenstraat 29, 4834 PB Breda, 076-5655159.

(6) "Wapens en munitie" olv G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, 0575-529156.

(7) "Militaire muziek" olv mr R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE 's-Gravenhage, 070-3246568.

(8) "Versterkingswerken" olv J.P.C.M. van Hoof, zie bij (1).

(9) "Maritieme geschiedenis" olv dr S.J. de Groot, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Zuid, 023-5370769.

(10) "Napoleontica" olv drs M. van der Hoeven, Rietgorsstraat 59, 2623 ME Delft, 015-2611065

(11) "Tweede wereldoorlog" olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, 045-5242962.

(12) "Militaire en civiele miniatuurfiguren" olv E.P.M. Heldens, Frans van Mierislaan 14, 1399 GD Muiderberg, 0294-261168.

(13) "Vaandels en standaarden" olv W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe, 0592-357174.

(14) "Eerste wereldoorlog" olv dr F. Snapper, Burgemeester Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage.

(15) "Koninklijke Marine" olv T.L.D. Postma, Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft, 015-2612663.

(16) "Militaire genealogie" olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn, 055-3553839.

(17) "Militaire folklore" olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo, 0341-551983.

(18) "Militaire voertuigen en tanks" olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage, 070-3634391.
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, 023-5291324.
W. den Dunnen, Laurens Reaelstraat 32, 2595 XM 's-Gravenhage, 070-3814892.

(19) "Koninklijke Luchtmacht" olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, 0182-534283.
dr P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda, 0182-535332.

(20) "KNIL" olv C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, flat 316, 2697 AS 's-Gravenhage, 070-3248495.

(21) "Militaire bibliografie en tijdschriften" olv drs M.J. Lohnstein, Arnhemsestraatweg 46, 6881 NH Velp, 026-3615484.

(22) "Militaire gedenktekens en monumenten" olv drs J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, 070-5118624.

(23) "Korps Mariniers" olv B.E. Stuit, Hoenderhoeve 31, 3992 XK Houten.

(24) "Gewapende burgers" olv A. Kok, Balistraat 86c, 2585 XW 's-Gravenhage, 070-3466135.

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A
3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur
zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267
3274 ZJ Blaaksedijk - NL

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT IN 1997 DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

zondag 7 september

zondag 2 november

De vaste locatie voor de beurzen is:
Sport- en Recreatiecentrum "DE BUN"
Graaf Floris nr. 2 te Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers *f* 5,- p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
telnr. 070 - 364 82 76
na 18.00 uur 070 - 345 92 40